

२०५१-५२

२०५१ साल आषाढ ३१ गते सार्वजनिक समारोहमा
अर्थ राज्य मन्त्री महेश आचार्यले
प्रस्तुत गर्नु भएको बजेट जानकारी वक्तव्य

श्री ५ को सरकार
अर्थ मन्त्रालय
काठमाडौं
२०५१

(नोट : यस आर्थिक वर्षमा आषाढ ३१ र पौष ११ गते दुई पटक बजेट वक्तव्य पेश भएको)

- १ प्रतिनिधि सभाको निम्ति नयाँ निर्वाचनको तैयारी भैराखेको पृष्ठभूमिमा नेपाल अधिराज्यको आर्थिक वर्ष २०५१।५२ को आय व्ययको अनुमान यस पटक परम्परागत ढंगले भन्दा फरक किसिमले प्रस्तुत भएको छ । विनियोजन विधेयक र आर्थिक विधेयकका रूपमा संसदमा प्रस्तुत हुने सरकारको व्यय अनुमान तथा राजश्व सम्बन्धी प्रस्तावहरू यस पटक मन्त्रपरिषद्को सल्लाह र सम्मती अनुसार **श्री ५ महाराजाधिराज सरकार**बाट अध्यादेशको रूपमा जारी गरिनु पर्ने परिस्थिति उत्पन्न भएको छ । यसरी आगामी आर्थिक वर्षको व्ययको अनुमान र राजश्व प्रस्तावहरूले कानूनी आधार पाएको प्रक्रिया संगै आर्थिक वर्ष २०५१।५२ को बजेटको मुलभूत विषयहरूलाई यो समारोह मार्फत देश र जनताको जानकारीका लागि प्रस्तुत गर्दछु ।
- २ यो सरकारको प्रमुख दायित्व निष्पक्ष र शान्तिपूर्ण ढंगले प्रतिनिधि सभाको नयाँ निर्वाचन सम्पन्न गराउनु हो । त्यसैले आर्थिक वर्ष २०५१।५२ को बजेट निर्माण गर्दा मैले अर्थ व्यवस्थामा गम्भीर प्रभाव पार्ने नयाँ विषयहरूलाई प्रस्तावित गर्नुको साटो चालु आर्थिक वर्षको विनियोजन ढाँचा र राजश्व प्रस्तावले निरन्तरता पाओस तथा अहिले सम्मको वित्तिय, मौद्रिक तथा अन्य क्षेत्रगत उपलब्धिहरू सुदृढ बन्नु भन्ने अभिप्रायले मात्र विनियोजन र राजश्व प्रस्तावहरूमा ठूलो परिवर्तन नगरी प्रस्तुत गरेको छु । यसो गर्दा प्रतिनिधि सभाको नयाँ निर्वाचन पछि गठन हुने सरकारलाई अहिलेसम्मको उपलब्धिहरूलाई जगेर्ना गर्न तथा विदेशी मित्र राष्ट्रहरू र दातृ संस्थाहरूसँग गरिएका तथा विभिन्न चरणमा रहेका प्रतिवद्धताको सम्मान गर्दै अर्थतन्त्रको दिशा र गतिलाई निर्धारण गर्न सजिलो हुने छ भन्ने मैले विश्वास लिएको छु ।

बिगत तीन वर्षको आर्थिक विकासको यथार्थता :

- ३ तीन वर्ष अघि जननिर्वाचित नेपाली काँग्रेसको सरकार गठन भए पश्चात आर्थिक स्थायित्वका निम्ति समाष्टिगत र क्षेत्रगत ढाँचामा गरिएका सुधारहरूबाट अर्थ व्यवस्थामा परेको सकारात्मक प्रभाव अब स्पष्ट हुँदै आएको छ । प्रमुख आर्थिक परिसूचकहरूमा देखिएका सकारात्मक संकेतहरूले यो तथ्यको पुष्टि गर्दछन् ।
- ४ चालु आर्थिक वर्ष २०५०।५१ मा कुल गार्हस्थ उत्पादन आर्थिक वर्ष २०४९।४२ को स्थिर मूल्यमा ७.७५ प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ । क्षेत्रगत रूपमा कृषि क्षेत्रको गार्हस्थ उत्पादन ७.७४ प्रतिशतले र गैर कृषि क्षेत्रको उत्पादन ७.७६ प्रतिशतले वृद्धि हुने अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०४९।५० मा कुल गार्हस्थ उत्पादन २.९५ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो भने आर्थिक वर्ष २०४८।४९ मा कुल गार्हस्थ उत्पादन ४.६२ प्रतिशतले बढेको थियो ।
- ५ चालु आर्थिक वर्षमा कुल गार्हस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान ४२.९५ प्रतिशत र गैर कृषि क्षेत्रको योगदान ५७.८५ प्रतिशत रहने देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०४८।४९ मा कृषि क्षेत्रको योगदान ४४.९६ प्रतिशत रहेकोमा २०४९।५० मा यो प्रतिशत ४२.२० प्रतिशत रहेको थियो । यसरी अर्थतन्त्रमा कृषि क्षेत्रको योगदान घट्दै गएको देखिन्छ भने गैर कृषि क्षेत्रको योगदान क्रमिक रूपले बढ्दै गएको देखिन्छ । यसबाट देशको अर्थतन्त्रमा संरचनागत परिवर्तन हुँदै गएको तथ्य पुष्टी हुन्छ ।
- ६ निकासीतर्फ पनि निरन्तर रूपमा सुधार भैरहेको छ । आर्थिक वर्ष २०४८।४९ र २०४९।५० मा निकासी वृद्धिदर क्रमशः ८५.५४ प्रतिशत र २७.७१ प्रतिशत थियो । चालु आर्थिक वर्षको प्रथम नौ महिनामा गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा निकासी १२.७० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । आर्थिक वर्ष २०४८।४९ मा पैठारी ३७.५२ प्रतिशतले बढेकोमा आर्थिक वर्ष २०४९।५० मा यो वृद्धि दर २९ प्रतिशत मात्र रह्यो । चालु आर्थिक वर्षको प्रथम नौ महिनामा गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा पैठारी ३८.९९ प्रतिशतले बढेको छ । निकासीको तुलनामा पैठारीको वृद्धिदर बढी भएकोले ब्यापार घाटामा विस्तार भएको छ । तापनि देशको शोधनान्तर स्थिति भने सुधिएको छ । चालु आर्थिक वर्षको पहिलो आठ महिनामा रु.६ अरब १७ करोडको शोधनान्तर बचत भएको छ । यो बचत आर्थिक वर्ष २०४९।५० मा रु.७ अरब ८० करोड थियो ।
- ७ आर्थिक वर्ष २०४८।४९ मा कुल खर्च १२.९८ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा आर्थिक वर्ष २०४९।५० मा १६.९६ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो । चालु आर्थिक वर्षमा कुल खर्च गत वर्षको तुलनामा १०.९८ प्रतिशतले वृद्धि हुने संशोधित अनुमान छ । राजश्वतर्फ आर्थिक वर्ष २०४८।४९ र २०४९।५० मा क्रमशः २५.९ प्रतिशत र १२.९० प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा चालु आर्थिक वर्षमा राजश्व २५.६ प्रतिशतले बढ्ने संशोधित अनुमान छ । आर्थिक वर्ष २०४८।४९ मा बजेट घाटा कुल गार्हस्थ उत्पादनको ७.७७ प्रतिशत भएकोमा यो प्रतिशत आर्थिक वर्ष २०४९।५० मा ७.२६ प्रतिशतमा झरेको थियो । चालु आर्थिक वर्षमा बजेट घाटा कुल गार्हस्थ उत्पादनको ५.९ प्रतिशत हुने अनुमान छ ।
- ८ बजेट घाटामा भएको सुधार र बजारमा आपूर्ति स्थिति सुदृढ हुँदै गएकोले मूल्य वृद्धि दरमा पनि सुधार भई रहेको छ । शहरी क्षेत्रको राष्ट्रिय उपभोक्ता मूल्य सूची आर्थिक वर्ष २०४८।४९ मा २९ प्रतिशतले वृद्धि भएको थियो भने सो दर २०४९।५० मा ८.९ प्रतिशत कायम भयो । चालु आर्थिक वर्षको ९ महिनामा मूल्य सूची ८ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । चालु आर्थिक वर्षको शुरुका महिनामा बाढी पहिरोबाट काठमाडौँ उपत्यकाको मूल्य स्थितिमा प्रतिकूल प्रभाव नपरेको भए यो वर्ष मूल्य वृद्धिदर अझ कम हुने थियो ।
- ९ मुद्रा प्रदाय आर्थिक वर्ष २०४८।४९ मा १९.५ प्रतिशत र २०४९।५० मा २२.५ प्रतिशतले बढेको थियो भने चालु वर्षको प्रथम ९ महिनामा आर्थिक कृयाकलापमा भएको वृद्धिको फलस्वरूप निजी क्षेत्रमा जाने कर्जामा निकै विस्तार भएबाट मुद्रा प्रदाय १६.५

प्रतिशतले बढेको छ । वैकिङ्ग क्षेत्रबाट सरकारी क्षेत्रमा गएको कर्जा कम भएको हुँदा निजी क्षेत्रको लागि बढी साधन उपलब्ध भई निजी क्षेत्रले उपयोग गरेको कर्जा ३३.५ प्रतिशतले विस्तार भएको छ ।

- १० नेपाली मुद्रालाई चालु खातामा पूर्ण परिवर्त्य गरेपछि विदेशी मुद्राको विनिमय दरमा स्थिरता आएको छ र बैकको कर्जा लगानीको ब्याजदर पनि घटेको छ । ब्याजदर घट्ने क्रम अझै जारी छ । बैकहरूसँग रहेको विदेशी विनिमय संचितिमा वृद्धि भई २०५० चैत्रसम्ममा रु.४० अरब ६८ करोड १२ लाख बराबरको संचिति भएको छ । यी सम्पूर्ण कुराले देशको आर्थिक अवस्थामा सकारात्मक संकेत भएको कुरा प्रष्ट पार्दछन् ।

आर्थिक सुधारको दिशा र उपलब्धीको जगेर्ना

- ११ जुन परिमाण र व्यापकतामा हाम्रो आर्थिक सुधार प्रारम्भ भएको छ र यो सुधारले जस्ता उपलब्धिहरू हासिल हुन सकेका छन्, यिनको जगेर्ना गर्न आगामी वर्ष यस्तै नीतिगत प्रतिबद्धता, निरन्तरता र सुदृढीकरणको आवश्यकता पर्ने छ । बहुदलिय प्रजातन्त्रमा पार्टीहरूका बीच राजनैतिक रंग र दर्शनमा जतिसुकै गहिरो विभेद भए पनि अर्थतन्त्रमा यथार्थ र चुनौतिहरूको व्यवस्थापन गर्ने वा सामना गर्ने प्रविधि नाटकीय अन्तर हुन सक्तैन । त्यसैले मुलुकमा समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व तथा वित्तीय, मौद्रिक तथा क्षेत्रगत ढाँचामा सुधारको लागि तल उल्लेखित पाँचवटा विषयमा जुनसुकै सरकारको पनि ध्यान केन्द्रित हुन जरुरी ठान्दछु ।

(क) वित्तीय सुदृढीकरण : अर्थ व्यवस्थामा अहिले देखिएका उपलब्धि र सकारात्मक संकेतहरू जोगाउन र दिगो राख्न सरकारी बजेट घाटामा नियन्त्रण राखी वित्तीय सुदृढीकरणको प्रयास आगामी वर्षमा पनि गर्नु आर्थिक सुधार प्रक्रियाको मूलभूत उद्देश्य हुनेछ । वित्तीय सुदृढीकरण गर्ने यस्तो प्रयास अनुत्पादक सरकारी खर्चमा नियन्त्रण र विकास आयोजनाहरूलाई प्राथमिकता प्रदान गरी विनियोजन गर्ने परिपाटीमा फल्किनु पर्ने हुन्छ । यसैगरी आगामी दिनहरूमा कर प्रणालीलाई सरल, कम भारयुक्त तथा व्यापक परिधिको बनाई अधिकतम आन्तरिक साधन परिचालन गर्न पनि जरुरी छ । सरकारी अनुदानलाई निश्चित उद्देश्य र सीमाभित्र राख्ने तथा संस्थानहरूमा व्यापक व्यावसायिक सुधारको रूपमा पनि वित्तीय सुदृढीकरणको प्रयास केन्द्रित हुनु आवश्यक देख्दछु ।

(ख) रोजगारीको अवसर बृद्धि र गरीबी निवारणको प्रयास : ग्रामीण क्षेत्रमा व्यापक गरीबी र रोजगारीका अवसरको सिमिततालाई हटाउन सरकारले सामाजिक सेवाका क्षेत्रमा, ग्रामीण पूर्वाधार निर्माण गर्ने तथा संस्थागत ऋण उपलब्ध गराउने तर्फ आफ्नो भूमिकालाई घनिभूत र केन्द्रीत गर्ने पर्ने हुन्छ । यस्ता साथै निजी क्षेत्रको निर्वाध सक्रियतामा औद्योगिक, व्यापारिक, वित्तीय, विद्युत, निर्माण तथा यातायात क्षेत्रमा व्यापक रोजगारीको अवसर बृद्धि गर्ने गराउने तर्फ सरकारको सहयोगी भूमिका बढ्दै जानु पर्दछ ।

(ग) वित्तीय क्षेत्रमा सुधार : अर्थ व्यवस्थामा भैराखेको संरचनागत सुधार तथा निजी क्षेत्रको बढ्दो सहभागिता र बढ्दो पूँजीको माँगका कारण पूँजी बजारको विकास अपरिहार्य भएको छ । निजी क्षेत्रमा वाणिज्य बैक, वित्त कम्पनी, विमा कम्पनीहरूको स्थापनाले बढि राखेको प्रतिस्पर्धा र सेवाको गुणस्तर बढाउने तर्फ सरकारले अनुगमन गर्ने र सहयोगीको भूमिकालाई अझ प्रभावशाली बनाउन अनिवार्य भएको छ ।

(घ) बैदेशिक व्यापारको क्षेत्रमा सुधार : निकासी प्रवर्धन हाम्रो अर्थतन्त्रमा सुधार प्रक्रियाको प्रमुख अंग हो । आगामी वर्षहरूमा उद्योग, वाणिज्य, पर्यटन तथा विदेशी विनिमय क्षेत्रहरूमा थप सुधारहरू तथा भैराखेका उपलब्धिहरूलाई जगेर्ना गर्ने तर्फ सरकारको प्रयास केन्द्रीत हुनु आवश्यक छ । नयाँ निकासी बजारको खोजी, नयाँ निकासी योग्य वस्तुहरूको पहिचान, नेपाली मुद्रालाई पूँजी खातामा समेत पूर्ण परिवर्त्य बनाउने तर्फ प्रारम्भिक कार्यवाही यस क्षेत्रमा गरिने प्रयासका प्रमुख तत्वहरू बन्दैछन् ।

(ङ) कृषि र उर्जा विकासको उपयुक्त रणनीति : हाम्रो कृषि क्षेत्रको उत्पादनशिलतामा वृद्धि नभै आर्थिक सुधारको कुनै पनि प्रयास पूण र सार्थक हुँदैन । त्यसैले निजी क्षेत्र र सरकारी प्रयासको उचित समिश्रणद्वारा नेपालको खेती प्रणालीलाई व्यावसायिकता तर्फ लैजाने, निजी क्षेत्रको सहभागितामा समेत कृषि सामग्रीहरूको आपूर्तिमा सुधार, किसानहरूका लागि संस्थागत ऋणको सुगम उपलब्धता, किसानहरूको सहभागितामा सिचाई सुविधामा विस्तार गर्ने तर्फ सरकारी प्रयास केन्द्रीत हुनु पर्दछ । यसका साथै सरकारी तथा निजीक्षेत्रको प्रयासमा जलविद्युत शक्तिको विकास गर्ने तर्फ सरकारको ध्यान आगामी दिनहरूमा केन्द्रीत हुनु पर्दछ । निजी क्षेत्रमा खिम्ती, मोदी दोला, भोटेकोशी तथा पश्चिम सेती जस्ता आयोजनाहरू अधि बढ्नु पर्दछ भने सरकारी संलग्नतामा अरुण तेश्रो आयोजना कार्यान्वयन गर्ने तर्फ सरकार अग्रसर हुनु पर्नेछ । काली गण्डकी (ए) परियोजनाका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने तर्फ पनि सरकारको ध्यान केन्द्रीत हुनु पर्नेछ ।

अर्थ व्यवस्थाका यिनै मुलभूत यथार्थहरूले आगामी आर्थिक वर्षको विनियोजनको ढाँचा र राजश्व प्रसतावहरूलाई निर्देशित गरेका छन् ।

आर्थिक वर्ष २०५१/५२ को व्यय अनुमान

- १२ आगामी आर्थिक वर्ष २०५१/५२ को बजेटमा प्रस्तावित खर्चको ढाँचा गरीबी निवाराणका लागि सामाजिक सेवाका क्षेत्रहरूमा सर्वाधिक प्राथमिकता दिने, स्थानीय निकायहरूलाई साधन सम्पन्न र सक्रिय बनाई ग्रामीण पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने र विद्युत क्षेत्रको विकासलाई अगाडि बढाउने तर्फ उन्मुख छ। यो बजेटमा सीमित साधनको उपयोग गर्दा त्यसबाट उच्चतम प्रतिफल कसरीलिन सकिन्छ भन्ने तर्फ ध्यान दिइएको छ। जस अनुरूप सम्पन्न हुन लागेका आयोजनाहरूमा सहयोगको उपयोग बढाउन स्थानीय खर्च वापत श्री ५ को सरकारले वेहोर्नु पर्ने अंशको रकम पर्याप्त रूपमा विनियोजन गरिएको छ। यस बाहेक सम्पन्न भैसकेका आयोजनाहरूको संचालन र मर्मत सम्भारमा विशेष जोड दिइएको छ। ग्रामीण क्षेत्रको विकास र ग्रामीण क्षेत्रको आर्थिक कृयाकलापलाई शहरी क्षेत्रसित आवद्ध गर्ने पूर्वाधारहरूको निर्माणमा जोड दिइएको छ। यसका साथै गत वर्ष आएको भिषण बाढीबाट क्षतिग्रस्त पूर्वाधारहरूको पुनर्निर्माण गर्न बजेटको व्यवस्था गरिएको छ। साना किसान, ससाना व्यवसायिक ससाना सिचाई आयोजनाहरूका लागि जाने अनुदानको नीति कायमै राखी यस कार्यक्रमको विस्तारको लागि थप साधनको व्यवस्था मिलाइएको छ।
- १३ आगामी आर्थिक वर्षको लागि कुल रु.३९ अरब ९१ करोड ४४ लाख ९ हजारको व्यय अनुमान गरिएको छ। यसमध्ये साधारणतर्फ रु.१८ अरब ७६ करोड ७० लाख १० हजार र विकासतर्फ रु.२१ अरब १४ करोड ७३ लाख ९९ हजार खर्च हुने अनुमान छ। कुल खर्च आर्थिक वर्ष २०५०/५१ को बजेट अनुमानको तुलनामा १२.४ प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ। कुल खर्च मध्ये सबभन्दा ठूलो अंश १३.६ प्रतिशत शिक्षा क्षेत्रमा छुट्याइएको छ। चालु वर्षको तुलनामा स्वास्थ्य क्षेत्रको विनियोजनमा ४०.९ प्रतिशतले बृद्धि गरिएको छ। स्थानीय विकासको लागि आगामी वर्षमा विनियोजन ५० प्रतिशतले बढाइएको छ। पिउने पानीका लागि चालु वर्षको तुलनामा करिब १८ प्रतिशतले बजेट बृद्धि गरिएको छ। कुल बजेटमा सामाजिक सेवाका क्षेत्रहरूको अंश आर्थिक वर्ष २०५०/५१ को २५.९ प्रतिशतबाट आर्थिक वर्ष २०५१/५२ मा २८.६ प्रतिशत पुगेको छ। सामाजिक सेवाका क्षेत्रहरूमा हुने लगानीलाई सुरक्षित मात्र होइन अपितु २.७ प्रतिशत विन्दुले बढाइएको छ।
- १४ विकास बजेटतर्फ शिक्षा क्षेत्रमा ८.८५ प्रतिशत, स्वास्थ्य क्षेत्रमा ६.४३ प्रतिशत, पिउने पानीमा ७.६९ प्रतिशत र स्थानीय विकासमा ७.१३ प्रतिशत विनियोजन गरिएको छ। यसरी सामाजिक सेवाको क्षेत्रमा २०५०/५१ मा कुल विकास बजेटको २६.५ प्रतिशत विनियोजन भएकोमा आर्थिक वर्ष २०५१/५२ मा ३२.९ प्रतिशत विनियोजन भएको छ। आर्थिक वर्ष २०५१/५२ मा केही साधारणमा पर्नु पर्ने सालवसाली खर्चहरू विकास बजेटबाट साधारण तर्फ सारिएका र ती खर्चहरूको समायोजन गरी पुरानै ढाँचामा विश्लेषण गर्दा चालु आर्थिक वर्षमा कुल विकास बजेटको ३४.५ प्रतिशत अंश सामाजिक सेवा क्षेत्रमा छुट्याइएकोमा आगामी वर्ष २०५१/५२ मा ३९.४ प्रतिशत अंश छुट्याइएको छ। आर्थिक वर्ष २०५१/५२ मा प्रस्ताव गरेको कुल बजेट बृद्धि मध्ये ५० प्रतिशत शिक्षा, स्वास्थ्य, पिउनेपानी, स्थानीय विकास र अन्य सामाजिक सेवाका क्षेत्रहरूमा बृद्धि गरिएको छ।
- १५ साँवा ब्याज भुक्तानीमा साधारण बजेटको ३३.४ प्रतिशत अंश खर्च हुनेछ। चालु आर्थिक वर्ष भन्दा साँवा ब्याज भुक्तानीमा आगामी वर्ष रु.१ अरब ४१ करोड दायित्व बढेको छ। प्रतिनिधि सभाको निर्वाचन खर्चको लागि रु.३२ करोड व्यवस्था गरिएको छ।
- १६ शिक्षा तर्फ आगामी वर्ष देखि कक्षा ८ निःशुल्क गर्न बजेट विनियोजन गरिएको छ। देशलाई खाँचो भएको दक्ष र कुशल जनशक्ति उत्पादन गर्न र शिक्षाको गुणस्तर बृद्धि गर्न प्राथमिक तथा आधारभूत शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा र प्राविधिक शिक्षाको विकास र विस्तारको लागि जोड दिइएको छ। उच्च शिक्षातर्फ पूर्वाञ्चलमा विश्वविद्यालय स्थापना गर्ने प्रारम्भिक कार्यहरू पनि आगामी वर्ष शुरु गरिनेछ। आगामी वर्षका लागि शिक्षा क्षेत्रमा १९.६ प्रतिशत विनियोजन बृद्धि गरी रु.५ अरब ४२ करोड खर्च गर्ने प्रस्ताव गरिएको छ। यसमध्ये प्राथमिक शिक्षा र आधारभूत शिक्षाको लागि रु.२ अरब ६८ करोड ८५ लाख छुट्याइएको छ।
- १७ स्वास्थ्य तर्फ न्यूनतम आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रत्येक गाउँ विकास समितिमा एकिकृत रूपमा पुऱ्याउने कार्यक्रम अन्तर्गत थप ६०० स्वास्थ्य उपचौकीहरू आगामी वर्ष स्थापना गरिनेछन्। आधारभूत स्वास्थ्य सेवालालाई जनताको घरदैलो सम्म पुऱ्याउन परिवार स्वास्थ्य र जनसंख्या कार्यक्रममा जोड दिइएको छ। ग्रामीण क्षेत्रमा स्वास्थ्य कार्यकर्ताहरूको परिचालन बढाईने छ र उपयुक्त सुपरिवेक्षणको व्यवस्था समेत मिलाइनेछ। देशभित्रै विशेषज्ञस्तरको स्वास्थ्य सुविधा उपलब्ध गराउन केन्द्रीयस्तरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको भौतिक सुविधाको व्यवस्थाको लागि बजेट व्यवस्था गरिएको छ। त्यस्तै धरानमा संचालित वि.पी.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान र भरतपुरस्थित वि.पी.मेमोरियल क्यान्सर अस्पतालको लागि पनि बजेट व्यवस्था गरिएको छ। क्यान्सर अस्पतालको लागि बजेट विनियोजनबाट उपलब्ध हुने साधनको अलावा प्रतिखिल्ली चुरोटबाट संकलन हुने रकमको ठूलो अंश पनि उपलब्ध गराइनेछ। स्वास्थ्य क्षेत्रका लागि चालु वर्ष भन्दा ४०.९ प्रतिशत विनियोजन बढाई रु.२ अरब ५ करोड ८७ लाख छुट्याइएको छ। यसमध्ये स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी र उपचौकीहरूको लागि रु.४० करोड २३ लाख विनियोजन गरिएको छ। परिवार स्वास्थ्य र जनसंख्या कार्यक्रमको लागि रु.३४ करोड ७५ लाख छुट्याइएको छ।
- १८ शहरी क्षेत्रमा खानेपानीको अभाव हटाउनको लागि हाल संचालनमा रहेको आयोजनाहरूको पुनरुत्थान गरी आपूर्तिको क्षमता र स्तर बृद्धि गर्ने कार्यक्रम राखिएको छ। काठमाडौँ उपत्यकाको पिउनेपानीको समस्या हल गर्ने क्रममा आगामी वर्ष कोड्कु खोला आयोजनाको कार्यान्वयन गर्न प्रारम्भिक कार्यहरू मर्मत संभारमा जन सहभागिता परिचालन गरी बढी से बढी जनतालाई खानेपानी सुविधा पुऱ्याइने छ। खानेपानीतर्फ विकास बजेटमा रु.१ अरब ६२ करोड ५२ लाख बजेट व्यवस्था गरिएको छ। यसमध्ये ग्रामीण खानेपानीको लागि रु.१ अरब १३ करोड २५ लाख छुट्याइएको छ।

- १९ हाम्रो कृषि व्यवसाय अभै पनि उत्पादनमूलक हुन सकेको छैन । उपभोगमूलक कृषि क्षेत्रलाई उत्पादनमूलक र व्यावसायिक संरचनामा परिणत गर्नु आवश्यक छ । अतः देशको भौगोलिक अवस्था, स्थान विशेषको सम्भाव्यता, वाली विविधकरण, तुलनात्मक लाभ, कृषकहरूको श्रोत सम्पदा एवं सहभागिता समेतलाई ध्यानमा राखी रेशमखेती, पशुविकास, मत्स्यपालन, मोरीपालन, वाली विकास, फलफूल, तरकारी तथा सरकारी वीउ उत्पादन जसता क्षेत्रमा सघन एवं व्यावसायिक रूपमा कृषि विकास कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । यसको लागि आवश्यक पर्ने कृषि सामग्री तथा प्राविधिक सेवा स्थानीय क्षेत्रमा नै उपलब्ध गराइनेछ । कृषि प्रविधिलाई देशको आवश्यकता तथा उपयुक्तताको आधारमा परिमार्जन गर्दै लैजान कृषि अनुसन्धान कार्यक्रममा जोड दिइएको छ । यसका साथै कृषि क्षेत्रमा उत्पादन र रोजगारीको अवसर बढाउन र कृषकहरूलाई चर्को ब्याजदरबाट राहत दिन उद्देश्यले आगामी आर्थिक वर्षको प्रारम्भ देखिनै कृषि ऋणमा लागि आएको ब्याजदर घटाउने बातावरण तयार गरिने छ । कृषि विकास बैकको चक्र वृद्धि सरह देखिने ब्याज गणनाको विधीलाई पनि आगामी आर्थिक वर्ष देखि सरल बनाइने व्यवस्था गरिएको छ । साना किसान र व्यवसायीलाई रु.५ हजार तथा १५ हजारसम्मको ऋण रकममा दिदै आएको क्रमशः ८० प्रतिशत र एक तिहाईसम्मको ब्याज अनुदान कायमै राखी सोको लागि थप साधनको व्यवस्था गरिएको छ । हाल पूर्वाञ्चल र सुदूर पश्चिमाञ्चलमा प्रभावकारी ढंगले संचालित भै राखेका दुई वटा ग्रामीण विकास बैकको उत्साहप्रद अनुभवका आधारमा आगामी आर्थिक वर्ष देखि मध्यपश्चिमाञ्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा थप दुईवटा ग्रामीण विकास बैक स्थापना गर्न बजेटको व्यवस्था गरिएको छ । कृषि क्षेत्रको लागि रु.२ अरब ७० करोड ७० लाख छुट्याइएको मध्ये विकास तर्फ २ अरब ६३ करोड ८४ लाख खर्च हुने छ । कृषि ऋणको लागि रु.१ अरबको व्यवस्था गरिएको छ, जुन चालु वर्षको तुलनामा रु.२० करोड बढी छ । साना किसान तथा साना व्यवसायीको निमित्त उपलब्ध गराइने ब्याज अनुदानको लागि रु.५ करोड छुट्याइएको छ ।
- २० चालु आर्थिक वर्ष भै ग्रामीणस्तरमा स-साना कुलो र नहरहरू निर्माण गरी संचालन गर्न उपभोक्ता समितिको माध्यमलाई सक्रियताकासाथ परिचालन गरिनेछ । किसानहरूको मागको आधारमा किसानहरूकै सहभागितामा साना तथा मझौला सिचाई आयोजनाहरूको निर्माण कार्य जारी राखिने छ । सम्पन्न भैसकेका साना सिचाई आयोजनाहरू कृषकहरूबाटै संचालन गराउने गरी हस्तान्तरण गर्दै लगिनेछ । किसानहरूले आफ्नै प्रयासमा निर्माण गर्ने स्यालो ट्युबेल तथा स-साना आयोजनाहरूको लागि कृषि विकास बैकद्वारा बैकहरू मार्फत पनि यस्तो अनुदान परिचालन गरिने छ । सिचाईमा विकास तर्फ रु.२ अरब २८ करोड ३४ लाख खर्च हुनेछ । जिल्लास्तरमा जनसहभागिताद्वारा संचालन हुने साना आयोजनाहरूलाई रु.६७ करोड विनियोजन गरिएको छ । नदी नियन्त्रण कार्यक्रमको लागि रु.८ करोड विनियोजन गरिएको छ । कृषकहरूद्वारा संचालन गरिने साना सिचाई तथा ट्युबवेल सिचाईको लागि उपलब्ध गराउदै आएको अनुदान रकममा वृद्धि गरि रु.९ करोड बजेट विनियोजन गरिएको छ ।
- २१ जिल्लास्तरीय सडक,पुल पुलेसा, स-साना ग्रामीण खानेपानी आयोजनाहरू, विद्यालय भवन निर्माण जस्ता स्थानीय विकासका कार्यक्रमहरू संचालन गर्न स्थानीय निकायहरूलाई सक्षम तुल्याउदै लगिनेछ । आगामी आर्थिक वर्षमा स्थानीय निकायहरू मार्फत संचालन गर्ने गरी सघन श्रममूलक सडक निर्माण कार्यक्रम अन्तर्गत स्याङ्जा, नवलपरासी, कपिलवस्तु र रुपन्देही जिल्लाहरूमा सडकहरूको मर्मत सम्भारको अगुवाई कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । यस बाहेक सर्लाही, रौतहट, मकवानपुर, सिराहा, सप्तरी सिन्धुली, धनुषा, महोत्तरी, बारा र पर्सा जिल्लाहरूमा बाढीबाट क्षतिग्रस्त भएका पुलपुलेसा, बाटोघाटो लगायतका पूर्वाधारहरूको पुनर्स्थापन एवं निर्माणको कार्यक्रम समावेश गरिएकोछ । एकिकृत ग्रामीण विकास परियोजनाहरूको माध्यमबाट स्थानीय जनताको सहभागितामा सञ्चालित जिल्लाको एकिकृत विकास कार्यक्रमको विस्तार गर्दै लग्ने थप कार्यक्रमहरू समावेश गरिएको छ । महिला विकास कार्यक्रमलाई विस्तार गर्दै लगि विपन्न ग्रामीण महिलाहरूको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन गैर सरकारी संस्थाहरू समेतलाई संलग्न गराई तालीम र आय आर्जन गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गर्नुका साथै विपन्न महिलाहरूलाई बैङ्किङ्ग व्यवस्थाबाट स-साना कर्जा प्रवाहित हुने कार्यक्रम राखिएको छ । दुर्गम क्षेत्रका स्थानीय आवश्यकताहरू जस्तै भफेलुङ्गेपुल, खानेपानी, सिंचाई, गोडेडो घोडेडा, लघु जलविद्युत जसता स्थानीय विकासका पूर्वाधारहरू खडा गर्ने कार्यक्रमहरू बजेटमा समावेश गरिएको छ । स्थानीय विकास तर्फ दुर्गम क्षेत्रको कार्यक्रमको लागि रु.६ करोड ३० लाख र स्थानीय विकास निर्माण कार्यक्रम अन्तर्गत गोरेटो, घोडेडा र चक्रेटो निर्माणको लागि रु.९ करोड २९ लाख बजेट छुट्याइएको छ । बाढी पिडित क्षेत्रमा पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनका लागि रु.१० करोड ५० लाख व्यवस्था गरिएको छ । श्रममूलक सडकहरूको लागि रु.८ करोड ६३ लाख छुट्याइएको छ । आदिवासी तथा प्रजा विकासको लागि रु.१ करोडको व्यवस्था गरिएको छ । यस बाहेक चालु आर्थिक वर्ष भै जिल्ला स्तरिय सडक कार्यक्रमका लागि तथा जिल्ला विकास समितिलाई जाने अनुदान समेत गरि रु.५४ करोड विनियोजन गरिएको छ । स्थानीय निकायहरूलाई बढी भन्दा बढी साधन उपलब्ध होस भन्ने दृष्टिले आगामी आर्थिक वर्ष देखि मालपोतबाट उठेको रकमको ९० प्रतिशत अंश जिल्ला विकास समितिलाई खानेपानी आयोजनामा संचालन गर्न दिदै आएको अनुदानमा पहाडतर्फ रु.३० हजार र तराई तर्फ रु.१५ हजार थप गरी पहाडतर्फका प्रत्येक गाउँ विकास समितिहरूलाई रु.३० हजार अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरि यसको लागि रु.१७ करोड १९ लाख छुट्याइएको छ । खानेपानीको व्यवस्था भैसकेका गाउँ विकास समितिहरूले चाहेमा यसरी उपलब्ध गराइएको अनुदान सिंचाई, ग्रामीण बाटो, र अन्य भौतिक सुविधा निर्माणमा समेत खर्च गर्न सक्ने छन् । स्थानीय विकास तर्फ जम्मा बजेट रु.१ अरब ५२ करोड २३ लाख विनियोजन गरिएको छ ।
- २२ वन क्षेत्रको संरक्षण तथा विकास गरी वन पैदावारको बढ्दो माग पूरा गर्न तथा आर्थिक समुन्नतिको लागि व्यवसायिक दृष्टिले समेत वनको व्यवस्थापन गर्न जनसमुदायलाई परिचालन गरी वन व्यवस्थापन गर्ने सामुदायिक वन विकास आयोजनाहरूको कार्यान्वयन चालु रहने छ । राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा आरक्षहरूको बाहिरी भागमा रहेका जनताहरूको आर्थिक तथा सामाजिक उन्नतिका लागि मध्यवर्ती क्षेत्र (Buffer Zones) स्थापना गरी विभिन्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् । वन सम्बन्धी कार्यक्रमको लागि विकास बजेटतर्फ रु.५० करोड १५ लाख र साधारण बजेटतर्फ रु.४३ करोड ९९ लाख छुट्याइएको छ ।

- २३ वितेका केही बर्षदेखि ग्रामीण र शहरी क्षेत्र बीच बजार सम्पर्क बढदै गएको छ । यसबाट ग्रामीण तथा घरेलु उद्योगको सम्भावना विस्तार भएको छ । यस सम्भावनालाई उपयोग गर्न ग्रामीण तथा घरेलु उद्योगको लागि शीपमूलक तालीम र प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराउने कार्यक्रमलाई आगामी आर्थिक वर्षमा विस्तार गरिनेछ । साथै शहरी, अर्धशहरी क्षेत्र र पर्यटन क्षेत्र तथा ठूला ठूला आयोजनाहरू संचालन एका क्षेत्रहरूमा सृजना भए रोजगारीको अवसरहरूबाट नेपाली जनताले बढी फाइदा लिन सक्न भन्ने हेतुले रोजगारीमूलक विशेष तालीम कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । यस कार्यक्रम अन्तर्गत शिक्षित महिलाहरूको व्यावसायिक शीप वृद्धि गर्न छुट्टै कार्यक्रम पनि संचालन गरिनेछ । ग्रामीण र घरेलु उद्योगको विकासको लागि रु.१० करोड १६ लाख छुट्ट्याइएको छ । उद्योगतर्फ विकास कार्यक्रमको लागि कुल रु.३१ करोड ४४ लाख विनियोजन भएको छ । यस बाहेक रोजगारीमूलक तालिम कार्यक्रमको लागि छुट्टै रु.७ करोडको व्यवस्था पनि गरिएको छ ।
- २४ हुलाक तर्फ प्रत्येक गाउँ विकास समितिसम्म हुलाक सेवा पुऱ्याउन एक व्यक्ति हुलाकको अवधारणा अनुरूप कार्यक्रम समावेश गरिएको छ । काठमाडौँ लगायत अन्य शहरी क्षेत्रमा थप टेलिफोन लाइनको सुविधा विस्तार गर्ने कार्यक्रम समावेश भएको छ । दुर संचारको लागि रु.१ अरब समेत गरी संचार तर्फ कुल रु.१ अरब ३५ करोड ३८ लाख विनियोजन गरिएको छ ।
- २५ सडकतर्फ निर्माण भइसकेका संरचनाहरूको संरक्षण गरी सडक क्षेत्रमा भएको बृहद लगानीलाई सुरक्षित राख्न सडकहरूको उचित र व्यवस्थित मर्मत एवं सम्भारमा जोड दिइएको छ । यसका अतिरिक्त ग्रामीण एवं जिल्ला सडकहरूको निर्माण गरी कृषि उत्पादन हुने स्थानलाई जिल्ला सदरमुकाम एवं अन्य व्यापारिक केन्द्रसँग आवद्ध गरिने कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ । यातायात क्षेत्रमा मध्यपश्चिमाञ्चल क्षेत्रको निर्माणाधिन सुर्खेत-जुम्ला सडकको लागि रु.१० करोड व्यवस्था गरिएको छ । सुदूरपश्चिमाञ्चलको सिलगढी-साँफेवगर सडकको लागि रु.३३ करोड विनियोजन गरिएको छ । यसका साथै पूर्व पश्चिम राजमार्गको कर्णाली पुल पारीको कोहलपुर-महाकाली खण्डमा १७ वटा पुल निर्माण गर्ने कार्यक्रम समावेश गरिएको छ । सुदूर पश्चिमाञ्चलको खोडपे-बभ्राङ्ग सडकमा रु.५ करोड तथा पश्चिमाञ्चलको डुम्रे-वेशेशहर सडकको लागि रु.४ करोड ५० लाख विनियोजन गरिएको छ । पूर्वाञ्चलको कटारी-ओखलढुंगा सडकमा रु.४ करोड तथा फिदिम ताप्लेजुङ्ग सडकमा कावेरीपुल निर्माणको लागि रु.५ करोड ८५ लाख छुट्ट्याइएको छ । तराई क्षेत्रमा यातायातलाई अभिवृद्धि सुगम बनाउन परम्परागत रूपमा हुलाकी सडकको नाममा परिचित सडकहरूमा पर्ने पुलपुलेसाहरूको निर्माणसँगै स-साना अन्य पुलपुलेसाहरू समेत निर्माणको लागि रु.९ करोड ६२ लाख छुट्ट्याइएको छ । सडक मर्मत सम्भारको लागि रु.१ अरब ६८ करोड ५५ लाख छुट्ट्याइएको छ । मुख्यमार्गमा पर्ने भोलुङ्गे पुलहरूको निर्माणको लागि रु.६ करोड ९१ लाख बजेट व्यवस्था गरिएको छ । यसरी सडक यातायात तर्फ विकास बजेटमा रु.३ अरब ६ करोड ५१ लाख बजेट विनियोजन गरिएको छ ।
- २६ देशको औद्योगिकरण एवं समग्र विकासको लागि विद्युतको आपूर्तिमा निरन्तरता एवं विश्वसनियता अपरिहार्य छ । यसै सिलसिलामा त्रिशुली देवीघाट जलविद्युत गृहको सवृद्धिकरण कार्य आर्थिक वर्ष २०५१/५२ मा सम्पन्न हुनेछ । जल श्रोतको समुचित विकासमा निजी क्षेत्रको लगानीलाई प्रवर्द्धन गर्ने नीतिको फलस्वरूप संयुक्त लगानीमा खिम्ती जलविद्युत आयोजनाको निर्माणको लागि सम्झौता भइसकेको छ । यसै निजी क्षेत्रबाट निर्मित भिष्मक जलविद्युत केन्द्रबाट छिट्टै विद्युत उत्पादन शुरु हुनेछ । साथै भोटेकोसी जलविद्युत आयोजना र पश्चिम सेती जल विद्युत आयोजना निर्माण र संचालनको लागि निजी क्षेत्रले आवश्यक अध्ययन कार्य शुरु गर्नेछ । अरुण तेश्रो जलविद्युत योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक श्रोत जुटाउने प्रक्रिया विश्व बैकसित ऋण वार्ता सम्पन्न भै अन्तिम चरणमा पुगेको छ । विद्युत क्षेत्रमा कुल रु.२ अरब ७९ करोड ८१ लाख विनियोजन गरिएको छ । जसमध्ये रु.१ अरब अरुण तेश्रो आयोजनाको कार्यान्वयनको लागि छुट्ट्याइएको छ । अरुण उपत्यका क्षेत्रभित्र बसोबास गर्ने जनताको आय आर्जन वृद्धि गर्ने देखि बाटा-घाटा निर्माण, वन्य जन्तु सुरक्षा, खेतीपाती, पशुविकास कार्यक्रम सहितको सर्वाङ्गिक विकास र पर्यावरण संरक्षणको लागि रु.२ करोड ५० लाख विनियोजन गरिएको छ । निजी क्षेत्रबाट साना जल विद्युतको विकास गर्ने उद्देश्यले वाणिज्य बैक तथा वित्तीय संस्थानहरूको संयुक्त प्रयासबाट रु.५० करोडको लगानी गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । गोबर ग्याँस प्लान्ट स्थापनाका लागि उपलब्ध गराउँदै आएको पूँजीगत अनुदानका लागि रु.७ करोड विनियोजन गरिएको छ ।
- २७ काठमाडौँ उपत्यकाले विगत केही वर्ष यता अनियन्त्रित रूपमा शुरु भएको औद्योगिकरण र सो सँग गाँसिएको शहरीकरणलाई धान्न नसक्ने भएको छ । यसबाट पर्यावरणीय असन्तुलन, वातावरणीय प्रदुषण, सामाजिक र सांस्कृतिक मान्यताहरूको विखण्डन र विस्थापन हुन थालेको छ । अतः उद्योगहरूलाई काठमाडौँ उपत्यकाबाट बाहिर लैजान उपयुक्त स्थानमा पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने र अन्य प्रोत्साहन दिने व्यवस्थाका लागि पनि बजेटमा केही रकमको व्यवस्था गरिएको छ । साथै वातावरण संरक्षण कार्यक्रमको लागि रु.२ करोडको व्यवस्था गरिएको छ । काठमाडौँ शहरी क्षेत्रको फोहोर मैला व्यवस्थापन कार्यक्रमका लागि रु.१६ करोडको व्यवस्था गरिएको छ ।
- २८ विदेशी मुद्रा आर्जन र रोजगारीको दृष्टिकोणले पर्यटन क्षेत्रको स्थान महत्वपूर्ण छ । यस क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको संलग्नता उत्साहवर्धक रहेको छ । तथापी अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पर्यटन प्रवर्द्धनको लागि अझै धेरै प्रयास गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । निजी क्षेत्रको संलग्नता समेत गराई पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने कार्यका लागि आगामी वर्ष कार्यक्रम समावेश गरिएको छ । पर्यटन विकासलाई टेवा पुऱ्याउन पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रमको लागि रु.५ करोड र पर्यटन पूर्वाधार विकासको लागि रु.१८ करोड १२ लाख बजेट व्यवस्था गरिएको छ ।

- २९ सम्पूर्ण आर्थिक कृयाकलापमा निर्यातले महत्वपूर्ण स्थान ओगटेको छ । रोजगारी सृजना, विदेशी मुद्रा आर्जन र देशको औद्योगिकीकरणमा यसको महत्वपूर्ण योगदान छ । त्यसैले निकासी क्षेत्रलाई सम्पूर्ण करबाट मुक्त गरिएको हो । तथापी देशको पूर्वाधार विकास, शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता आधारभूत सेवा व्यवस्था गर्नमा यस क्षेत्रबाट पनि केही योगदान हुनु न्यायपूर्ण र वाञ्छनीय नै भएकोले चालू आर्थिक वर्ष देखि निकासी क्षेत्रमा २ प्रतिशत सेवाशुल्क संकलन गरिदै आएको हो । यसरी संकलन गरिएको शुल्कबाट निकासी प्रवर्द्धनको लागि केही रकम विनियोजन गरिनु उपयुक्त हुने हुँदा आगामी वर्ष रु.१० करोड बजेटको व्यवस्था गरिएको छ । निकासीको विविधिकरण, बजार व्यवस्था, गुणस्तरमा सुधार, अनुसन्धान र विकास जस्ता कार्यमा यस कार्यक्रमले मद्दत पुग्न नै निकासी क्षेत्रले देशको आर्थिक विकासमा थप योगदान पुऱ्याउन सक्नेछ ।
- ३० आगामी आर्थिक वर्ष २०५१।५२ का लागि साधारण र विकास गरी जम्मा रु.३९ अरब ९१ करोड ४४ लाख ९ हजार विनियोजन गरिएको छ । अनुमानित खचएको लागि राजश्वको वर्तमान श्रोतबाट रु.२१ अरब ८३ करोड ५९ लाख ४० हजार र वैदेशिक अनुदानबाट रु.४ अरब ४३ करोड ८६ लाख ३३ हजार, वैदेशिक ऋणबाट रु.११ अरब १६ करोड ९८ लाख ३६ हजार व्यहोरिने भई बाँकी रु.२ अरब ४५ करोड न्यून रहनेछ ।

राजश्व सम्बन्धी प्रस्तावहरू

अब म राजश्व सम्बन्धी प्रस्तावहरूको चर्चा गर्दछु ।

- ३१ वितेका तीन वर्षदेखि आर्थिक नीतिहरूमा गरिएका सुधारहरूसँग मेल खाने गरी आगामी आर्थिक वर्षको राजश्व प्रस्तावहरू तयार गरिएका छन् । यी राजश्व प्रस्तावहरू निम्न लिखित ४ वटा उद्देश्यहरूबाट निर्देशित छन् :
- (क) करको आधार विस्तार गर्दै करको दर कम गरी राजश्व परिचालन गर्ने ।
- (ख) कर प्रणालीलाई बढी सरल एवं पारदर्शक बनाउने,
- (ग) कर प्रशासनलाई बढी सक्षम र सबल बनाउने, र
- (घ) अप्रत्यक्ष कर माथिको निर्भरता घटाई प्रत्यक्ष करको योगदान बढाउने ।
- यिनै उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि कर सम्बन्धी निम्न बमोजिमका प्रस्तावहरू प्रस्तुत गरिएको छन् ।
- ३२ भन्सार दरहरूलाई समयानुकूल सरलिकृत गर्दै लैजाने श्री ५ को सरकारको प्रयासलाई निरन्तरता दिनको लागि आगामी वर्षको निमित्त भन्सारका दरहरूको संख्या घटाइएको छ । यस पक्रममा हाल भन्सार महसूल दरहरू ७ वटा कायम रहेकोमा हालको ६० प्रतिशतको दरलाई हटाई ५,१०,२०,३०,४० र ११० प्रतिशतका ६ वटा दरहरू कायम गरिएको छ । यसैगरी आन्तरिक उत्पादनका साथै देशको समग्र आपूर्ति स्थितिमा अनुकूल प्रभाव पार्ने उद्देश्यले केही वस्तुहरूमा भन्सारका दरहरूलाई परिवर्तन गरिएको छ ।
- ३३ हाल केही छानिएका उद्योगहरूले पैठारी गर्ने कच्चा पदार्थ एवम मेशिनरीको पैठारीमा मात्र न्यूनतम भन्सार महसूल कायम गरिएकोमा औद्योगिकरणलाई प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्यले अरु थप औद्योगिक मेशिनरी तथा कच्चा पदार्थको पैठारीमा लाग्ने वर्तमान भन्सार महसूल दरलाई घटाइएको छ ।
- ३४ महिलाहरूले प्रयोग गर्ने साडी, धोतीमा विभिन्न महसूल दर कायम रही अधिकतम ४० प्रतिशतसम्म रहेकोमा आगामी आर्थिक वर्षमा यसको अधिकतम दर १० प्रतिशत कायम गरिएको छ ।
- ३५ आगामी आर्थिक वर्षमा स्थायी स्वीकृति प्राप्त ट्राभल एजेन्सी तथा ट्रेकिङ एजेन्सीले पर्यटन मन्त्रालयको शिफारिसमा पैठारी गरेको बढीमा २ (दुई) लगजरी कोच वा माईक्रोवस र जिपमा निश्चित शर्तहरू पालन गर्ने गरी, लाग्ने भन्सार महसूलमा ५० प्रतिशत छुट दिई विक्रीकर नलाग्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ३६ पुराना र प्रयोग भई सकेका सवारी र ढुवानीका साधनहरू पैठारी हुँदा लाग्ने महसूल दरलाई केही परिवर्तन गरी उत्पादन भएको दोश्रो वर्ष भए १० प्रतिशत तेश्रो, चौथो र पाँचौँ वर्ष भए २५ प्रतिशत थप गरी भन्सार महसूल लगाइनेछ ।
- ३७ भन्सार प्रयोजनको लागि मालबस्तुको मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक बनाउन वास्तविक कारोवार मूल्यालाई नै मान्यता दिने उद्देश्यले तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा मालबस्तुको मूल्य घटबढ भइरहने यथार्थलाई हृदयसंगम गरी हाल प्रचलनमा रहेका थप महसूलको व्यवस्थालाई परिवर्तन गरी भन्सारले कायम गर्ने मूल्यमा २० प्रतिशत भन्दा बढी फरक भएमा मात्र फरक मूल्यमा थप महसूल लिने व्यवस्था मिलाइएको छ ।
- ३८ भन्सारमा ७ दिनभित्र सामान नछुटाएमा लाग्ने विलम्बन शुल्क वार्षिक १० प्रतिशतका दरले बढाउँदै लगिने व्यवस्था रहेकोमा निकासी पैठारी कर्ताहरूलाई बढी भार नपरोस् भन्ने हेतुले आगामी वर्ष देखि वार्षिक १० प्रतिशतका दरले बढाउँदै लाने व्यवस्था हटाइएको छ ।
- ३९ भन्सार प्रशासनलाई छिटोछरितो र दक्ष तुल्याउनुको साथै कर चुहावट कम गर्दै लागि राजश्व परिचालनमा वृद्धि गर्ने उद्देश्यले मुख्य भन्सार कार्यालयहरूमा आगामी आर्थिक वर्ष देखि कम्प्यूटरद्वारा विल बनाउने प्रणाली लागू गरिने छ । विदेशी पर्यटक

लगायत अन्य यात्रुहरूलाई सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलन अनुसार त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयमा आगामी आर्थिक वर्ष देखि गिन च्यानलको व्यवस्था गरिनेछ ।

- ४० बृहत् कर सुधारको योजना अन्तर्गत केही समय पछि मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउने र उक्त करले बर्तमान विक्रीकर, होटल कर, मनोरञ्जन कर जस्ता वस्तु तथा सेवामा लागेका कतिपय करहरूलाई प्रतिस्थापित गर्नेछ । मूल्य अभिवृद्धि कर सम्बन्धी कानूनको तर्जुमा, यस करको लागि उपयुक्त किसिमको प्रशासनिक संगठनको स्वरूप तथा कर्मचारी व्यवस्था, कम्प्युटर प्रणालीको स्थापना, करदाता शिक्षा आदि क्षेत्रमा चालु आर्थिक वर्षमा भइरहेको तयारीलाई निरन्तरता दिई आगामी वर्षमा पूरा गरिनेछ ।
- ४१ विगत केही समयदेखि अन्तःशुल्क लागेका धेरै वस्तुहरूबाट अन्तःशुल्क हटाई विक्रीकरतर्फ मिलान हुँदै आएको नीति अनुरूप आगामी आर्थिक वर्ष देखि फोम, स्पञ्ज, कृत्रिम ऊनी धागो, हल्का पेय पदार्थ, सिमेन्ट र रंगरोगन आदिको उत्पादनमा अन्तःशुल्क हटाइएको छ ।
- ४२ चुरोट, मदिरा तथा वीयरजसता स्वास्थ्यका लागि हानिकारक वस्तुहरू सेवन गर्नेहरूबाट राजश्व पनि बढी नै प्राप्त होस् भन्ने उद्देश्यले हाल स्वास्थ्य करको रूपमा प्रतिखिल्ली लागि आएको १ पैसालाई बृद्धि गरी चुरोटमा प्रति खिल्ली २ पैसा र उच्चकोटीको मदिरामा प्रति एल.पी. लिटर रु.१०।- तथा वीयरमा प्रति लिटर रु.१।- दस्तुर लगाइएको छ । त्यस्तै पैठारी गरिने चुरोट र मदिरामा पनि यो व्यवस्था गरिएको छ । दस्तुर वापत प्राप्त हुने सम्पूर्ण रकमको एउटा छुट्टै कोष खडा गरी सो रकमलाई क्यान्सर अस्पतालको निर्माण तथा अन्य जनस्वास्थ्यका कार्यमा खर्च गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।
- ४३ हाल केही सीमित वस्तुमा लागि आएको दोश्रो तहको विक्रीकर यथावत नै राखिएतापनि त्यसको कार्यान्वयनमा पैठारी तर्फको सरह गर्न सकिने गरी समान एवं सरलीकृत गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
- ४४ सानो पूँजी लगाई स्थानीय श्रोत र साधनको परिचालन गरी स्थानीय स्तरमा संचालन हुने उद्योगहरूलाई सबदो सहूलियत र सुविधा दिने उद्देश्यले रु.५ लाख सम्मको मेशिन जडान भएको, ५ किलोवाट भन्दा कम विद्युत शक्ति प्रयोग गर्ने र स्वदेशी कच्चा पदार्थमा आधारित विस्कुट, जामजेली मारमलेड, फलफूलको जूस र स्क्वास, कन्फेक्सनरी, सोडा र मीठापानी, डल्ला साबुन, दालमोठ चमेना, लामखुट्टेको धुप र स्टेशनरी जस्ता उद्योगहरूको उत्पादनमा विक्रीकर नलान्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ४५ सर्वसाधारण जनताको अत्यावश्यक दैनिक उपभोगको वस्तु चीनीमा अन्तःशुल्क खारेज गर्नाका साथै विक्रीकर छुटको मौजूदा व्यवस्था आगामी आर्थिक वर्षका निमित्त पनि कायमै राखिएको छ । त्यस्तै शैक्षिक सामग्री उत्पादन गर्ने उद्योगहरूले उपभोग गरिरहेको ५० प्रतिशत विक्रीकर छुटको सुविधालाई पनि कायमै राखिएको छ ।
- ४६ उद्योगहरूलाई अरु पनि सुविधा तथा सहूलियत दिने अभिप्रायले त्यस्ता उद्योगहरूले विदेशबाट कच्चा पदार्थ पैठारी गरी ल्याउँदा भन्सारमा तिर्नु पर्ने विक्रीकर उत्पादनमा विक्रीकर बुझाउँदासम्मको लागि बैंक ग्यारेण्टीमा पनि बुझाउन सकिने गरी आगामी वर्षमा व्यवस्था गरिनेछ । यसबाट चालु पूँजी परिचालनमा मद्दत पुगी उद्योगहरूलाई लाभ पुग्न जानेछ ।
- ४७ पर्यटन उद्योगलाई प्रोत्साहित गर्ने उद्देश्यले हाल लागि आएको होटल करको अधिकतम दर १५ प्रतिशतबाट घटाई १३ प्रतिशत कायम गरिएको छ ।
- ४८ वितेका तीन वर्ष देखि प्रत्यक्ष करमा सुधार तथा सरलीकरण गर्न करका दरहरू घटाउँदै लैजाने र बढी करदाताहरूलाई करको दायरामा समेट्ने नीति अवलम्बन गरिए अनुसार व्यक्तिगत आयकरको न्यूनतम दर १५ प्रतिशतबाट घटाई १० प्रतिशत कायम गरिएको छ । यसै गरी उच्चतम दर ४० प्रतिशतबाट घटाई ३५ प्रतिशत कायम गरिएको छ । कर्पोरेट आयकर दर यथावत राखिएको छ । यस परिवर्तनबाट साना ठूला सबै करदाताहरूलाई राहत पुग्न गई करदातामा स्वेच्छाले कर तिर्ने प्रवृत्तिमा बृद्धि हुने आशा राखिएको छ ।
- ४९ आयकर निर्धारण समितिबाट कर निर्धारण भएका साना करदाताहरूले चाहेमा सो कर रकममा २० प्रतिशत थप गरी कर बुझाउन पाउने चालु वर्षकै व्यवस्थाबाट साना करदाताहरूमा सकारात्मक प्रभाव परेको पाइएको छ । यस व्यवस्था प्रति साना करदातालाई अझै आकर्षित गर्न अधिल्लो वर्ष बुझाएको कर रकममा १५ प्रतिशत मात्र थप गरी बुझाएमा कर निर्धारण भए सरह हुने गरी परिवर्तन गरिएको छ ।
- ५० करदाताहरू स्वयं प्रेरित भई करको दायरा भित्र परुन भन्ने अभिप्रायले गत आर्थिक वर्षमा तोकिएका वस्तु वा सेवाहरूको रु.४,५०,०००।- वार्षिक कारोवार गर्ने करदाताले वार्षिक रु.१५,००।- बुझाएमा कर निर्धारण भए सरह मानिने गरिएकोमा यस व्यवस्थालाई अझ प्रभावकारी तुल्याउन रु.१५,००।- लाई घटाई रु.१०,००।- कायम गरिएकोछ ।

- ५१ हाल लागू रहेको आयकर व्यवस्थालाई सरल,पारदर्शक तथा प्रभावकारी तुल्याउनलाई आगामी वर्ष यो प्रणालीलाई अझ स्पष्ट र सरल बनाईने छ । स्वयंकर निर्धारण प्रणालीमा करदाताले आफ्नो कर निर्धारण गरि पेश गरेको विवरणमा कर प्रशासनले कुनै परिवर्तन गर्दा प्रमाणको भार कर अधिकृत माथिनै रहने आयकर ऐनको स्पष्ट आशय हो । यस विषयमा करदाता वा कर प्रशासकमा द्विविधा वा फरक व्याख्या नहुने गरी स्वयंकर निर्धारण प्रक्रियामा स्पष्टता ल्याउने व्यवस्था मिलाइएको छ ।
- ५२ स्वयं कर निर्धारण व्यवस्थालाई बढी प्रभावकारी बनाउन प्रमाणको भारको सम्बन्धमा स्पष्टताका अतिरिक्त निम्न बमोजिमका प्रशासकिय तथा प्रक्रियागत परिमार्जन गर्ने क्रम जारी रहनेछ ।
- करदाताले स्वयं कर निर्धारण गरी पेश गरेको विवरणमा प्रारम्भिक छानवीन गरी विस्तृत छानवीन गर्नुपर्ने नपर्ने जानकारी ४ महिना भित्र दिने व्यवस्था मिलाईनेछ ।
  - दुविधा परेका केशहरुमा लेखा परीक्षक अथवा करदाताले अग्रिम जानकारी मागेमा त्यस्तो जानकारी एक महिना भित्र उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- ५३ करदाताहरुको कर कार्यालयमा आवत जावत गर्ने श्रम तथा समय बचत गर्ने उद्देश्यले आयकर दर्ता प्रमाण-पत्र उद्योग व्यापार संघ मार्फत लिन इच्छा गर्ने करदाताले कर कार्यालयमा नआई सम्बन्धित उद्योग व्यापार संघ मार्फत निर्दिष्ट प्रक्रिया पुरा गरी कर कार्यालयमा आवेदन गर्न सक्ने र कर कार्यालयले त्यस्ता आवेदनहरुमा कारवाही गरी सम्बन्धित उद्योग व्यापार संघ मार्फत करदातालाई आयकर दर्ता प्रमाणपत्र दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- ५४ अग्रिम आयकर कट्टा गर्ने व्यवस्था आयकर प्रणालीको अभिन्न र महत्वपूर्ण अंगको रूपमा रहेको हुन्छ । यस व्यवस्थाबाट कमाएकै बखत कर बुझाउँदै जाने सुविधा करदाताहरुलाई प्राप्त हुन्छ भने सरकारलाई पनि समयमै राजश्व प्राप्त हुन जान्छ । त्यसैले आयकर प्रणालीमा समयानुकूल सुधार र परिमार्जन गर्न सरकारी संस्था, अर्ध सरकारी संस्था, स्वदेशी तथा विदेशी गैह सरकारी संस्था, विद्यालय, महाविद्यालय, विश्व-विद्यालय, प्रचलित कानून अनुसार श्री ५ को सरकारका विभिन्न निकायमा दर्ता हुनु पर्ने संघ संस्था र उद्योग, व्यापार,व्यवसाय गर्ने संस्था वा व्यक्ति समेतले अग्रिम आयकर कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ५५ हाल कर दायित्व निश्चीत भै सकेपछि पनि करदाताहरु कर कार्यालयमा गईरहनु पर्ने स्थिति विद्यमान छ । यस व्यवस्थाबाट करदाताहरुलाई राहत दिन करदाताले आय विवरण साथ कार्यालयको नाममा भुक्तानी गर्ने गरि तयार गरेको बैंक ड्राफ्ट वा आफ्नो खाता रहेको बैंकबाट भुक्तानीको लागि ठिक (Good for payment) भनि प्रमाणित गराएको चेकबाट समेत कर बुझाउन पाउने व्यवस्था गरिनेछ । साथै रु.१०,०००।-(दश हजार) सम्मको कर रकम सम्बन्धित कर कार्यालयमा नगद मै बुझाउन सकिने व्यवस्था पनि मिलाइएको छ ।
- ५६ हाल बचत निक्षेपको पुरै ब्याजमा अग्रिम कर कट्टा गर्ने व्यवस्था रहेकोमा साना बचत कर्ताहरुलाई केही राहत दिन बचत खाताबाट ब्याज भुक्तानी गर्दा वार्षिक ब्याज रु.७००।- सम्म हुने बचत कर्ताको ब्याजकर अग्रिम कट्टा गर्नु नपर्ने गरिएको छ ।
- ५७ कुनै अवस्थामा घर बहालको रकम आयकरमा जोडिने र कुनै अवस्थामा नजोडिने वर्तमान व्यवस्थाबाट पर्न गएको असुविधा हटाई श्रोतमा कर कट्टी गर्ने र आफ्नो घर बहाल कर आफै निर्धारण गरी बुझाउन चाहने करदाताहरुलाई कर भुक्तानी गर्न सुविधा होस् भन्ने उद्देश्यले कम्पनीहरु बाहेक अन्य घर बहाल लगाउनेहरु सँग आगामी वर्ष देखि एकमुष्ट १५ प्रतिशत समदरमा कर लाग्ने व्यवस्था गरिएको छ । साथै यसैलाई घर बहाल आयको अन्तिम कर भुक्तानी भएको मानिने व्यवस्था गरिएको छ । यसबाट अग्रिम कर कट्टी गर्ने निकायहरु तथा आफै कर निर्धारण गरी कर बुझाउन चाहने व्यक्तिहरु घरबहाल कर बुझाउन प्रेरित हुने आशा राखिएको छ ।
- ५८ सबै किसिमको उद्योग, संघ संस्था, विद्यालय, महा-विद्यालय, विश्व-विद्यालय राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था आदि नविकरण गर्दा अग्रिम आयकर कट्टा गरिसकेको फुकुवा पत्र पेश गर्नु पर्ने छ । करको फुकुवा पेश नगर्नेहरुलाई श्री ५ को सरकारबाट दिइने सुविधा सहूलियतहरु रोक्का गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ५९ कुनै उद्योगले प्रदुषण नियन्त्रण गर्ने मेसीनरी औजार राखेमा त्यस्तो मेशिनरी औजारको खरिद गर्दा लागेको सम्पूर्ण खर्च दुई किस्तामा अपलेखन गर्न पाउने व्यवस्था गरिएको छ । यसै गरी डिजेलबाट चल्ने भाडाका सवारी साधनहरु लिक्विडाइड प्रोपेन ग्याँसबाट चल्ने गरी इन्जिन परिवर्तन गरेमा तीन वर्षसम्म सवारी साधनमा लाग्ने पूर्वानुमानित आयकर मिन्हा दिने व्यवस्था गरिएको छ । यसबाट प्रदुषण नियन्त्रण गर्ने तर्फ भाडाका सवारी साधन संचालनकर्ता तथा उद्योग संचालनकर्ताहरुलाई प्रोत्साहन हुने आशा राखिएको छ ।
- ६० स्वीकृती प्राप्त शिक्षण संस्थान तथा स्वास्थ्य प्रतिष्ठानहरुको भौतिक पूर्वाधार निर्माणको लागि र दैवी प्रकोप उद्धार कार्यको लागि दिएको चन्दा रकममा पूर्ण रूपले आयकर नलाग्ने गरी मिन्हा हिने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ६१ काठमाडौं उपत्यकाको सडकको स्थिति, वातावरणीय प्रभावलाई बढ्दै गएको सवारी साधनहरुले नकारात्मक प्रभाव पारेको परिप्रेक्षमा निजी सवारी साधनहरुमा लागेको सवारी साधनकरका दरहरुमा संशोधन गरिएको छ ।

- ६२ नापी भएको पहाडी क्षेत्रमा २० रोपनी र तराई क्षेत्रमा डेढ विगाहासम्म जग्गा हुने साना किसानलाई लाग्ने मालपोतमा १० प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था गरिएको छ । नापी नभएका पहाडी जिल्लाहरूमा प्रत्येक जग्गावालाको स्वामित्वमा रहेको जग्गामा प्रति कित्ता २ रुपैयाको सट्टा प्रति कित्ता एक रुपैया मात्र लाग्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसका साथै पहाडी क्षेत्रको पाखो जग्गामा लागेको मालपोतको दर केही घटाइएको छ ।
- ६३ आगामी आर्थिक वर्ष देखि जग्गाधनीले चाहेमा आफ्नो जग्गाको लाग्ने मालपोत आउने तीन वर्षसम्मको एकैपटक बुझाउन पाउने व्यवस्था मिलाइनुको साथै सम्बन्धित गाँउ विकास समितिमा मालपोत असूल उपर गर्ने व्यवस्था पनि मिलाइएको छ । मालपोतबाट उठेको रकम मध्ये ७५ प्रतिशत सिधै जिल्ला विकास समितिमा जाने व्यवस्था गरिएकोमा आगामी वर्ष देखि मालपोतबाट उठेको रकमको ९० प्रतिशत जिल्ला विकास समितिलाई दिने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ६४ यस बाहेक विभिन्न कर तथा दस्तुर सम्बन्धि अन्य व्यवस्थाहरू यथावतै राखिएको छन् ।
- ६५ आर्थिक वर्ष २०३४/३५ देखि लागु गरिएको राजश्व वर्गीकरण राजश्व प्रक्षेपण एवम् विश्लेषणको दृष्टिले अनुपयोगी भएको हुँदा यसलाई परिमार्जन गरी आगामी आर्थिक वर्ष देखि नयाँ वर्गीकरण लागु गरिने छ । राजश्वको सही किसिमले अनुमान गर्न तथा राजश्व नीति तर्जुमा गर्न बढी तथ्यांक उपलब्ध हुने किसिमले नयाँ वर्गीकरण तर्जुमा गरिएको छ । कर तथा गैर कर राजश्वको श्रोतहरूलाई तिनीहरूको आधार र प्रकृति अनुसार विभिन्न शीर्षक तथा उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरी नयाँ वर्गीकरण बढी वैज्ञानिक एवम् व्यवस्थित बनाइएको छ ।
- ६६ माथि उल्लेख गरिएको व्यय विवरणमा रु.२ अरब ४५ करोड न्यून रहन गएको छ । यो न्यून रहन गएको रकम मध्ये कर परिवर्तन तथा प्रशासनिक सुधारबाट रु.५५ करोड पूर्ति हुने भई रु.१ अरब ९० करोड खुद न्यून सुधारबाट रु.५५ करोड पूर्ति हुने भई रु.१ अरब ९० करोड खुद न्यून हुन जाने अनुमान छ । यसलाई गैह्र बैङ्किङ्ग क्षेत्रबाट रु.९० करोड र बैङ्किङ्ग क्षेत्रबाट रु.१ अरब आन्तरिक ऋण उठाई पूर्ति गरिनेछ ।
- ६७ आगामी आर्थिक वर्षको लागि विनियोजनको प्रस्तावित ढाँचा तथा राजश्व प्रस्तावमा गरिएका सामान्य परिवर्तनहरूले अर्थ व्यवस्थामा प्रारम्भ भएको सुधारको गतिलाई निरन्तरता दिने तथा अहिलेसम्म प्राप्त भएका उपलब्धिहरूलाई जोगाउन मद्दत पुऱ्याउनेछ । बचत र लगानीका बीच निकासी तथा पैठारीका बचि एवम् राजश्व र खर्चका विचको असमानता न्यून हुदै गई समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम रहन सकेमा मात्र कुनै पनि सरकारले युक्तिसंगत र प्रभावकारी आर्थिक नीतिहरूको तर्जुमा गर्न सक्दछ । त्यसैले आगामी निर्वाचन पछि गठन हुने सरकारलाई निश्चित र सुस्पष्ट आर्थिक दिशा र समष्टिगत आर्थिक परिसुचकहरू उत्साहप्रद रहेको अर्थ व्यवस्था हस्तान्तरित होस् भन्ने आशय आगामी आर्थिक वर्षको आय व्ययको यो अनुमानमा प्रतिविम्बित भएको छ ।
- ६८ अन्त्यमा नेपालको विकास प्रयासमा सहयोग पुऱ्याउने सबै मित्र राष्ट्रहरू तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

जय नेपाल

Effu :- @

२०५१-५२

२०५१ साल आषाढ ३१ गते सार्वजनिक समारोहमा
अर्थ राज्य मन्त्री महेश आचार्यले
प्रस्तुत गर्नु भएको बजेट जानकारी वक्तव्य

श्री ५ को सरकार
अर्थ मन्त्रालय
काठमाडौं
२०५१

(नोट : यस आर्थिक वर्षमा आषाढ ३१ र पौष ११ गते दुई पटक बजेट वक्तव्य पेश भएको)

सम्माननीय सभामुख महोदय,

- १ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ७७ को उप-धारा (१) मा श्री ५ बाट प्रत्येक आर्थिक वर्षको सम्बन्धमा सदनहरूको संयुक्त बैठक समक्ष राजस्व र व्ययको अनुमान पेश गर्न लगाई बक्सने व्यवस्था रहेको सम्माननीय सदनलाई अवगत नै छ ।
- २ २०५१ साल आषाढ २७ गते प्रतिनिधि सभा विघटन भएको र आषाढ २८ गते राष्ट्रिय सभाको अधिवेशन पनि अन्त्य भएको कारण आर्थिक वर्ष २०५१/५२ को राजस्व र व्ययको अनुमान सदनहरूको संयुक्त बैठक समक्ष पेश हुन सकेको थिएन ।
- ३ नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ७२ को उपधारा (१) बमोजिम तत्काल काम चलाउन श्री ५ बाट विनियोजन अध्यादेश, २०५१, आर्थिक अध्यादेश, २०५१, राष्ट्र ऋण उठाउने अध्यादेश, २०५१ तथा ऋण तथा जमानत (आठौँ संशोधन) अध्यादेश, २०५१ जारी गरिबक्सको थियो ।
- ४ यसै बीच मध्यावधि निर्वाचन पश्चात सरकार परिवर्तन भई संसदको आठौँ अधिवेशन पनि शुरु भएको छ । प्रतिनिधि सभा नियमावली, २०४८ को नियम १०८ बमोजिम उपरोक्त अध्यादेशहरू यथावत वा संशोधन गरी प्रतिस्थापित गर्न विधेयकहरू प्रस्तुत गर्नु परेकोले वर्तमान सरकारलाई विनियोजन अध्यादेश, २०५१ र आर्थिक अध्यादेश, २०५१ संशाधन सहित तथा अन्य दुई अध्यादेशहरू यथावत् प्रतिस्थापित गर्न विधेयकहरू प्रस्तुत गर्न आवश्यक भएको छ ।
- ५ प्रतिनिधि सभा नियमावली, २०४८ को नियम १४८ को उप-नियम (२) मा वार्षिक अनुमान माथि छलफल भएपछि अर्थमन्त्रीले विनियोजन विधेयक प्रस्तुत गर्ने प्रावधान रहेको साथै उक्त नियमावलीको नियम १५५ मा वार्षिक अनुमान प्रस्तुत भएको लगत्तै पछि बसेको सभाको बैठकमा अर्थमन्त्रीले श्री ५ को सरकारको अर्थ सम्बन्धी प्रस्तावहरूलाई कार्यान्वयन गर्न बनेको आर्थिक विधेयक प्रस्तुत गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ ।
- ६ अतः विनियोजन अध्यादेश, २०५१ र आर्थिक अध्यादेश, २०५१ लाई प्रतिस्थापन गर्न विनियोजन विधेयक, २०५१ र आर्थिक विधेयक, २०५१ प्रस्तुत गर्नु अगावै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ७७ को उप-धारा (१) तथा प्रतिनिधि सभा नियमावली, २०४८ को नियम १४८ र १५५ को प्रयोजनको लागि आर्थिक वर्ष २०५१/५२ को समग्र राजस्व र व्ययको अनुमान सदनहरूको यस संयुक्त बैठक समक्ष प्रस्तुत गर्न अनुमति चाहन्छु ।

सभामुख महोदय,

- ७ नेपाल अधिराज्यको इतिहासमा पहिलो पटक आमूल परिवर्तनको पक्षधर राजनैतिक पार्टीको हैसियतले ने.क.पा. (एमाले) को सरकार तर्फबाट यस गरिमामय सार्वभौम संसदमा देशको आर्थिक वर्ष २०५१/५२ को बजेट पेश गर्न पाउंदा मलाई गौरवको अनुभूति भइरहेको छ । यस ऐतिहासिक अवसरमा म सर्वप्रथम राष्ट्रियताको संरक्षण, प्रजातन्त्रको प्राप्ति र सामाजिक मुक्तिको निमित्त आजसम्मका आन्दोलनमा शहादत प्राप्त गर्नु भएका र नेपालको प्रतिष्ठा एवं जनताको मुक्तिका लागि जीवन आहुति दिनु हुने हालसम्मका सम्पूर्ण ज्ञात-अज्ञात शहीदहरूप्रति हार्दिक श्रद्धान्जली अर्पण गर्न चाहन्छु । यस घडीमा शोषित तथा पीडित जनताको मुक्तिका लागि वर्षौं वर्ष जेल यातना सहने वीर योद्धाहरूका बलिदान र त्यागको पनि म स्मरण गर्न चाहन्छु ।

सभामुख महोदय,

- ८ नेपालमा अहिलेसम्म समाजका विपन्न र कमजोर वर्गको पक्षधर राजनैतिक शक्तिले शासन व्यवस्थामा जाने सुअवसर पाएको थिएन । फलस्वरूप विगतमा देशका विपन्न र तल्लो वर्गको हित र कल्याणको पक्षमा कार्यहरू हुन सकेनन् । जनताको जनजीविकाको समस्या दिन प्रति दिन दयनीय बन्दै गयो । देशमा उपलब्ध आन्तरिक सीमित साधन तथा अरबौं रुपैयाँको विदेशी सहायताको समुचित उपयोग हुन नसक्दा जनसंख्याको ठूलो हिस्सा विकासको प्रतिफल पाउनबाट बन्चित रह्यो । गरीबी तथा बेरोजगारीले व्यापकता लियो । जनताको जीवनस्तर खस्कदै गयो । जनता दिनानुदिन राहत पाउनुको सट्टा आहत हुँदै गए । राष्ट्रिय उद्योग तथा व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्दै अर्थतन्त्रलाई आत्मनिर्भरतातर्फ डोच्याउन नसक्दा अर्थतन्त्रमा परिनिर्भरता बढ्दै गयो । प्रशासनिक निकायहरू स्वच्छ र जनमुखी हुन सकेनन् । त्यसैगरी प्रजातान्त्रिक मूल्य र मान्यताहरू कुल्चिइँदै गए । निजी आग्रह र स्वार्थले प्राथमिकता पाउँदै गई राष्ट्रको हित विपरित कार्य गर्न समेत कुनै हिचकिचाहट भएन । राष्ट्रियतामा नै गम्भीर चुनौतीहरू थपिए । आज नेपाली जनताले यिनै प्रवृत्तिहरूको विरुद्ध उभिँदै राष्ट्रियता तथा जनताको जनजीविकाको पक्षमा अवरल संघर्ष गर्दै आएको ने.क.पा. (एमाले) लाई आफ्नो अभिमत दिई सत्तामा पुऱ्याएका छन् । म यो गरिमामय सदन मार्फत नेपाली जनतालाई विश्वास दिलाउन चाहन्छु कि हामी प्रजातान्त्रिक मूल्य र मान्यता अनुरूप आ-चुनावी घोषणापत्र मार्फत जनता सामु गरिएका वाचाहरू पूरा गर्नेछौं र सामन्ती शोषण र उत्पीडन समाप्त गर्दै जनताको समृद्धिको लागि तथा सवल राष्ट्रिय अर्थ तन्त्र निर्माण गर्ने कार्यमा सम्पूर्ण शक्ति केन्द्रीत गर्नेछौं ।

- ९ त्यसैले ने.क.पा. (एमाले) को सरकारको विकास प्रयास समाजका विपन्न, साधन विहीन र राज्यबाट उपेक्षित रहदै आएका जनताको सर्वाङ्गीण उत्थानको निमित्त लक्षित रहनेछ। यस्तो वर्गको ठूलो भाग ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रमा भूमिहीन तथा सीमान्त साना किसान, कृषि मजदूर, श्रमिकहरू, अति साना घरेलु उद्यमी तथा व्यवसायीहरू, कमैया, तल्लो तहका राष्ट्र सेवकहरू र शिक्षकहरू, आदिवासीहरू, असहाय, वृद्धि र अपाङ्गहरू आदिका रूपमा पनि रहेका छन्। यस अतिरिक्त सामन्ती अन्याय र थिचोमिचोमा परेका तथा युगौंदेखि आवाज दबाइएका न्यायप्रेमी, देशभक्त र सच्चा प्रजातन्त्रवादी जनताप्रति पनि हाम्रो उत्तिकै जिम्मेवारी रहेको छ।

सभामुख महोदय,

- १० मैले माथिका कुराहरू उल्लेख गर्दा मुलुकको उत्थानमा उद्यमी, व्यापारी तथा व्यवसायीहरूले खेलन सक्ने महत्वपूर्ण भूमिकालाई समेत ध्यानमा राखेको छु। खासगरी देशको औद्योगीकरण, उत्पादन वृद्धि र आपूर्ति स्थितिमा सुदृढीकरण तथा रोजगारीका अवसरहरूको सिर्जन गर्नुमा राष्ट्रिय उद्यमी, व्यापारी तथा व्यवसायीहरूको अत्यन्त ठूलो योगदान हुने कुरामा यो सरकारको गहिरो विश्वास रहेको छ। त्यसैले यो सरकार यस वर्गको विकास तथा संरक्षणको निमित्त अनुकूल वातावरण तयार गर्न त्यत्तिकै प्रतिवद्ध रहने छ।

सभामुख, महोदय

- ११ अर्थतन्त्रलाई नयाँ दिशा दिदै राष्ट्रको हित अनुकूल अगाडि बढाउने बाटोमा हाम्रा सामु अनगिन्ती चुनौतिहरू रहेका छन् एकातर्फ आर्थिक वर्षको मध्यावधिमा आई केही दिनमा नै बजेट तर्जुमा गर्नु पर्दा हाम्रो मान्यता, आदर्श तथा प्रतिवद्धता अनुरूप बजेटलाई बहुसंख्यक जनताको हित अनुकूल निर्माण गर्ने क्रममा अनगिन्ती अवरोधहरू उपस्थित भए। अर्कोतर्फ ने.क.पा. (एमाले) ले सरकार बनाएको अवस्थामा अर्थतन्त्र संकटबाट गुञ्जिरहेकोले त्यसलाई सुधार गर्नेतर्फ बढी ध्यान केन्द्रीत गर्नु परेको तथ्य पनि म यस गरिमामय सदन मार्फत जनताका बीचमा राख्न चाहन्छु। त्यसैले जनताका चाहना र आकांक्षालाई पूरा गर्ने बाटोतर्फ यो बजेटलाई वान्छित मात्रामा डोऱ्याउन सकिएको छैन। मलाई विश्वास छ, मेरा यी वाध्याताहरूलाई माननीय सांसदहरूका साथै आदरणीय जनताले पनि बुझिदिनु हुनेछ। मलाई के पनि विश्वास छ भने समग्र राष्ट्रको सर्वतोमुखी विकास तथा निर्माणका चुनौतिहरू सामना गर्न र जनताको खस्कंदो जीवनस्तर उकास्न विभिन्न राजनैतिक पार्टीहरूले पनि आ-आफ्ना जिम्मेवारी तथा जनताप्रतिको कर्तव्य सम्झी श्री ५ को सरकारलाई सहयोग पुर्याउने छन्।
- १२ अब म हाम्रो पार्टीले नेपाल अधिराज्यको शासन ग्रहण गर्दाको मुलुकको आर्थिक स्थितिको संक्षिप्त विवरण यस सदनमा प्रस्तुत गर्ने अनुमति चाहन्छु। माननीय सदस्यहरूलाई विदितै छ कि गत साढेतीन वर्षको अवधिमा राष्ट्र मन्द आर्थिक वृद्धि, बढ्दो बेरोजगारी, तीव्र महंगी, बढ्दो व्यापार घाटा, अधिक विदेशी ऋणभार तथा फैलिंदो गरीबीको स्थितिबाट गुञ्जिरहेको तथ्य आधिकारीक रूपमा उपलब्ध आंकडाहरूको अध्ययनबाट पनि स्पष्ट हुन्छ। विगत ३ वर्षमा यथार्थ गार्हस्थ्य उत्पादन सन्तोषजनक रूपमा वृद्धि हुन सकेन र बढ्दो आय असमानताको बीचमा नेपाली जनताको औसत प्रतिव्यक्ति आयमा सीमान्त वृद्धि मात्र हुन सक्यो। यसै बीच उपभोक्ता मूल्यसूचिमा करीब ४० प्रतिशतले वृद्धि हुन गयो। अर्थतन्त्रमा आएको सुस्ती, मुद्रास्फितीको चर्को समस्या आदि कारणले गर्दा बेरोजगारी र गरीबीले भ्रन व्यापकता लियो। जनताको जनजीविकाको समस्या अझ कष्टकर हुन पुग्यो। आयात तीव्ररूपले बढ्यो। यसले गर्दा अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार घाटा गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात आर्थिक वर्ष २०४७/४८ को १३.६ प्रतिशतको दांजोमा २०५०/५१ मा १६.८ प्रतिशत पुग्यो आयाततर्फ पूंजीगत वस्तुभन्दा उपभोग्य वस्तुको वृद्धिदर उच्च रह्यो। अर्कोतर्फ केही वस्तुहरूको निर्यातमा क्षणिक वृद्धि मात्र भयो र सो दिगो रहन सकेन।
- १३ राजस्वमा केही वृद्धि भए तापनि विकास खर्चमा व्यापक ह्रास आयो। विकास खर्चको पनि समुचित प्रयोग हुन सकेन। समग्रमा कूल खर्चमा साधारण खर्चको वृद्धिदर विकास खर्चको भण्डै दोब्बर रह्यो। यो प्रवृत्ति मुलुकको दीर्घकालीन विकास संभाव्यताको हिसावले निकै प्रतिकूल देखिएको छ। कूल विकास खर्चमा उद्योग तथा खानीको अनुपात नगण्य रह्यो र उद्योग तथा खानी क्षेत्रमा थप प्रतिकूल स्थितिको सिर्जना भयो। पूर्णरूपले स्वदेशी कच्चा पदार्थ र श्रममा आधारित विदेशी सहयोगबाट निर्मित कारखानाहरू समेत राष्ट्रिय हित विपरित निजीकरण गरियो। यसै बीच नेपालको वैदेशिक ऋण भार २०४८ असारको रु. ६० अरबबाट २०५१ असारमा रु. १०२ अरब भन्दा बढी पुग्यो।

सभामुख महोदय,

- १४ अब म चालू आर्थिक वर्षको प्रथम ४ महिनाको आर्थिक स्थितिको संक्षिप्त विवरण प्रस्तुत गर्न चाहन्छु।
- १५ चालू आर्थिक वर्षको पहिलो चार महिनाको नगद प्रवाहमा आधारित सरकारी वित्त कारोबारको तथ्यांक अनुसार गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको दांजोमा कूल खर्च १३.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ७ अरब ७४ करोड ६ लाख र कूल साधन ३५.३ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ७ अरब ३० करोड ७३ लाख पुग्यो। गत आर्थिक वर्षको पहिलो चार महिनामा ९.२ प्रतिशतले बढेको साधारण खर्च चालू वर्षको सोही अवधिमा ६३.७ प्रतिशतको तीव्र दरले बढेर रु. ५ अरब २९ करोड ५१ लाख पुग्यो।

- म माननीय सांसदहरूलाई यो अवगत गराउन चाहन्छु कि भरखर सम्पन्न मध्यावधि निर्वाचनको लागि रु. ३२ करोड खर्च विनियोजन गरिएको भए तापनि यथार्थमा हालसम्म रु. ६३ करोड खर्च भइसकेको जानकारीमा आएको छ । यसबाट नेपाल जस्तो निर्धन राष्ट्रको लागि गत मध्यावधि निर्वाचन निकै खर्चिलो सावित भएको छ ।
- १६ अर्थतन्त्रको दीर्घकालीन उत्पादनशील क्षमता बढाउने विकास खर्च भने २०५०।५१ को पहिलो चार महिनामा ६.१ प्रतिशतले वृद्धि भएकोमा चालू आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा ३६.७ प्रतिशतले ह्रास भएको छ । विकास खर्चमा आएको तीव्र ह्रासले गर्दा नै सो अवधिमा बजेट घाटा रु. ४३ करोड ३३ लाखमा सीमित रहेको देखिन आएको छ ।
- १७ कूल निर्यात गत वर्षको पहिलो चार महिनाको तुलनामा चालू आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा १७.५ प्रतिशतले घटेको छ । कूल आयात भने सोही अवधिमा २८.३ प्रतिशतले बढेकोले यस अवधिमा व्यापार घाटा अर्थतन्त्रले धान्नै नसक्ने गरी ७१.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।
- १८ कूल निर्यातमा ५० प्रतिशत भन्दा बढी योगदान पुऱ्याउँदै आएको ऊनी गलैचाको निर्यातमा गत वर्षदेखि नै ह्रास आउन थालेको छ । उपलब्ध तथ्यांक अनुसार यस आर्थिक वर्षको पहिलो चार महिनामा गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा यसको निर्यात ३६ प्रतिशतले घटेको छ । त्यस्तै अन्य प्रमुख निर्यातित वस्तुहरू दाल तथा भुसेतीलको निर्यातमा नाटकीय ह्रास आएको छ र तयारी पोशाकको निर्यात पनि घट्ने संभावना देखिएको छ । यसबाट चालू आर्थिक वर्षमा चालू खाता घाटा अझ तीव्र रूपले बढ्ने संभावना देखिएको छ ।
- १९ मौद्रिक क्षेत्रतर्फ बढ्दो तरलताले गर्दा मूल्य तथा चालू खाता सन्तुलनको स्थितिमा प्रतिकूल असर पर्न गएको छ । अर्कोतिर बैंक निक्षेपको व्याजदर भन्दा मुद्रास्फीति दर उच्च रहेवाट वित्तीय क्षेत्रको बचत परिचालनमा शिथिलता आएको छ । बैंकहरूको निक्षेप दर र कर्जा दर बीचको फरक उच्च रहेवाट निक्षेपकर्ता तथा कर्जा लिने दुबैलाई प्रतिकूल प्रभाव परेको छ । त्यसको अलावा केही समय यता ग्रामीण जनता बैकिङ्ग सेवाबाट विमुख हुन थालेका छन् ।
- २० कृषि उत्पादनमा आएको ह्रासले विग्रन पुगेको आपूर्ति स्थिति र बढ्दो मौद्रिक विस्तारले गर्दा चालू आर्थिक वर्षको पहिलो चार महिनामा मुद्रास्फीतिमा थप चाप पर्न गयो । गत वर्षको सोही अवधिको ८.४ प्रतिशतको तुलनामा चालू वर्षको प्रथम चार महिनामा मूल्य सूचि वृद्धिदर ८.९ प्रतिशत रहन गएको छ । उत्पादन स्थितिमा देखिएको व्यवधानको कारण मूल्य नियन्त्रण श्री ५ को सरकारको लागि अझ ठूलो चुनौतिको रूपमा खडा भएको छ ।

सभामुख महोदय,

- २१ अनावृष्टि तथा अल्पवृष्टिको कारण चालू आर्थिक वर्ष वर्षे बालीको उत्पादनमा निकै प्रतिकूल असर परेको छ यसले गर्दा सम्पूर्ण कृषि क्षेत्रको गार्हस्थ्य उत्पादन गत आर्थिक वर्ष अनुकूल मौसमका कारण ७.७ प्रतिशतले बढेकोमा चालू वर्ष करीब १ प्रतिशतले घट्ने प्रारम्भिक अनुमान छ । अर्कोतर्फ सरकारले अवलम्बन गर्ने विभिन्न नीति र कार्यक्रमको वावजूद पनि माथि उल्लेख गरिएको चालू वर्षको चार महिनाको आर्थिक प्रवृत्तिलाई विचार गर्दा गैर कृषि क्षेत्रको उत्पादन पनि गत आर्थिक वर्षको ६.५ प्रतिशतको तुलनामा चालू आर्थिक वर्ष ५.४ प्रतिशत भन्दा माथि नजाने प्रारम्भिक अनुमान रहेको छ । यसरी चालू आर्थिक वर्ष कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको वृद्धिदर गत आर्थिक वर्षको संशोधित ६.९ प्रतिशतको तुलनामा २.८ प्रतिशतले मात्र वृद्धि हुने अनुमान गरिएको छ । अर्थतन्त्रमा देखा परेको यो न्यून वृद्धिदरको समस्यालाई निदान गर्न र अर्थतन्त्रलाई नयाँ गति दिने कार्यमा श्री ५ को सरकार गम्भीर भएर लागेको कुरा प्रति म माननीय सांसदहरूलाई आश्वस्त गराउन चाहन्छु ।

प्रस्तावित बजेटका विकास सम्बन्धी अवधारणाहरू

सभामुख महोदय,

- २२ आर्थिक वर्षको मध्यभागमा आई बजेट तर्जुमा गर्नु पर्दा हाम्रो प्रतिवद्धता अनुरूप बजेटलाई नयाँ दिशा दिन थुप्रै कठिनाईहरूको सामना गर्नु परेको तथ्य मैले माथि नै उल्लेख गरी सकेको छु । अत्यन्त अप्ठ्यारो परिस्थितिमा बजेट तर्जुमा गर्नु पर्दा पनि पार्टीको प्रतिवद्धता अनुरूप बजेटलाई डोऱ्याउन विकासका केही निश्चित अवधारणाहरू अगाडि सारेको छु । यी अवधारणाहरू राष्ट्रिय हित तथा जनताको जनजीविकामा प्रतिकूल असर पारेका विगतका नीतिहरूमा सुधार र परिमार्जन गर्दै आर्थिक वृद्धिदर उच्च गर्ने, जनतालाई राहत दिँदै गरीबी निवारणमा सहयोग पुऱ्याउने तथा सबल राष्ट्रिय अर्थतन्त्र निर्माणमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यबाट अभिप्रेरित छन् । निश्चित क्षेत्रलाई संरक्षण प्रदान गर्ने नाउँमा त्यसबाट सिर्जना हुने विसंगति र अर्थतन्त्रको दिगो विकासमा पर्न सक्ने गम्भीर प्रतिकूल असर बारे पनि हामी सजग छौं । त्यसैले अर्थतन्त्रको दक्षता बढाउन र सीमित साधनको समुचित प्रयोग गरी अर्थतन्त्रलाई नयाँ गति दिने उद्देश्यले देशभित्र स्वच्छ प्रतिस्पर्धा गराइने छ । त्यसका लागि आर्थिक सुधारका कार्यक्रमहरूलाई सन्तुलित ढंगले अगाडि बढाइनेछ । समग्र वित्तीय सन्तुलन खलबलिँएमा त्यसबाट दीर्घकालीन विकास प्रयासमा समेत ठूलो प्रतिकूल असर पर्ने हुनाले मैले बजेट तर्जुमा गर्दा आर्थिक स्थायित्व ल्याउनेतर्फ पनि त्यत्तिकै ध्यान दिएको छु ।

- २३ प्रत्यक्ष करको अनुपातलाई बढाउदै कर लोचकतामा वृद्धि नगरेसम्म देशलाई आत्मनिर्भरतातर्फ डोयाउन र विकास कार्यलाई सुनिश्चितता प्रदान गर्न नसकिने हुन्छ । यसका लागि विद्यमान कर प्रणालीमा पुनरावलोकन गरिनेछ र यसलाई बढी पारदर्शन, सरल र प्रगतिशील बनाइने छ । करको क्षेत्रमा प्राप्त विभिन्न सुभावहरू समेत ध्यानमा राखी करको पुनःसंरचना गरिनेछ । छोटो समयमा नै पनि राष्ट्रिय उद्योग र व्यवसायलाई प्रवर्द्धन गर्ने तथा न्यून आय भएका वर्गलाई करको भारबाट जोगाउने तर्फ पाइलाहरू चालिने छन् ।
- २४ सरकारी लगानीको दक्षता बढाउदै गरियोजनाहरू तत्काल प्रतिफल प्राप्त गर्ने क्षेत्रतर्फ केन्द्रीत नगरिएमा हाम्रो विकास प्रयासमा ठूलो अवरोध आउने देखिएकोले विकास आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई पुनः प्राथमिकीकरण गर्नेतर्फ तत्कालै कदम चालिनेछ । विदेशी सहायताको उपयोग क्षमतामा वृद्धि गर्दै देशको आवश्यकता र सरकारले निर्धारण गरेका प्राथमिकताका क्षेत्रमा यसलाई प्रवाहित गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ । मुनाफामा चलेका र सामाजिक न्यायको लागि सरकारले जिम्मेवारी वहन गर्नु पर्ने हिसावले संचालनमा रहेका संस्थानहरू बाहेक सरकारलाई अनावश्यक आर्थिक बोझ पार्ने अन्य संस्थानहरू राष्ट्रिय हित अनुकूल हुने गरी निजी क्षेत्रमा हस्तान्तरण गरिनेछ । यस्ता संस्थानहरू निजी क्षेत्रमा हस्तान्तरण गर्दा स्वदेशी लगानीकर्ता, संस्थानका कर्मचारी तथा कामदारहरूको सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ । राष्ट्रिय उद्योगी व्यवसायीलाई विशेष प्रोत्साहक दिदै सरकारले औद्योगिकरणको प्रक्रियालाई अगाडि बढाउन आवश्यक भूमिका निर्वाह गर्नेछ । निर्यात प्रवर्द्धनमा विशेष ध्यान दिई व्यापार तथा चालू खाता घाटा कम गर्दै लगिनेछ । प्रविधि हस्तान्तरण, रोजगारीको सिर्जना तथा उत्पादकत्व वृद्धिमा टेवा पुऱ्याई राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई सुदृढ गर्न सहयोग पुऱ्याउने खालका विदेशी लगानीलाई प्रोत्साहन दिइनेछ । यस्तो लगानीबाट आउने मुनाफा निर्वाधरूपमा विप्रेषण गर्न दिइनेछ । जनतालाई राहत दिने, महंगी नियन्त्रण गर्ने तथा रोजगारी सिर्जना गर्ने आधारशीला बनाउदै लगिने छ । वातावरण सन्तुलन, प्रदूषण नियन्त्रण र खानेपानी तथा विद्युत आपूर्तिको समस्या समाधान गर्ने तर्फ तदारुकताका साथ कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् । पिछडिएका क्षेत्र तथा वर्गको उत्थानका लागि विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् ।
- २५ अब म यी अवधारणाहरू वारे संक्षिप्तमा प्रकाश पार्न सदनको अनुमति चाहन्छु ।
- २६ सर्वसाधारण जनताका आम उपभोगका वस्तुहरूको उत्पादन वृद्धि विना आपूर्ति व्यवस्थामा सुधार, मूल्य नियन्त्रण र जनताको निमित्त राहतको कल्पना गर्न सकिदैन । वाह्य कारकबाट धेरै प्रभावित हुने आयातले आपूर्ति व्यवस्थालाई स्वतः निरन्तरता दिन सक्दैन । त्यसैले हामी राष्ट्रिय उत्पादन वृद्धि गरी आपूर्ति व्यवस्था सुदृढ गर्दै जनतालाई मूल्य वृद्धिबाट पर्ने प्रतिकूल असरबाट जोगाउन र राहत प्रदान गर्न चाहन्छौं । यसका लागि कृषि, उद्योग आदिका क्षेत्रमा डो नितिहरू अवलम्बन गर्दै कृषि उत्पादनमा परेको प्रतिकूल असर कम गर्ने र राष्ट्रिय उद्योगको उत्पादन वृद्धि र विस्तारमा ध्यान केन्द्रीत गरिनेछ । कृषि र वनजन्य उद्योगको प्रवर्द्धन गरिनेछ । आपूर्ति व्यवस्थालाई बढी भरपर्दो र व्यवस्थित तगर्दै निश्चित वस्तु तथा सेवाको सुलभ आपूर्ति गरी न्यून आय भएका जनतालाई राहत दिइने छ । सामन्ती भू-स्वामित्व अन्त्य गर्न र भूमिको न्यायोचित वितरणका लागि भूमिसुधार आयोग गठन गरिनेछ । कृषि उपजको उचित बजार व्यवस्थापनको साथै अन्य उपभोग्य वस्तुहरूको सुलभ आपूर्तिको लागि हाल प्रायः निष्क्रिय अवस्थामा रहेका साभा तथा सहकारी संस्थालाई पुनर्जीवित गरी विस्तार गरिनेछ । आपूर्ति व्यवस्थाको सुदृढीकरणका साथै मूल्य स्थिरताको लागि नेपाल खाद्य संस्थान, नेपाल आयल निगम जस्ता संस्थानलाई सुदृढ र सक्षम तुल्याइनेछ । खाद्य भण्डारहरूको विस्तार गर्दै कृत्रिम अभाव सिर्जना गर्ने तथा आकस्मिक मूल्य वृद्धि गर्ने प्रक्रियालाई नियन्त्रण गर्न आवश्यक अन्य कदमहरूका अतिरिक्त आपूर्तिको माध्यमबाट बजारमा हस्तक्षेप गर्ने नीति लिइनेछ । आम उपभोक्तालाई व्यापारीको निगाहमा छाडिदिने हालको परिपाटीलाई निरुत्साहित गरिनेछ । स्वदेशमा उत्पादिन वस्तुमा अनिवार्यरूपले मूल्य टांस्नु पर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ । न्यून आय भएका जनतालाई राहत दिन दैनिक आवश्यकताका निश्चित वस्तु तथा सेवाको भाउ घटाइनेछ । बजार मूल्यको निरन्तर अनुगमन गर्ने परिपाटीलाई सुदृढ गरिनेछ । मुद्रा प्रदायबाट मूल्यमा पर्ने प्रतिकूल असरलाई रोक्न यसलाई बान्छिट सीमाभित्र राखिनेछ । साधारण जनताले उपभोग गर्ने दैनिक आवश्यकताका वस्तुमा लागिआएको उच्च करको दरलाई घटाई जनतालाई सहूलियत दिइनेछ ।
- २७ मालपोत दरमा भएको ठूलो वृद्धिले गर्दा सीमान्त र साना किसानलाई परेको मर्कालाई ध्यानमा राखी मालपोत दरमा व्यापक कटौती गरिनेछ । सुख्खाग्रस्त क्षेत्रमा मालपोत पुरै मिनाहा गर्दै त्यस्ता क्षेत्रमा विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् ।
- २८ बैकिङ्ग क्षेत्रलाई दिइ आएको पूंजीगत तथा व्याज अनुदानबाट न्यून आय भएका वर्गले बढी फाइदा लिन सक्नु भन्ने उद्देश्यले बैकिङ्ग क्षेत्रलाई परिचालन गरिनेछ । यस्तो सुविधा विशेष रूपमा सुख्खाग्रस्त क्षेत्रमा पुऱ्याई ती क्षेत्रका कृषकहरूलाई राहत प्रदान गरिनेछ ।

ख. सरकारी लगानीबाट संचालन हुने विकास कार्यक्रमको केन्द्र विन्दु गाउँलाई बनाउने

- २९ नेपालको जनसंख्याको ठूलो हिस्सा ग्रामीण क्षेत्रमै रहेको भए तापनि देशको हालसम्मको विकास नीति केन्द्रमुखी रहदै आएको छ । यसले गर्दा ग्रामीण क्षेत्रको आर्थिक एवम् सामाजिक अवस्था नि प्रतिदिन जर्जर र दयनीय बन्दै गएको छ । रोजगारी र आयका सीमित अवसरहरू पनि शहरी क्षेत्रहरूमा केन्द्रित हुँदै गएकोले ग्रामीण क्षेत्र अवसर विहीन बन्दै गएको छ । यसले गर्दा एकातिर जनताको गाउँ छोडी शहर पस्ने प्रवृत्ति बढ्दै गई हरी क्षेत्रहरू अस्तव्यस्त बन्दै गएका छन् भने अर्कोतिर ग्रामीण क्षेत्रको विकासको सम्भावना क्षीण हुँदै गएको छ । ग्रामीण क्षेत्र भन भन गरीव र आकर्षण विहीन गएको

छ। त्यसैले श्री ५ को सरकारले गरीबी उन्मूलन र देश विकास अभियानको थालनीको थलो ग्रामीण क्षेत्रलाई बनाउनेछ। यसका लागि “आफ्नो गाउँ आफै बनाऔं” भन्ने ग्रीण विकास कार्यक्रम शुरु गरी यसलाई अभियानको रूपमा संचालन गरिनेछ। यस कार्यक्रमलाई विकेन्द्रीकरणको सिद्धान्त अनुरूप व्यवहारमा उतारिने छ। जनतालाई विकासमा समाहित गर्ने, जनतामा विकासप्रति जागरण ल्याउने तथा उनीहरूको जीवनस्तर माथि उठाउने उद्देश्यले शुरु गरिने यस कार्यक्रमलाई सफ पाउँदै लैजान स्वदेशी तथा विदेशी गैर सरकारी संस्था तथा सबै राजनैतिक पार्टीहरूको सहयोग र राष्ट्रिय सहमति प्राप्त हुने छ, भन्ने मैले विश्वास लिएकोछु।

३० यस कार्यक्रमको माध्यमबाट गाउँका जनतालाई नै स्थानीय समस्या पहिचान गर्ने, योजना तर्जुमा गर्ने, योजना कार्यान्वयन गर्ने तथा त्यसको संचालन गर्नेसम्मको काममा नेतृत्वदायी भूमिका खेल्न दिइनेछ। मार्फत सोभै गाउँ विकास समितिहरूलाई उपलब्ध गराउने छ। साथै त्यस्तो साधन उपयोग गर्नको निमित्त आवश्यक हुने प्राविधिक जनशक्ति तथा निर्माण सामग्री आपूर्ति गर्ने व्यवस्था पनि मिलाइने छ। त्यस्तो साधनको दुरुपयोग हुन नपाओस भन्ने उद्देश्यले त्यस्ता कार्यक्रम संचालन र अनुगमन गर्न स्थानीय स्तरमा गाउँ विकास समितिका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, राष्ट्रिय मान्या प्राप्त तथा स्थानीय निकायमा निर्वाचित राजनैतिक पार्टीका प्रतिनिधिहरू रहेका सर्वदलीय समितिहरू गठन गरिने छन् र ती समितिहरूको सहमतिमा कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ। यस्तो व्यवस्थाले साधनको चुहावट, अनियमितता, निष्कृत्यता आदिलाई निरुत्साहित गर्दै राष्ट्रिय सहमतिको आधारलाई समेत फराकिलो तुल्याउने छ। यस्ता कार्यक्रमको सदुपयोग सुनिश्चित नर्जन लेखापरीक्षण (Public Audit) पद्धतिलाई पनि प्रोत्साहित गरिनेछ। साथै खर्चको विवरण अनिवार्य रूपमा स्थानीय विकास अधिकारीलाई बुझाउने र स्थानीय विकास अधिकारी मार्फत लेखापरीक्षण गराउने व्यवस्था गरिनेछ। ग्रामीण आय आर्जन र रोजगारी प्रवर्द्धन आदि हुने छन्। गाउँ विकास समितिलाई आय आर्जन र रोजगारी प्रवर्द्धन आदि हुने छन्। गाउँ विकास समितिलाई किस्तावन्दीमा रकम उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिनेछ र दोश्रो तथा अन्तिम किस्ता पहिलो चरणको कामको मूल्याङ्कनको आधारमा मात्र उपलब्ध गराइनेछ।

३१ जनशक्तिको प्रभावकारी परिचालन गर्ने र प्रभावकारी ढंगले आयोजना संचालन गर्ने गाउँ विकास समितिलाई राष्ट्रिय पुरस्कार दिने व्यवस्था समेत गरिनेछ। “आफ्नो गाउँ आफै बनाऔं” कार्यक्रमका अतिरिक्त नमूना गाउँ तथा साना शहर विकास कार्यक्रम संचालन गरी ग्रामीण विकासको अभियानलाई गति प्रदान गरिने छ। स्थानीय विकास निर्माण कार्यमा बढी व्यापकता ल्याउन र कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले कार्यान्वयन गर्नको लागि स्थानीय निकाय तथा गैर सरकारी संस्थाको बीचमा समन्वय ल्याउने परिपाटीको समेत थालनी गरिनेछ।

ग. गरीबीको रेखामुनि रहेका जनताको पहिचान गर्ने, गरीबी निवारणको विशेष कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने र त्यस्ता कार्यक्रममा आयमुलक रोजगारीका अवसरहरू सृजन गर्ने कार्यलाई उच्च प्राथमिकता दिइने

३२ बढ्दो गरीबी र बेरोजगारीको समस्या हाम्रो लागि सबभन्दा चुनौतीपूर्ण र गम्भीर चिन्ताको विषय बनेको छ। उच्च आर्थिक वृद्धिदर हासिल गरेर मात्र विकासको प्रतिफल तल्लो तहका वर्ग तथा क्षेत्रले पाउँछन् भन्ने पुरानो सोचाई एगलत सावित भएको छ। साथै सम्पूर्ण विकास कार्यको जिम्मा सरकारले लिने भन्ने एकोहोरो सोचाई पनि असफल सिद्ध भएको छ। श्रमशक्तिको वृद्धिदर उच्च रहेको र कृषिमा अन्त्याधिक जनशक्ति आश्रित नेपाल जस्तो सीमित साधन भएको राष्ट्रमा जनतालाई नै विकास कार्यमा समाहित गर्दै गरीबी तथा बेरोजगारी निवारणका विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गरिनु पर्दछ र त्यसो गरिएमा मात्र शोषित, उत्पीडित जनतालाई मुक्ति दिलाउन र आर्थिक सामाजिक रूपले समाजमा प्रतिष्ठित गर्न सकिन्छ भन्ने हाम्रो मान्यता रहेको छ। त्यसैले हामी सरकारी? निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रलाई सक्रिय रूपमा संलग्न गराई गरीबी तथा बेरोजगारी निवारणका कार्यक्रमहरू समन्वयात्मक रूपमा कार्यान्वयन गर्नेछौं। यस क्रममा हामी अर्ध सामन्ती शोषण, उत्पीडन र जमीनको असमान वितरण समाप्त गर्दै अगाडी बढ्न चाहन्छौं। यसबाट कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हुन गई आय र रोजगारीका अवसरहरू व्यापक रूपमा बढ्ने छन्। यसले गर्दा कृषिमा आश्रित रहेको जनसंख्याको ठूलो हिस्साको क्रयशक्ति बढ्नेछ र औद्योगिक वस्तु तथा सेवाको माग बृद्धि भै उद्योग व्यवसाय समेत एकसाथ फस्टाउने छन्। यसको अतिरिक्त यस प्रक्रियाबाट जनतामा विकासप्रति जाँगर पलाउने छ र राष्ट्र विकासको अभिभारा हाम्रो हो भन्ने नयाँ जागरण आउनेछ। प्रत्येक नेपालीलाई आफ्नो व्यक्तित्व विकासको अनुकूल अवसर उपलब्ध हुनेछ। समाजमा विद्यमान शोषण, भेदभाव र अन्याय समाप्त भई समतामूलक समाजको निर्माणमा मद्दत पुग्नेछ। यसैले यस कार्यको अविम्वल थालनीका साथै गरीबी निवारणको विशेष कार्यक्रमहरू पनि अभियानको रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ। यसका लागि गरीबीको रेखामुनी रहेका जनताको पहिचान गर्ने र गरीबी निवारणको विशेष कार्यक्रमहरू समन्वयात्मक रूपमा अगाडि बढाइनेछन्।

३३ सीमान्त कृषकको बाहुल्यता भएको र जनसंख्या वृद्धिदर उच्च रहेको कारण सुकुम्वासी समस्या विकराल बन्दै गएकोले यसको समाधानको लागि एक उच्च स्तरीय सुकुम्वासी आयोगकोगठन भैसकेको छ र यसले सुकुम्वासीको बसोबासको विशेष कार्यक्रम समेत संचालन गर्नेछ। यसबाट गरीबी निवारणमा समेत ठूलो मद्दत मिल्ने विश्वास मैले लिएकोछु। मध्य-पश्चिम र सुदूर पश्चिमाञ्चलमा मध्ययुगीन शोषणको अवशेषको रूपमा रहेको कमैया प्रथाको उन्मूलन गरी कमैयाहरूको बसोबास र जीवनयापनको व्यवस्था गर्ने प्रबन्ध मिलाइने छ। प्रजा, धिमाल, राउटे, मुसहर, भाँगर, डोम, दुसाद, सत्तार जस्ता जनजातीमा जीवनयापन र गरीबीको विकराल समस्या रहेकोले यी जातीका लागि विशेष कार्यक्रम संचालन गरिनेछन्। शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा अन्य सेवाका क्षेत्रमा गरीब र न्यून आय भएका वर्गको पहुँच बढाउने ढंगले यी

कार्यक्रम संचालन गरिने छन् ।

- ३४ हाम्रो प्रतिबद्धता अनुरूप आगामी आर्थिक वर्षसम्ममा माध्यमिक शिक्षा निशुल्क गरिनेछ । समाजका उपेक्षित महिला वर्गको हक हितको रक्षा गर्न र उनीहरूलाई आर्थिक रूपले आत्मनिर्भर बनाउन महिला विकास विशेष कार्यक्रमहरू व्यापक रूपमा संचालन गरिनेछन् । पिछडिएका जाती तथा महिलाहरूलाई थप छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ । त्यस्तै लक्षित समूह तथा वर्गको निमित्त गरीबी निवारणका विशेष कार्यक्रमहरू समेत संचालन गरिनेछन् ।

सभामुख महोदय,

- ३५ राजगारीका व्यापक अवसरहरूको श्रृजना विना गरीबी निवारण सम्भव छैन भन्ने तथ्य स्पष्ट छ । तर कृषिमा रहेको विद्यमान उत्पादन सम्बन्ध, बढ्दो शहरीकरण, सीपमूलक तालीमको अभाव, विकास सम्बन्धी अवधारणामा अन्धौल र सरकारको उदासीन भूमिकाले गर्दा गाउँ-शहर दुवै क्षेत्रमा बेरोजगारी जटिल बन्दै गएको छ । हाल आएर शिक्षित बेरोजगारी थप चुनौतीको रूपमा हाम्रो सामु उपस्थित भएको छ । यसले गर्दा पनि बेरोजगार जनशक्तिको ठूलो हिस्सा विदेशिने, सुकुम्बासी बन्ने, विदेशमा चौकीदार मजदुर बन्न जाने, शहर र गाउँ घरमा भौतारिन जस्ता कार्यमा अल्मलिएको छ । ने.क.पा.(एमाले) को सरकार व्याप्त बेरोजगारी प्रति अत्यन्त संवेदनशील छ र त्यसको समाधानमा कृत संकल्पित छ । त्यसैले रोजगारीका अवसरहरू व्यापकरूपमा श्रृजना गर्दै लग्ने साक्षरता अभियान, लघु र साना सिचाई निर्माण, सडक र पुल तथा कल्भर्ट निर्माण, साभ्ना सहकारिता कार्यक्रम, निम्न तहको प्राविधिक तालिम, ग्रामीण तथा शहरी बैकिङ्ग र कर्जा, शहीदका छोरा छोरी, असक्षम तथा जेहनदार बालबालिकाका लागि शिक्षा, बृक्षारोपण र बन संरक्षण, महिला सीप विकास, हाट बजार विकास, अनिवार्य बाल शिक्षा कार्यक्रम, घरेलु र साना उद्योग किवास जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् । यी सम्पूर्ण कार्यक्रमहरू संगठित र समन्वयात्मक रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछन् ।
- ३६ देशको बढ्दो श्रमशक्तिलाई रोजगारीको अवसर प्रदान गर्न सरकारी क्षेत्रबाट संचालन हुने विकास निर्माणमा स्वदेशी श्रमशक्तिलाई प्रोत्साहित गर्ने नीति लिइनेछ । विद्यमान श्रम कार्यालयहरूलाई रोजगारी सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्रको रूपमा परिणत गरी आवश्यकतानुसार विभिन्न जिल्लामा यस्ता केन्द्रहरू स्थापना गर्दै जाने र उक्त केन्द्रहरूबाट निरन्तर रूपमा श्रमशक्तिको बेरोजगारी स्थितिको मूल्याङ्कन गरी बेरोजगारहरूलाई सीपमूलक तालीम प्रदान गरी बैकल्पिक रोजगारीका अवसरहरू उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइनेछ । यसबाट स्वरोजगारीलाई प्रोत्साहन गर्न समेत सहयोग मिल्नेछ । विदेशमा के कस्तो श्रमशक्तिको माग बढ्दै गएको छ, त्यसको अध्ययन गर्ने र सोको आधारमा बेरोजगार युवाहरूलाई अल्पकालीन प्राविधिक तालीम दिई सरकारको पहल कदमीमा विदेशमा रोजगारी उपलब्ध गराउने नीति लागु गरिनेछ । त्यसको लागि काठमाडौंमा अविजम्ब अल्पकालीन सीपमूलक तालीम संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । पश्चिम र मध्य-पश्चिमाञ्चल किवासोत्रमा ग्रामीण बैकहरू खोल्ने छन् । ती बैक र अन्य बैकहरूबाट समेत लक्षित समूहमा संचालित कर्जा कार्यक्रमलाई अझ व्यापक र प्रभावकारी बनाई विपन्न तथा उपेक्षित गर्ने उद्देश्यले एक रोजगार बैकको स्थापना गरी आय र रोजगारी श्रृजनाका विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् । यसबाट शैक्षिक बेरोजगार युवाहरूलाई विशेष फाइदा पुग्नेछ । नगर क्षेत्रको व्यवस्थित विकासमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले शहरी विकास बैक खोल्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । हाल कार्यरत सहकारी संस्थाहरूलाई बढी सक्रिय बनाउनुका साथै अनौपचारिक रूपमा खुलेका बचत तथा ऋण सम्बन्धी विधेयक यसै सदनमा ल्याइने छ । आय तथा रोजगारी वृद्धि गर्ने घरेलु तथा साना उद्योगको विकास सहायक हुने किसिमका विकास बैकहरूको स्थापना गर्न संसदको यसै सत्रमा एक बेग्लै विधेयक ल्याइने छ । यसबाट वित्तीय क्षेत्रको विस्तार भई उत्पादनशील रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्नमा थप टेवा मिल्नेछ ।

घ. सार्वजनिक साधनको अधिकतम सदुपयोग गर्ने, तथा योजना कार्यान्वयनमा हुने गरेको ढिलाई, अनियमितता र गुणस्तरहीनतालाई अन्त्य गर्ने

- ३७ हाम्रो देशमा राज्य संचालन र विकास कार्यक्रमको निमित्त आवश्यक पर्ने साधन आन्तरिक एवं बाह्य दुवै स्रोतबाट परिचालन गर्दै जाने परिपाटी बस्दै आएको छ । तर यसरी परिचालन गरिएको साधन अधिकतम मात्रामा प्रतिफल दिने गरी क्षेत्रगत विनियोजन गर्दै साधनको सही ढंगले सदुपयोग गर्नेतर्फ भने आवश्यक ध्यान दिनु गरिएको छैन । यसले गर्दा हालसम्म देशका विभिन्न क्षेत्रमा गरिएको लगानीबाट खासै उपलब्धि हासिल हुन सकिरहेको छैन । प्राविधिक दृष्टिले त्रुटिपूर्ण र न्यून प्रतिफल दिने आयोजना संचालन गरिनु, योजना सम्पन्न गर्न लामो समय लाग्नु, कार्यान्वयनको क्रममा लागत बढाउँदै लगिनु, सम्पन्न भइसकेका आयोजनाहरू धेरै समय नटिक्नु आदि साधन उपयोगमा देखा परेका केही मुख्य समस्याहरू हुन् । उल्लेखित समस्याहरूले गर्दा हालसम्म भएको लगानीबाट जनता लाभान्वित हुन सकेका छैनन् । विकास आयोजना र कार्यक्रमहरूमा सार्वजनिक साधनको दुरुपयोग हुने वर्तमान परिपाटीलाई समाप्त गरी हामी विकासको निमित्त उपलब्ध साधनको पूर्ण रूपमा सदुपयोग हुने परम्परा बसाल्न चाहन्छौं ।

- ३८ विकास आयोजना सम्पन्न हुन बढी समय लाग्नु वा बीचमै स्थगित गर्नुपर्ने स्थिति समेत आउनु नेपालको विकास प्रशासनको अर्को कमजोरी हो। यसले गर्दा एकातिर आयोजनाको सम्पन्न भईसकेको हिस्साको क्षय हुँदै जाने र अर्कोतिर आयोजनाको लागत बढ्दै गई कूल लागत नै शुरु अनुमान भन्दा निकै बढी हुने गरेको छ। स्थगित आयोजनाहरूमा ठूलो मात्रामा साधन खेर जाने गरेको छ। आयोजनाको कार्यान्वयनमा हुने गरेको यस ढिलाईको कारणले दातृ राष्ट्र तथा संस्थाहरूबाट प्राप्त हुने सहयोगको समेत उपयोग हुन सकिरहेको छैन। श्री ५ को सरकार विकास प्रशासनको यस गलत प्रवृत्तिलाई पूर्ण रूपमा नियन्त्रण गर्न चाहन्छ। त्यस्तै विकास आयोजनाहरूको गुणस्तर न्यून भएवाट सम्पन्न भएको लगत्तै देखि मर्मत कार्य शुरु गर्नुपर्ने स्थिति आउनु तथा सम्पन्न आयोजनाहरू धेरै समयसम्म नटिकनु हाम्रो विकास प्रशासनको अर्को कमजोरी रही आएको छ। श्री ५ को सरकार विकास आयोजनाहरूको कार्यान्वयन चरणमा देखा परेका यस्ता कमजोरीहरूलाई हटाउन चाहन्छ। विकासको नाममा देशमा भईरहेको साधन स्रोतको गलत प्रयोग र भ्रष्टाचारलाई श्री ५ को सरकार तत्काल र प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण गर्न चाहन्छ। यो उद्देश्य प्राप्त गर्नको लागि सरकारले आयोजना छनौट र त्यसको लागत अनुमानको विशेष छानविन गर्ने, कार्यान्वयनको निरन्तर रेखदेख, निगरानी तथा मूल्याङ्कन गर्ने र कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरण देखि नै जन लेखापरीक्षण (Public Auditing) गर्ने जस्ता परिपाटीहरूको प्रभावकारी व्यवस्था गर्नेछ। यसमा संलग्न व्यक्तिहरूले राम्रो काम गरेको प्रमाणित भएमा उचित पुरस्कार र गलत काम गरेको पाइएमा उचित दण्ड दिने परिपाटी समेत बसालिनेछ। सम्पन्न आयोजनाहरूको गुणस्तर परिक्षण गर्ने एक जिम्मेवार निकायको समेत व्यवस्था गरिनेछ। प्रमुख आयोजनाहरूको वित्तीय तथा गुणस्तरीय लेखापरीक्षणको प्रतिवेदनलाई सार्वजनिक गराउने परिपाटीको थालनी गरिनेछ। यसै गरी विदेशी सहायता अन्तर्गत गरिने ठेक्का पट्टावाट आउने कमिशनलार्थ सरकारी ढुकुटीमा जम्मा गरी सो रकम विकास निर्माण कार्यमा प्रयोग गरिनेछ। यसको लागि कमिशन कानूनको समेत व्यवस्था गरिनेछ।
- ३९ विकास आयोजना र कार्यक्रमहरूलाई चाँडो सम्पन्न गर्ने, गुणस्तरमा अभिवृद्धि गर्ने र साधनको पूर्ण सदुपयोग गरी छिटो प्रतिफल लिने जनतालाई प्रत्यक्ष लाभ पुऱ्याउने नीति अपनाइने छ। यस क्रममा विदेशी सहायताको उपयोग क्षमता बढाउने र यसलाई राष्ट्रिय हित अनुकूल प्रार्थमिकता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छन्। यी सबै कार्यका लागि राष्ट्रिय योजना आयोगलाई विशेष सक्रिय र प्रभावकारी तुल्याइनेछ।

ड. राष्ट्रिय उद्योग व्यवसायको विकास तथा सम्बर्द्धन मार्फत औद्योगिकरणको प्रक्रियालाई तीब्र पार्ने :

- ४० देशमा विद्यमान बेरोजगारी तथा अर्ध बेरोजगारीको समस्या समाधान गर्न र प्रति वर्ष थपिदै गएको श्रम शक्तिलाई आयमूलक रोजगारी उपलब्ध गराउन देशमा औद्योगिक विकासको प्रक्रिया तीब्र पार्नु अनिवार्य छ। साथै देशमा विस्तारित हुँदै गएको औद्योगिक वस्तुको माग देश भित्रैबाट पूर्ति गर्न र देशमा उपलब्ध कच्चा एवं सहायक कच्चा पदार्थको उपयोगको निमित्त पनि देशमा औद्योगिकरण अत्यावश्यक छ। औद्योगिकरणका यी प्रष्ट आधारहरू मौजुद छुदाछुदै पनि नेपालमा औद्योगिक विकासको निमित्त गम्भिर र इमान्दार किसिमले प्रयास हुन सकेको छैन। औद्योगिकरणको मार्ग कठिन र समय लिने भएकोले त्यसका लागि एउटा निश्चित दृष्टिकोण र प्रतिवद्धताको समेत आवश्यकता पर्दछ। तर विगतमा सम्पूर्णतः आयातित कच्चा पदार्थमा आधारित भई मूल्य अभिवृद्धिमा नगण्य योगदान पुऱ्याउने र तत्काल लाभ दिने जडान र तस्करीमा आधारित उद्योगहरूलाई मात्र प्रश्रय दिइयो। आयातित माललाई सस्तो तुल्याउने दृष्टिले भन्सार प्रणालीको संरचना गरियो। यसरी निजी जोखिममा धेरै अधि स्थापना भएका आम उपभोगका वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योगहरूलाई वाह्य उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्न विवश तुल्याइयो। यसबाट आयात प्रतिस्थापन गर्ने तथा देशलाई आत्मनिर्भर बनाउन मद्दत गर्ने खालका साना ठूला उद्योगहरू समाप्त हुँदै जाने स्थिति बन्यो। राष्ट्रिय उद्योगहरूको सम्बर्द्धन गर्ने दिशामा कुनै ध्यान दिइएन। आन्तरिक आपूर्ति व्यवस्थालाई पूर्ण रूपमा आयातमा निर्भर गराइयो। देशमा विद्यमान औद्योगिकरणको सम्भावनालाई समेत क्रमिक रूपमा निरुत्साहित गर्दै लगियो। यसले गर्दा देशमा बेरोजगारी, गरीबी, आपूर्ति व्यवस्थामा व्यवधान, कृत्रिम अभाव, महङ्गी जस्ता गम्भीर समस्याहरूको पहाड चुलिदै गयो। श्री ५ को सरकार देशको औद्योगिक क्षेत्रको यो दुःगवास्थाको अन्त्य गरी औद्योगिकरणको नयाँ लहर सृजना गर्न चाहन्छ। यसको आधारभूत रोजगारीमूलक र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूलाई आवश्यकता र राष्ट्रिय हित अनुरूप उचित संरक्षण दिन पनि सरकार पछि पर्ने छैन। यस्तो संरक्षण प्रदान गर्दा स्वस्थ आन्तरिक प्रतिस्पर्धा गराउने नीति लिइनेछ। अति संरक्षणवाट औद्योगिकरणमा सहयोग पुग्नको सट्टा सानो तप्काले मात्र फाइदा उठाउने स्थिति रहने हुनाले उद्योगहरूलाई निश्चित अवधिसम्म मात्र संरक्षण प्रदान गरी त्यस्ता उद्योगहरूलाई प्रतिस्पर्धात्मक बनाउँदै लग्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ।
- ४१ रुग्ण उद्योगको समस्याहरूको पहिचान गरी त्यस्ता उद्योगलाई पुनरोत्थान गर्न समुचित ध्यान पुऱ्याइने छ। देशको आवश्यकता तथा सामाजिक न्याय समेतलाई दृष्टिगत गरी सरकार आफै वा संयुक्त लगानीमा समेत उद्योग खोल्ने नीति लिनेछ। रोजगारी, आयवृद्धि, प्रविधिको विकास र विस्तार तथा देशका उद्योग धन्दाको विकासमा थप मद्दत पुऱ्याउने क्षेत्रमा विदेशी लगानीलाई आकर्षित गरी औद्योगिकरणको प्रक्रियालाई तीब्र पारिनेछ।

च. बैदेशिक व्यापारको क्षेत्रमा रहेको असन्तुलन र विसंगतिहरू हटाउन ठोस र प्रभावकारी कदम चाल्ने

- ४२ नेपालको विदेश व्यापारको क्षेत्रमा अनगिन्ती असन्तुलन र विसंगतिहरू विद्यमान छन्। देशको कूल निर्यातले आयातको एक तिहाई जति हिस्सा मात्र पूर्ति गरी रहेको तथ्यले व्यापार असन्तुलनको भयावह स्थितिलाई प्रमाणित गर्छ। देशमा उत्पादन नहुने तर विकासको निमित्त नभई नहुने पूँजीगत सामान, पेट्रोलियम पदार्थ, रसायनिक मल, औद्योगिक मेशिनरी, कच्चा

पदार्थ आदिको आयात विकासको निमित्त सहयोगी हुने हुनाले यस्ता सामानको आयातलाई प्रोत्साहित गर्नु वाञ्छनीय हुन्छ । तर नेपालको विद्यमान व्यापार नीतिले देश भित्रै उत्पादन भैरहेको र उत्पादन विस्तार गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेको उपभोग्य वस्तुहरूको उत्पादनलाई उपेक्षा गरी परनिर्भरतालाई बढावा दिएको छ। देशलाई आवश्यक नहुने र विलसिताका सामानहरूलाई समेत निर्वाधरूपमा आयात गर्न छुट दिने नीतिले प्रोत्साहन पाएको छ ।

४३ निर्यात प्रवर्द्धनतर्फ कुनै गम्भीर र प्रभावकारी कदम चाल्ने प्रयास हुन सकिरहेको छैन । ऊनी गलैचा र तयारी पोशाक बाहेक तेश्रो मुलुकतर्फ निकासी हुने अन्य कुनै प्रमुख वस्तु छैन र हाल आएर ती वस्तुको उत्पादन र निर्यातमा थुप्रै समस्याहरू खडा भई निर्यात व्यापारनै संकटको अवस्थामा पुगेको छ । त्यसैले देशको विदेश व्यापारको क्षेत्रमा रहेको यो संकटप्रति सरकार अत्यन्त संवेदनशील छ र यसको निराकरणको लागि कृत संकल्पित छ । यो स्थितिमा सुधार ल्याउन सरकारले वस्तुगत तथा देशगत रूपमा निर्यातलाई विविधीकरण गर्ने ठोस र प्रभावकारी कदमहरू चाल्नेछ । निर्यात नीतिमा व्यापक सुधार गर्नेतर्फ अलिवम्ब पाइलाहरू चालिनेछन् । निर्यातमा लागि आएको सेवा शुल्क क्रमशः कम गर्दै लगिनेछ । भारततर्फ हुने निर्यात बृद्धि गर्न विशेष पहलकदमी लिइनेछ । तयसको साथै निर्यात प्रवर्द्धनको लागि एक कोषको व्यवस्था गरिनेछ । आयात प्रतिस्थापक उदोगलाई बढावा दिई आयात कम गर्दै लगिनेछ र भन्सारका दरहरूमा परिवर्तन र सुधार गरी अनावश्यक तथा विलासिताका सामानको आयातलाई निरुत्साहित गरिनेछ ।

छ. राजश्व चुहावट नियन्त्रण गर्ने, प्रक्रियागत जटिलता हटाउने तथा करको संरचनामा सुधार तथा परिवर्तन गर्ने

४४ सरकारको क्रियाकलाप तथा विकास कार्यक्रममा विस्तार, मूल्य बृद्धि, विनिमय दरमा गरिएको परिवर्तन आदि कारणले सरकारी खर्चको बृद्धिदर तीव्रतर हुँदैछ । तर आन्तरिक राजश्व परिचालन र त्यसमा पनि कर राजश्व परिचालनको बृद्धिदर खर्चको बृद्धिदर भन्दा निकै पछि रहेको छ । यसले गर्दा विकासको निमित्त राजश्व बचतको योगदान कम हुँदै गै आन्तरिक तथा वाह्य ऋण माथिको निर्भरता पनि बढ्दै गएको छ । यस्तो स्थितिमा हामीसँग आन्तरिक राजश्व परिचालनमा जोड दिनु बाहेक अर्को विकल्प छैन । यसो हुँदाहुँदै पनि अहिलेसम्म नेपालको कुल कर राजश्व क्षमता कति हो भन्ने बारे आधिकारिक अनुमान हुन सकेको छैन । तर पनि कर राजश्व र राष्ट्रिय उत्पादनको अनुपातलाई विचार गर्दा कर संकलन क्षमताको तुलनामा नगण्य भएको तथ्य प्रष्ट हुन्छ । राजश्व संकलनमा जति कम ध्यान पुग्ने गरेको छ त्यतिनै राजश्व संकलनसँग सम्बन्धित कानून, नियम, प्रक्रिया र प्रशासनमा रहेका कमी कमजोरीहरूले गर्दा राजश्वको ठूलो रकम चुहावट भैरहेको छ । करका कानूनी तथा प्रकृयागत भ्रष्टाचारबाट करदाताले कर तिर्ने नपाइरहेको तथ्य पनि हामीबाट छिपेको छैन । यी समस्याहरू विशेष गरी प्रत्यक्ष करको क्षेत्रमा बढी पाइएका छन् । यसले गर्दा पनि अप्रत्यक्ष कर माथि हाम्रो निर्भरता ज्यादै बढी रहेको छ र यसको बढी असर निम्न आय भएका वर्गमा परिरहेको छ। यो सरकार नेपालको राजश्वको यस्तो संरचना र प्रशासन प्रक्रियामा परिवर्तन गरी जनताको कर क्षमता अनुरूप राजश्व परिचालन गर्न प्रतिवद्ध छ । यसका लागि कर सम्बन्धि कानून, नियम र प्रशासनिक प्रक्रियाहरूको पुनरावलोकन गरी कर प्रणालीको नयाँ ढाँचा स्थापित गर्न द्रो कदम चालिनेछ । राजश्व संकलनको प्रक्रियामा हुने अनियमिततालाई समाप्त गर्न निर्भिक कदमहरू चालिनेछ । साथै पुराना बक्यौता करहरू फछ्यौट गर्न कर फछ्यौट आयोगको गठन गरिनेछ ।

सभामुख महोदय,

४५ नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एकिकृत मार्क्सवादी-लेनिनवादी) ले आफ्नो घोषणा पत्रमा जाहेर गरेका प्रतिवद्धताहरू र तीसँग आवद्ध नीति तथा कार्यक्रमलाई चालु आर्थिक वर्षको विनियोजन बजेट माफत लागु गर्न धेरै अप्ठ्यारो परेको तथ्य बारे मैले माथि नै उल्लेख गरिसकेको छु । एकातिर विनियोजन अध्यादेश अनुसार छुट्याइएको रकममध्ये लगभग ६ महिनाको रकम खर्च भैसकेको छ भने अर्कोतर्फ निर्वाचन कार्यको लागि विनियोजित रु.३२ करोडमा बृद्धि भई रु.६३ करोड खर्च हुन गएको अनुमान छ । यसले गर्दा साधारणतर्फको खर्चमा अत्यधिक चाप पर्न गएको छ । त्यस्तै चालु विकास कार्यक्रमहरूको लागि छुट्याइएको रकमहरू समेत नपुग भई मागहरू थपिन गएवाट विकास खर्चमा बृद्धि गर्नु पर्ने स्थिति छ । विगतमा संचालित अनगिन्ती कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू अनुत्पादक हुँदाहुँदै पनि समयभावले गर्दा बजेट सम्बन्धी सम्पूर्ण पक्षको पुनरावलोकन गर्न नसकिएवाट चालु बजेट व्यवस्थालाई धेरै हदसम्म यथावत राख्नु परेको छ। विकासका नयाँ अवधारणाहरू अनुरूप केही थप कार्यक्रमहरू बजेटमा समावेश गरी चालु वर्षको बाँकी अवधिको लागि बजेट विनियोजन गर्ने सिद्धान्त मैले अवलम्बन गरेको छु ।

४६ आगामी आर्थिक वर्ष २०५२/५३ को बजेट तर्जुमा गर्दा विद्यमान बजेट प्रणाली, बजेट विनियोजन पद्धति र खर्च गर्ने तौर तरिका आदिमा व्यापक पुनरावलोकन गरी बजेट विनियोजनका ठोस तथा प्रभावकारी आधारहरू अवलम्बन गरिने छन् । बजेट खर्च गर्ने पद्धतिमा अलिवम्ब सुधारका कदमहरू चाल्न अनिवार्य भएको मैले महसूस गरेको छु र त्यसको लागि नयाँ तौर तरीका अपनाई मितव्ययिताका साथ खर्च गर्ने परिपाटी तुरुन्तै थालिने कुरा म माननीय सांसदहरूलाई अवगत गराउन चाहन्छु । यस क्रममा साधारण र विकास खर्चमा हुने चुहावटलाई नियन्त्रण गरी मितव्ययिताका साथ खर्च गर्नेतर्फ पूरा ध्यान दिइनेछ । विद्यमान बजेट प्रणाली वैज्ञानिकता, पारदर्शीता तथा जवाफदेहीपनको हिसाबले उपयुक्त नभएकोले खर्चको आकार बढ्दै गए पनि त्यसले अर्थतन्त्रको समग्र विकास र जनतालाई प्रत्यक्ष लाभ दिन सकिरहेको छैन । यसैले यसमा सुधार गरी बजेट प्रणालीमा बढी वैज्ञानिकता ल्याइने छ । श्री ५ को सरकार विकास आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको

कार्यान्वयन र अनुगमन समेतमा जनताको सहभागिता हुनु पर्दछ भन्ने धारणा राख्छ। त्यसैले विकास निर्माण कार्यक्रमको विनियोजित रकम समेत सार्वजनिक गराई कामको मूल्याङ्कन जनताबाट हुने परिपाटीको थालनी गरिनेछ। आर्थिक तथा प्रशासनिक अनुशासनलाई सुदृढ गरी राष्ट्रिय स्रोतको समुचित प्रयोग गर्नेतर्फ हुने प्रयासहरूमा सबै क्षेत्रबाट पूर्ण सहयोग पाउने आशा लिएको छु।

सभामुख महोदय,

- ४७ अब म चालु आर्थिक वर्षमा विनियोजन अध्यादेशबाट भएको खर्च सहित बाँकी अवधिको लागि रु.४२ अरब ६९ करोड ६ लाख ११ हजारको व्यय अनुमान प्रस्तुत गर्ने अनुमति चाहन्छु। कूल व्यय अनुमानमध्ये साधारणतर्फ रु.१९ अरब ७८ करोड ९८ लाख २२ हजार विकासतर्फ रु.२२ अरब ९० करोड ७ लाख ८९ हजारको व्यय अनुमान गरेको छु। आर्थिक वर्ष २०५०/५१ को संशोधित अनुमानको तुलनामा २०५१/५२ को कूल बजेट अनुमानमध्ये साधारणतर्फ ५७.६ प्रतिशत र विकासतर्फ ६.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। साधारणतर्फको वृद्धिमा मध्यावधि निर्वाचनको लागि अध्यादेशद्वारा विनियोजित सीमाभन्दा बढी खर्च हुन गएको, वैदेशिक सेवामा वृद्धि भैसकेको भत्ता रकम र विशिष्ट व्यक्ति तथा प्रतिनिधि मण्डलको भ्रमणमा भैसकेको खर्चको थप व्ययभार प्रमुख छन् भने शिक्षातर्फ लगानी बढाउने सरकारको नीति अनुरूप पनि साधारणतर्फ थप व्ययभार भएको छ। प्रस्तावित कर्मचारी सुविधाले गर्दा साधारण खर्च अनुमानमा वृद्धि हुन गएको छ। आर्थिक वर्ष २०५०/५१ सम्म विकासतर्फ विनियोजन गरिने कतिपय रकम चालु आर्थिक वर्ष २०५१/५२ को विनियोजन अध्यादेश मार्फत साधारणतर्फ सारिएकोले पनि विकास खर्चको विनियोजन शीर्षकमा रकम घट्टन गएको र साधारण खर्च अनुमानमा वृद्धि भएको जानकारी यो सदनलाई गराउन चाहन्छु। गत आर्थिकवर्षसम्म किवास बजेटतर्फ देखाइएको व्यय अनुमान रु.३ अरब ५२ करोड खर्च विनियोजन अध्यादेश मार्फत साधारणतर्फ लगाएको छ।
- ४८ साधारणतर्फ कूल बजेट विनियोजन गर्दा वर्तमान मन्त्रिपरिषदमा उप-प्रधानमन्त्रीको व्यवस्था भए अनुरूप उप-प्रधानमन्त्रीको छुट्टै कार्यालय गठन गरी उक्त कार्य संचालनका लागि बजेटको व्यवस्था गरेको छु। साधारणतर्फको कूल बजेट विनियोजनमध्ये सबभन्दा बढी अंश क्रमशः साँवा र ब्याज भुक्तानी (३१.७ प्रतिशत), सामाजिक सेवा (२३.० प्रतिशत), साधारण प्रशासन (१०.८ प्रतिशत) र रक्षा (९.८ प्रतिशत)को रहेको छ। खर्चका उपशीर्षकहरूको आधारमा तलब भत्तामा २४.५ प्रतिशत र अनुदानमा १८.४ प्रतिशत विनियोजन गरिएको छ।
- ४९ कूल व्यय अनुमानमध्ये प्रशासन सुधारको निमित्त रु.७ करोड ७ लाख छुट्याइएको छु। यसबाट विशेष गरी राजश्व प्रशासन सुदृढीकरण सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गरिनेछ।
- ५० आर्थिक प्रशासन र योजनातर्फ रु.१५ करोड २५ लाख छुट्याएको छु। यसबाट योजनाको मूल्याङ्कन र अनुगमन व्यवस्थालाई सुदृढ गर्ने, आर्थिक प्रशासनमा समय सापेक्ष सुधार ल्याउने, कृषि विज्ञान र प्रविधि विश्वविद्यालय तथा कृषि तथा वनजन्य उद्योगहरूको संभाव्यता अध्ययन गराइनेछ। विभिन्न क्षेत्रमा भएका आयोजना एवं नीति सम्बन्धी अध्ययनहरूको व्यवस्थित अभिलेख राखी त्यस्ता अध्ययनहरूको निष्कर्षलाई लागु गर्दै जाने, विदेशी अनुदान र ऋण सहयोगको उपादेयता, प्रभावकारिता, ऋण र साँवा ब्याजको बढ्दो दायित्व र त्यसबाट नेपालको अर्थतन्त्रमा पर्ने दीर्घकालीन असर बारे अध्ययन विश्लेषण गर्दै जाने कार्यका लागि छुट्टै अनुगमन इकाइको व्यवस्था गरिनेछ। स्वदेशी एवं अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूले संचालन गर्ने कार्यक्रमको प्रभावकारी समन्वयको साथै वैदेशिक एवं स्थानीय स्रोतको एकिकृत अभिलेख प्रणालीको विकास गर्न पनि निकै जरुरी भइसकेको छ। यसैले यस्तो अभिलेखको आधारमा स्रोत परिचालनको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीको थालनी चालु आर्थिक वर्ष देखि नै गरिनेछ। तथ्याङ्कलाई राष्ट्रिय नीति निर्माण तथा योजना तर्जुमामा सघाउ पुग्ने गरी यथार्थ र भरपर्दो बनाउन चालु आर्थिक वर्ष देखिनै कार्यहरू प्रारम्भ गरिने छन्। गरीबीको रेखामुनी रहेका जनताको पहिचान गर्ने कार्यलाई समेत प्राथमिकता दिइने छ। यसका लागि छुट्टै रकम विनियोजन गरेको छु।
- ५१ शिक्षा तथा समाज कल्याणको लागि रु.५ अरब ५३ करोड विनियोजन गरेको छु। प्राथमिकता शिक्षातर्फ करीब १८ हजार प्राथमिक विद्यालयका शिक्षकहरूको तलब भत्ता र संचालन खर्चको लागि रु.१ अरब ९६ करोड ४१ लाख बजेट व्यवस्था गरेको छु। माध्यमिक शिक्षातर्फ यसै आउँदो शैक्षिक सत्र देखि नै कक्षा ९ सम्म निःशुल्क गरिने छ। उच्च शिक्षातर्फ विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको लागि रु.६३ करोड ८९ लाख विनियोजन गरिएको छ। निजी क्षेत्रको स्रोतबाट संचालन भएका ६०३ वटा माध्यमिक विद्यालयहरूको १२०६ जना शिक्षकहरूको थप दायित्व समेत व्यहोर्नका लागि माध्यमिक शिक्षातर्फ रु.८१ करोड ५७ लाख विनियोजन गरेको छु। प्राथमिक शिक्षालाई अनिवार्य गर्नेतर्फ प्रारम्भिक कार्यहरूको थालनी गरिनेछ। साथै मातृभाषामा प्राथमिक शिक्षा उपलब्ध गराउन पाठ्यक्रम तर्जुमा र पाठ्य पुस्तक लेखन कार्यहरू प्रारम्भ गरिनेछन्। व्यवसायिक शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि र विस्तारमा सरकारको प्राथमिकता रहने छ। तदनुरूप क्षेत्रीय रूपमा त्यस्ता महाविद्यालयहरू र कृषि विज्ञान तथा प्राविधिक विश्वविद्यालयको स्थापना सम्बन्धी सम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ। त्यस्तै पूर्वाञ्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा एक एक विश्वविद्यालय खोल्नेतर्फ प्रारम्भिक कार्यहरू गरिने छन्। प्रौढ शिक्षातर्फ सरकारी स्तरमा थप प्रौढ कक्षा संचालन गरी थप ५ लाख ५४ हजार जनसंख्यालाई साक्षर गराउन ११ हजार प्रौढ शिक्षकहरू तथा २ सय जना प्रशिक्षकहरूलाई तालीम दिन रु.५ करोड २८ लाख रकमको व्यवस्था गरेको छु। यसबाट निरक्षरतामा कमी ल्याउन तथा रोजगारीको थप अवसर उपलब्ध गराउन समेत मद्दत पुग्नेछ। पुरातात्विक संरक्षणक तथा उत्खननको लागि पनि रकमको व्यवस्था गरेको छु।

- ५२ समाज कल्याणतर्फ प्रत्येक जिल्लाका पिछडिएका जनजातिका दश दश जना छात्र छात्राहरूलाई शैक्षिक सामग्री खरीद गर्न जनही वार्षिक रु.६००१- आर्थिक सहायता दिन बजेट व्यवस्था गरेको छु । देउकी र भाँड समुदायका १० जना छोरा छोरीहरूलाई काठमाडौंको आवासीय विद्यालयहरूमा कक्षा ८ देखि अध्ययनको लागि पनि बजेट व्यवस्था गरेको छु । राउटे, मुसहर, भाँगर, डोम, दुसाद, प्रजा, सत्तार, धिमाल आदिको उत्थानमा सहयोग पुऱ्याउनको लागि पनि बजेट विनियोजन गरेको छु र यसबाट आगामी बर्ष देखि उनीहरूको शिक्षा-दीक्षाको लागि कार्यक्रमहरू बनाउन सहयोग पुग्नेछ । यसको साथै गरीब र जेहन्दार छात्रछात्रालाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्दै लग्ने व्यवस्थाको लागि रकम छुटयाएको छु ।
- ५३ अन्ध,अपाङ्ग एवं मगन्तेहरूका लागि व्यवसायिक शिक्षा र छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्न चालु आर्थिक वर्षमा विशेष योजना तयार गरिनेछ । प्रत्येक जिल्लाको २५ जनाको दरल १८७५ जना कामकाज गर्न नसक्ने गरीब अशक्तहरूलाई प्रति महिना रु.१००१- का दरले अशक्त वृत्ति प्रदान गर्न पनि आवश्यक रकम विनियोजन गरेको छु । असहाय र निर्धन ज्येष्ठ नागरिकहरूको न्यूनतम जीवनयापनको सुरक्षा व्यवस्था तथा उनीहरूको सम्मान गर्नु राज्यको कर्तव्य भएकोले यसतर्फ अविलम्ब कदमहरू चालिने छन् । यसको लागि तत्कालै ७५ वर्ष र सो भन्दा माथिका ज्येष्ठ नागरिकको जीवनयापन सुरक्षा कार्यक्रम प्रयोगात्मक रूपमा पाँच जिल्लामा शुरु गरिने छा अनुभवको आधारमा यसलाई अधिराज्यका सबै जिल्लाहरूमा क्रमशः विस्तार गर्दै लगिनेछ ।
- ५४ साहित्यकर्मी र कलाकारहरूको योगदान र उत्साह सम्बर्द्धन गर्ने उद्देश्यले प्रत्येक विकास क्षेत्रका पाँच-पाँच जना उत्कृष्ट साहित्यकर्मी र कलाकारहरूलाई रु.१० हजारको दरले पुरस्कार दिनका लागि आवश्यक रकमको व्यवस्था गरेको छु ।
- ५५ राष्ट्रकै सम्मानित नेता स्वर्गीय मदन भण्डारी तथा जीवराज आश्रितको योगदानलाई राष्ट्रिय स्मृतिपटलमा जीवन्त राख्नु हामी सबैको कर्तव्य हो । त्यसैले वहाँहरूको स्मृतिमा स्थापना भैसकेको मदन-आश्रित प्रतिष्ठानको लागि चालु आर्थिक वर्षमा रु.५० लाख अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छु ।
- ५६ स्वास्थ्य तर्फ रु.२ अरब ७ करोड विनियोजन गरेको छु । स्वास्थ्य जीवन नै विकासको एक पूर्वाधार हो । अतः गाउँ-गाउँसम्म निःशुल्क प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउने उद्देश्य राखी सरकारले आफ्नो कार्यको थालनी गर्नेछ । यसको लागि चालु आर्थिक वर्ष थप ७०० उप-स्वास्थ्य चौकी खडा गरिनेछन् । जनतामा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच बढाउन विशेषज्ञ चिकित्सकको घुम्ती टोली पठाई स्थानीयस्तरमै विशेष उपचार गर्ने कार्यक्रम परीक्षणको रूपमा संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाएको छु । यसको अलावा प्राथमिक उपचारका साधन एवं औषधिहरू गाउँ-गाउँसम्म पुऱ्याउन औषधि पसलहरूको स्थापनामा ऋण प्रवाह गराउने तर्फ बैकहरूलाई उत्प्रेरित गराइनेछ । निःशुल्क औषधि वितरण प्रणालीमा सुधार ल्याउने र हाल संचालनमा रहेका अन्य नियमति स्वास्थ्य कार्यक्रमहरू बढी प्रभावकारी ढंगले संचालन गर्ने समेत व्यवस्था गरेको छु ।
- ५७ पिउने पानीतर्फ रु.१ अरब ६३ करोड ५९ लाख विनियोजन गरेको छु । गाउँ गाउँमा संचालन गरिएका खानेपानी आयोजनाहरू उपलब्धमूलक र प्रभावकारी हुन नसकेको पृष्ठभूमिमा गाउँको आवश्यकता तथा जनताको चाहना अनुरूप खानेपानी कार्यक्रम संचालनमा प्राथमिकता दिइनेछ । स्थानीय श्रम र सीपको प्रयोग हुने इनार र कुवाबाट पानीको आपूर्ति गर्नेतर्फ विशेष जोड दिइनेछ । गाउँ वस्तीमा विउनेपानीका स्रोतहरूको पहिचान गरी खानेपानीको कार्यक्रम देशव्यापीरूपमा संचालन गर्न चालु वर्षदेखि खानेपानीका आयोजनाहरू अझ व्यापक रूपमा संचालन गर्न मद्दत पुग्नेछ । कोड,कुखोलाबाट पानी ल्याई काठमाडौंको पानीको आपूर्ति समस्या समाधान गर्नेतर्फ सरकारले उच्च प्राथमिकता दिनेछ । विगतमा निश्चित प्रतिशत जनसंख्यालाई पिउने पानी पुऱ्याउने लक्ष्य राखी धारा जडान गरिएको भए तापनि लक्षित समूहले अन्य समस्याको अतिरिक्त स्रोत संरक्षणको अभावमा पिउनेपानीको नियमित सुविधा पाइरहेको छैन । यसैले स्रोत संरक्षणका उपायहरूको खोजी गर्ने कार्यहरू प्रारम्भ गरिनेछ । काठमाडौं उपत्यकामा पनि स्रोत संरक्षणका कार्यक्रमहरू संचालन गर्नेतर्फ समुचित ध्यान पुऱ्याइनेछ ।

सभामुख महोदय,

- ५८ स्थानीय विकास तर्फ रु.२ अरब ६५ करोड १० लाख विनियोजन गरेको छु । हामी विकेन्द्रीकरणको सिद्धान्तलाई व्यवहारमा उतार्न कटिबद्ध छौं । जनताका आवश्यकता एवं आकांक्षा अनुरूप जनसभागितको आधारमा स्थानीय विकास निर्माणका कार्य अभियानको रूपमा संचालन गर्न आफ्नो गाउँ आफै बनाऔं भन्ने विशेष कार्यक्रम संचालन गरिने कुरा मैले माथि पनि उल्लेख गरिसकेको छु । चालु वर्षको बाँकी अवधिका लागि यस कार्यक्रम अन्तर्गत प्रत्येक गाउँ विकास समितिलाई रु.३ लाखका दरले स्थानीय विकास अधिकारी मार्फत सोभै रकम उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छु । यस कार्यक्रमका लागि रु.१ अरब २० करोडको बजेट व्दवस्था गरेको छु । कार्यक्रमको प्रभावकारीतको आधारमा आगामी वर्षहरूमा सो रकममा वृद्धि गर्दै लगिने कुरा पनि म माननीय सदस्यहरूलाई अवगत गराउन चाहन्छु । यसबाट गाउँको विकास, रोजगारी प्रवर्द्धन तथा सामान्य जनताको जीवनस्तर उठाउने कार्यमा ठूलो मद्दत पुग्ने विश्वास मैले लिएको छु । त्यसको अलावा प्रतिनिधि सभाका माननीय सांसदहरूको भावना तथा आफ्नो क्षेत्रको विकास निर्माणमा रहेको जिम्मेवारीलाई मनन गर्दै चालु आर्थिक वर्षको बाँकी अवधिका लागि प्रत्येक सांसदहरूको निर्देशनमा आफ्नो निर्वाचन क्षेत्रमा विकास निर्माण गर्ने गरी रु.२ लाख ५० हजारका दरले रु.५ करोड १२ लाख ५० हजारको बजेट विनियोजन गरेको छु । यो रकम जिल्ला विकास कोषमा उपलब्ध गराई खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । सो रकमको हरहिसाव र लेखापरीक्षणको व्यवस्था जिल्ला विकास समितिबाट हुनेछ ।

- ५९ महिला विकास कार्यक्रम हाल देशका २०० गाउँ विकास समितिमा संचालित छन् । चालू आर्थिक वर्षमा यो कार्यक्रम थप ६४ गाउँ विकास समितिहरूमा विस्तार गरिने छ । त्यसको अलावा ग्रामीण महिला उत्पादन कर्जा कार्यक्रम चालू वर्षदेखिनै अझ व्यापक गर्दै लगिने छ । यो कार्यक्रम पिछडिएका एवं मजदुर महिलाको उत्थान गर्ने ढंगले संचालन गर्नेतर्फ आवश्यक संस्थागत सुधारहरू गरिनेछन् ।
- ६० काठमाडौं शहरी क्षेत्रमा फोहरको समस्याले विकराल रूप लिएको छ । सक्षम एवं प्रभावकारी व्यवस्थापनको अभावमा फोहोर मैला र प्रदूषणको समस्या चर्कदै गएको सबैतिरबाट महसूस भैरहेकोले स्थानीय निकाय र श्री ५ को सरकारको समन्वयमा यो समस्याको निराकरण गरिनेछ । काठमाडौंलाई स्वच्छ, प्रदूषणरहित तथा पर्यटकीय हिसाबले समेत आकर्षक बनाउँदै लग्नेतर्फ विशेष ध्यान दिइनेछ । काठमाडौं शहरको फोहरमैला हटाउन र त्यसलाई मूल एवं ऊर्जामा रूपान्तरण गर्न एक छुट्टै कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । यस कार्यको लागि रु.१६ करोड बजेट व्यवस्था गरेको छु । वागमती नदीको प्रदूषण एवं फोहरको समस्या समाधान गर्न एउटा छुट्टै गुरु योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने कुरा पनि म माननीय सांसदहरूलाई अवगत गराउन चाहन्छु ।
- ६१ प्रजा एवं अन्य आदिवासी विकास कार्यक्रम अन्तर्गत एउटै , मुसहर, भाँगर, डोम, दुसाध, चेपाङ, सत्तार, धिमाल, जस्ता जातीलाई समावेश गरी आय आर्जनको अवसरहरू प्रदान गर्न विशेष कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । यसको लागि रु.२ करोड छुट्याएको छु ।
- ६२ कतिपय नगरपालिकामा कार्य फछ्यौट गराउँदा जनताले भोग्नु परेको प्रकृयागत भन्कट तथा कष्टलाई ध्यानमा राखी नगरपालिकाहरूलाई आफ्नो कार्य दक्षता र व्यवस्थापनमा सुधार ल्याउनेतर्फ आकृष्ट गर्दै नगरपालिकाहरूलाई नगर विकास सम्बन्धी गुरु योजनाहरू तयार गरी कार्यक्रम संचालन गर्न प्रेरित गरिनेछ । हाल संचालनमा रहेका स्थानीय विकास सम्बन्धी दुर्गम विकास तथा अन्य कार्यक्रमहरू अझ बढी प्रभावकारी ढंगले संचालन गरिनेछ ।
- ६३ अन्य सामाजिक सेवातर्फ रु.७७ करोड ४७ लाख विनियोजन गरेको छु । जनसंख्याको बढ्दो चाप एवं गरीबी नै व्यवस्थित शहरीकरण र स्वस्थ्य आवास व्यवस्थामा मुख्य बाधकको रूपमा रहेको छ । गाउँमा सेवा तथा रोजगारीका अवसरहरूको अभावमा रोजगारी एवं शिक्षाका लागि शहरतर्फ आउने प्रवृत्ति बढ्दो छ । यस्तो प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्ने र ग्रामीण क्षेत्रको विकासमा थप गति प्रदान गर्न पाँच विकास क्षेत्रमा जम्मा १५ वटा नमूना गाउँ निर्माण कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । यसको साथै साना शहर बजार विकासबाट ग्रामीण विकास सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गरी ग्रामीण विकास थप मद्दत पुऱ्याउने उद्देश्यले प्रारम्भिक कार्यहरूको थालनी गरिनेछ । ठूला शहर र गाउँ बीचको बजार व्यवस्थापन, वस्ती विकास, पूर्वाधार निर्माण एवं सेवा विस्तारका लागि थप साधन परिचालन गरी जनसहभागिता जुटाउने तर्फ विशेष ध्यान दिएको छु । कर्मैया बसोबास कार्यक्रम अन्तर्गत कर्मैयाहरूको व्यवस्थित बसोबासका लागि रु.१ करोडको बजेट विनियोजन गरेको छु । संचय कोषमा निस्कृय रूपमा रहेको रकमको उपयोग गरी कर्मचारी आवास कार्यक्रम संचालन गर्नेतर्फ चालू वर्षमै कार्यहरू आरम्भ गरिने छन् । सांसदहरूको आवास व्यवस्था मिलाउने तर्फ पनि काम थालिनेछ ।

सभामुख महोदय

- ६४ कृषिमा भएको लगानीको अनुपातमा कृषि क्षेत्रको उत्पादनकत्व बढी आफ्नो जीवन स्तरमा सुधार ल्याउने अवसर कृषकहरूले पाइरहेको छैनन् । उत्पादन लागत एवं मूल्य, कृषि बजार व्यवस्था, कृषि व्यवसायको विविधीकरण जस्ता पक्षमा थुप्रै समस्याहरू रहेका छन् । कैयौं क्षेत्रमा कृषकले उत्पादित वस्तुको बजार समेत नपाई रहेकोले बाली विविधीकरण र उत्पादनस्तर बढाउने कार्यमा कृषकहरूले अनगिन्ती समस्याहरू भोगिरहेका छन् । कृषिमा रहेका विविध समस्याहरूको समाधानका लागि हाट बजार एवं कृषि जन्य उदोगको विकास, कृषक एवं उपभोक्ता संस्थाको विकास, कृषि व्यवसायको विविधीकरण, खरायो तथा माहुरी पालन, रेशम, जडीबुटी खेती जस्ता कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा संचालन गरिनेछन् र रोजगारी एवं आय आर्जनका अवसरहरू बढाउँदै कृषकको जीवनस्तर माथि उठाउने कार्यमा केन्द्रीत गरिने छन् । कृषि क्षेत्रको लागि रु.२ अरब ८४ करोड ३१ लाख विनियोजन गरेको छु ।
- ६५ चालू आर्थिक वर्षमा केही क्षेत्रहरूमा परेको सुख्खाले कृषकहरूले ठूलो समस्या भोग्नु परेको छु । यस समस्याको तत्काल समाधानका लागि सिचाई, वीउविजन, मलखाद कृषि ऋण सुविधाको एकिकृत कार्यक्रम संचालन गरिने छ । यसका लागि रु.१ करोडको छुट्टै बजेट विनियोजन गरेको छु ।
- ६६ बहुसंख्यक कृषक समुदाय ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका र उनीहरू विकराल गरीबीको अवस्थाबाट गुज्रिरहेकाले कृषकको आवश्यकता, स्थान विशेषको संभाव्यता र कृषकहरूकै सहभागिताका आधारमा जिल्ला स्तरका कृषि विकास कार्यक्रमहरू तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने परिपाटीको थालनी गरिनेछ । कृषक समूहहरू गठन गर्दै उनीहरूलाई बढी दक्ष एवं प्रभावकारी बनाई प्रत्यक्ष लाभ पुऱ्याउन यस्ता समूहगत कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छन् ।

- ६७ ग्रामीण अर्थतन्त्रको विकासमा सहकारी संस्थाको अग्रणी भूमिका हुन्छ । त्यसैले यस्ता संस्थाको विकास र विस्तार गरी सहकारी आन्दोलनलाई अभियानको रूपमा अगाडि बढाइनेछ । यी संस्थाहरूलाई स्थानीय जनताको उत्पादन खरीद तथा स्थानीय आवश्यकता अनुरूप वस्तु र सेवा सुलभ रूपमा आपूर्ति गर्ने काय्मा संलग्न गराउने नीति लिइनेछ । यसका लागि मौजुदा ऐन नियममा सुधार गरिनेछ । साथै सहकारी संस्थाहरूले पाउने कर छुटको प्रक्रियालाई सुगम बनाइनेछ ।
- ६८ सिचाईतर्फ रु.२ अरब ८४ करोड ३१ लाख विनियोजन गरेको छु । सिचाईमा हालसम्म प्रशस्त लगानी भएपनि कृषि क्षेत्र अधापी मौसममा निर्भर छ । सुख्खा एवं बाढीवाट कृषि क्षेत्र पटक पटक आहत हुन पुगेको छ । ठूला सिचाई योजना संचालनमा थुप्रै समस्याहरू देखा परेका छन् । अतः हाल कार्यान्वयनमा रहेका त्यस्ता आयोजनाहरूको पुनरावलोकन गर्दै चाँडो सम्पन्न गरिनेछ । साथै साना तथा मझौला सिचाई कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिने नीति अगाडि बढाइनेछ । सिचाईका कार्यक्रममा शुरु देखिने कृषकहरूको सहभागिता जुटाउने र संचालन तथा सम्भारमा समेत उपभोक्ता कृषकहरूलाई नै संलग्न गराउँदै जाने नीति अवलम्बन गरिनेछ । सामुदायिक स्यालो ट्यूबवेल कार्यक्रमलाई विस्तार गर्नुका साथै सिचाई कार्यक्रमका लागि कृषकहरूलाई ऋण र अनुदान उपलब्ध गराउँदै जान पनि बजेटको व्यवस्था गरेको छु । जनसहभागिता जुटाउँदै नदी नियन्त्रण कार्यक्रमलाई अझ व्यापक बनाउनका लागि रु.९ करोड बजेट छुट्याएको छु ।
- ६९ भूमिसुधार तथा नापीतर्फ रु.२७ करोड ४३ लाख विनियोजन गरेको छु । नियमित रूपमा संचालन भैरहेको एकोहोरो नापी कार्यक्रम आगामी वर्ष मै पूरा गर्ने लक्ष्य लिई कार्य गरिनेछ । द्वैध-स्वामित्व लगायत भूमि सम्बन्धी विविध पक्षको मूल्यांकन गरी श्री ५ को सरकारलाई सुझाव दिन “भूमिसुधार आयोग” गठन गरिनेछ ।
- ७० वन तथा भूसंरक्षणतर्फ रु.९१ करोड ६७ लाख विनियोजन गरेको छु । वन क्षेत्र दिनानुदिन नाश हुँदै गएको तथ्य सबैको सामु स्पष्ट छ । भू-संरक्षण तथा जलाधार संरक्षणको अभावमा बाढी पहिरो जाने, पिउनेपानीको स्रोत समेत सुक्दै जाने लगायत वातावरणीय सन्तुलन विग्रने समस्या चर्कदै गएको छ । वन तथा भू-संरक्षणको महत्व बारे जनतामा चेतना अभिवृद्धि गराउँदै जनतालाई वन तथा भू-संरक्षण कार्यमा संलग्न गराउने र कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने हाम्रो नीति रहेको छ । यस क्रममा जनसहभागिताको माध्यमद्वारा राजमार्गका छेउ-संरक्षण कार्यमा संलग्न गराउने र कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने हाम्रो नीति रहेको छ । यस क्रममा जनसहभागिताको माध्यमद्वारा राजमार्गका छेउछाउ र अन्य पति जग्गामा वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई व्यापक रूपमा संचालन गरिनेछ । वन पैदावारको आपूर्ति व्यवस्था र कार्यक्रमलाई व्यापक रूपमा संचालन गरिनेछ । वन पैदावारको आपूर्ति व्यवस्था र भू-उपयोग बीच सन्तुलन ल्याउने उद्देश्यबाट वन विकासका कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् । वन तथा वनस्पति अनुसन्धान र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी अन्य नियमित कार्यक्रमहरू संचालन गर्दै लगिने छन् ।
- ७१ उद्योग तथा खानीतर्फ रु.५४ करोड ७५ लाख विनियोजन गरेको छु । स्थानीय श्रम,सीप र कच्चा पदार्थ अधिकतम रूपमा प्रयोग गरी स्थानीय आवश्यकता पूर्ति गर्ने तथा विदेशमा बजारको खोजी गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा मद्दत पुग्ने ढंगले औद्योगीकरणको कार्यक्रमलाई तीव्र रूपमा अगाडि बढाउने नीति लिएको छु । यस नीति अन्तर्गत नयाँ उद्योगहरूको स्थापना लगायत साना तथा घरेलु उद्योगको विकासमा विशेष ध्यान दिइनेछ । यसमा सहयोग पुऱ्याउन व्यावसायिक एवं दक्षता वृद्धि तालीम कार्यक्रमहरू विस्तारित रूपमा संचालन गर्दै लगिने छन् । कच्चा पदार्थकै रूपमा देश बाहिर जाने गरेका बहुमूल्य पत्थर एवं अन्य खनिज पदार्थलाई प्रशोधित रूपमा मात्र निकाली गर्ने कार्यको थालनी गरिनेछ । प्रारम्भिक अध्ययनबाट उपयुक्त देखिएको अर्घाखाँची स्थित नरपानी चुनढुंगा खानीको विस्तृत अध्ययन चालू आर्थिक वर्ष मै गरिनेछ र संभाव्यताको आधारमा सिमेन्ट उद्योग स्थापना गर्नेतर्फ कार्यहरू प्रारम्भ गरिनेछ । त्यसै गरी सम्भाव्यताका आधारमा देशका अन्य क्षेत्रहरूमा पनि खानीजन्तु उद्योग स्थापना गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिदै लगिने छ । संयुक्त लगानीका लागि राष्ट्रिय हित अनुरूपका उपयुक्त क्षेत्रमा विदेशी पूँजी आकर्षित गरिने छ र उद्योग तथा खनीज विकासमा परिचालन गरिनेछ । यस क्षेत्रमा पूँजी परिचालनका लागि पूँजी बजारको विकासमा समेत समुचित ध्यान पुऱ्याइनेछ ।
- ७२ नेपालमा उत्पादित वस्तुहरूको गुणस्तर बढाई अन्तराष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्नु भन्ने उद्देश्यले गुणस्तर प्रमाणीकरण कार्यक्रमलाई व्यापक र प्रभावकारी बनाउँदै लगिनेछ । यसबाट निर्यात प्रवर्द्धनमा देखा परेका समस्या समाधानमा मद्दत पुग्ने मैले विश्वास लिएकोछु । वातावरण प्रदूषणलाई नियन्त्रण गर्ने कार्यमा औद्योगिक क्षेत्रको महत्वपूर्ण भूमिका हुने हुनाले सबै उद्योगहरूलाई वातावरण प्रदूषण नियन्त्रण उपकरण जडान गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । विविध कारणबाट रूप उद्योगले ठूलो समस्या व्यहोरिरहेको हुनाले यस्ता उद्योगहरूको पुनरुत्थानका लागि छुट्टै रकमको व्यवस्था गरेको छु ।

सभामुख महोदय,

- ७३ चालू आर्थिक वर्षमा संचारतर्फ रु१ अरब ३४ करोड ३८ लाख विनियोजन गरेको छु । रेडियो र टेलिभिजनका कार्यक्रमलाई बढी शिक्षामूलक बनाई विस्तार एवं प्रचार प्रसार गर्ने हाम्रो नीति अनुरूप यस्ता कार्यक्रमहरू उत्पादन गर्ने कार्यको थालनी भैसकेको छ । प्रचार प्रसारका सेवाहरू कुनै दल विशेष वा व्यक्ति विशेषको नभई सम्पूर्ण जनताको सेवातर्फ उन्मुख हुनु पर्ने कुरामा हाम्रो पार्टीले वारम्बार जोड दिदै आएको हो । सोही अनुरूप संचार क्षेत्रलाई निष्पक्ष, शिक्षाप्रद एवं जनमुखी बनाउँदै

लगिनेछ । अधिराज्यभर देख्न सकिने गरी टेलिभिजन सेवाको विस्तार गर्दै लगिनेछ । हुलाक सेवा जनताको घर दैलोसम्म पुऱ्याउन गाउँ विकास समितिको सहयोगमा चालू आर्थिक बर्ष देखि नै विशेष हुलाक सेवा कार्यक्रमको थालनी गरिनेछ । टेलिफोनको बढ्दो मागको आपूर्ति गर्दै दुरसंचार सेवालाई प्रत्येक गाउँ विकास समितिसम्म विस्तार गर्न सक्ने गरी सक्षम तुल्याउन नेपाल दूरसंचार संस्थानलाई सुदृढ गरिनेछ ।

- ७४ यातायाततर्फ रु.३ अरब ७५ करोड १४ लाख विनियोजन गरेको छु । विकासको भौतिक पूर्वाधारको रूपमा रहेको सडक यातायातको विकास र विस्तार नभई अन्य क्षेत्रको विकास फुटाउन सक्दैन । जनताको आवतजावत तथा उत्पादित वस्तुको ढुवानी एवं आपूर्तिको व्यवस्था भरपर्दो र सुलभ बनाउनका लागि पनि यस क्षेत्रमा लगानी बढाउन आवश्यक छ । निर्माण भैसकेको पूर्वाधारको मर्मत सम्भारको लागि पनि यस क्षेत्रमा लगानी बढाउँदै जानु पर्ने देखिएको छ । सडक यातायातको महत्वपूर्ण भूमिका हुने हुनाले स्वाभाविक रूपमा सडक आयोजनाको माग बढ्दै गएको छ । पहाडी क्षेत्रमा आर्थिक गतिविधिको विस्तार गर्न र जटिल हुँदै गएको बसाई सराईको समस्या समेत समाधान गर्न देशको मध्य पहाडी भाग हुँदै एक मेरुदण्ड राजमार्गको निर्माण गर्न नितान्त आवश्यक भएको छ । यसैले निर्माण भइसकेका वा निर्माणाधीन मार्गहरूलाई समेत मेरुदण्ड राजमार्गको रूपमा गुरु योजना भित्र पारी आयोजना संचालन गर्नका लागि चालू आर्थिक बर्षमै सम्भाव्यता अध्ययन सर्वेक्षण गरिने छ । यसको अतिरिक्त सदरमुकाम जोड्ने राजमार्गहरूको निर्माणमा उच्च प्राथमिकता दिइनेछ । त्यसैगरी जिल्ला जिल्लाबाट माग भई आएका सडक आयोजनाहरूलाई जन सहभागिता जुटाई कार्यान्वयन गर्दै जान पनि बजेट विनियोजन गरेको छु ।
- ७५ तेतीस बर्ष पहिलो निर्माण शुरु गरिएको महेन्द्र राजमार्ग हालसम्म पनि पूर्णरूपमा यातायात चल्न सक्ने भैसकेको छैन । अतः कर्णाली पारीका पुलहरूको निर्माण गरी राजमार्गको सम्पूर्ण खण्ड शीघ्र निर्माणमा समेत समुचित ध्यान दिइनेछ ।
- ७६ हवाई यातायाततर्फ विमानस्थल निर्माण र हवाई यातायातको सुरक्षा व्दवस्थाका लागि संचार एवं उडडयन सहायक उपकरणहरूको जडान तथा जनशक्तिको तालीम कार्यक्रममा विशेष ध्यान दिइने छ । हवाई सेवा र सोको विस्तारबाट पर्यटन विकास एवं दुर्गम क्षेत्रहरूका जनताको आवागमनमा समेत सघाउ पुग्ने हुँदा यसको विकासमा ध्यान दिनु नितान्त जरुरी छ । पर्यटन विकासलाई समेत ध्यानमा राखी काठमाडौं बाहिर अर्को अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल निर्माणका लागि संभाव्यताको अध्ययन गरिनेछ । त्यस्तै बैकल्पिक मार्ग विकासको सम्भाव्यता पहिचान गर्न जल तथा रेलमार्गको संभाव्यता अध्ययन गरिनेछ । धेरै अघि तराई क्षेत्रमा पूर्व-पश्चिम रेलमार्गको निर्माणको लागि गरिएको सम्भाव्यता अध्ययनको पुनरावलोकन गरी तराईको पूर्व मेची देखि पश्चिम महाकालीसम्मको रेलमार्ग बारे प्रारम्भिक कार्य यसै आर्थिक बर्षमा शुरु गरिनेछ । साथै जनकपुर रेल्वेको सुदृढीकरणका लागि नेपाल यातायात संस्थानमा रु.१ करोड ५० लाख ऋण लगानी गर्ने व्यवस्था गरेको छु ।
- ७७ विद्युततर्फ रु.२ अरब ८७ करोड २९ लाख विनियोजन गरेको छु । चुहावट नियन्त्रण गर्न तथा कम भोल्टेजको विद्युत उपकरणको प्रयोगबाट विद्युत खपत बचत गरी विद्युतको आपूर्ति नियमित गर्न श्री ५ को सरकारले विद्युत प्राधिकरण माफत विशेष कार्यक्रम संचालन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । निर्माणाधीन विद्युत आयोजना छिटो पूरा गर्ने? संभाव्य आयोजनाहरू शीघ्र कार्यान्वयनमा ल्याउने तथा बैकल्पिक ऊर्जा कार्यक्रमलाई विस्तार गर्ने सरकारको नीति रहेको छ । विद्युत आपूर्तिको समस्यालाई ध्यानमा राखी चालू आर्थिक बर्षको बाँकी अवधिमा साना एवं मझौला जल विद्युत आयोजनाको संभाव्यता अध्ययन गराई सम्भाव्य आयोजनाहरू आगामी आर्थिक बर्षदेखि नै कार्यान्वयनमा ल्याइनेछन् । कालीगण्डकी “ए” विद्युत आयोजना कार्यान्वयनको लागि अविलम्ब पहलकदमी लिइनेछ । फिनरुक जल विद्युत आयोजनाको संचालन तथा सम्भार गर्न तथा खिम्ती जल विद्युत आयोजनाको पहुँच सडक निर्माणका लागि थप बजेटको व्यवस्था गरेको छु । श्री ५ को सरकार, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, कृषि विकास बैक तथा निजी क्षेत्रको संयुक्त प्रयासमा स-साना जल विद्युत एवं बैकल्पिक ऊर्जा विकास तथा ग्रामीण विद्युतिकरण कार्यक्रम अगाडि बढाइने छ । जलस्रोतको विकासमा सहयोग पुऱ्याउन तथ्याक संकलन तथा विश्लेषण कार्य जारी राखिनेछ । जलस्थिति मापक केन्द्रको नियमित सेवा संचालन गरिनेछ ।
- ७८ पर्यटन विकासका लागि विकासतर्फ रु.२२ करोड ६२ लाख विनियोजन गरेको छु । पर्यटन क्षेत्रले नियमित वैदेशिक मुद्रा आर्जन तथा रोजगारीका अवसरहरू बृद्धि गर्ने कार्यमा ठूलो मद्दत पुऱ्याई रहेको छ । साथै यस उद्योगलाई अभै विस्तार गर्न सकिने सम्भावना भएकोले यस क्षेत्रको विकासमा प्राथमिकता दिइनेछ । पर्यटकका लागि आकर्षक बन्न सक्ने नयाँ थलोहरूको पहिचान गर्दै पर्यटन क्षेत्रहरूको विस्तार गरिनेछ । कुटनैतिक नियोगहरूलाई समेत पर्यटन विकासमा सहयोग पुग्ने ढंगले परिचालन गरिनेछ ।
- ७९ मूल्य बृद्धिबाट न्यून आय भएका जनतालाई पर्ने भारबाट जोगाउन प्रारम्भमा काठमाडौंमा उपभोक्ता सहकारी संस्थाहरू र अधिकृत विक्रेताको सहयोगमा सुपथ मूल्य पसलहरू खोलिनेछन् । राशन कार्डको व्यवस्था गरी न्यून आय भएका जनतालाई अत्यावश्यक दैदिक उपभोगका सामान सुपथ मूल्यमा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले चालू आर्थिक बर्षमै यसको आर्थिक एवं व्यवस्थापकीय पक्षमा पर्ने असरको अध्ययन विश्लेषण गरिनेछ । बजारमा यदाकदा देखिने सामानहरूको अकस्मात मूल्य बृद्धिलाई नियन्त्रण गर्न, अत्यावश्यक सामानहरूको नियमित आपूर्ति गर्न तथा मौज्जात व्यवस्था सुदृढ गरी बजारमा हस्तक्षेप गरे पनि मूल्यलाई अनियन्त्रित रूपमा बढ्न नदिने उपाय अवलम्बन गर्न नेपाल खाद्य संस्थानलाई व्याज अनुदानको निमित्त मात्र रु.१६ करोडको व्यवस्था गरेकोछु ।

सभामुख महोदय,

- ८० बहूदो बेरोजगारी समस्या पहिचान गर्दै शीपमूलक तालीमको व्यवस्था गर्न र रोजगारीका थप अवसरहरू व्यापक रूपमा सिर्जना गर्ने काँईमा सहयोग पुऱ्याउन श्रम विभागलाई विशेष सक्रिय बनाइने छ । यी कार्यक्रमहरूका लागि रु.८ करोडको बजेट व्यवस्था गरेको छु । यस कार्यक्रम अन्तर्गत आवश्यकता हेरी विभिन्न जिल्लामा रोजगारी सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र स्थापना गर्दै लगी तिनीहरूलाई बेरोजगारी स्थिति अध्यावधिक गर्ने, स्थानीय शीपमूलक तालीमको व्यवस्था गर्ने तथा वैकल्पिक रोजगारीका अवसरहरू पहिचान गर्ने कार्यमा लगाईनेछ । त्यसको अतिरिक्त काठमाडौँ अखिलम्ब एक अल्पकालीन शीपमूलक तालीम केन्द्रको स्थापना गरी बेरोजगार युवालाई तालीम दिने कार्यक्रम संचालन गरिनेछ । विदेशमा के कस्तो शीपको माग छ त्यसको आधारमा यसले अल्पकालिन तालीम संचालन गर्ने छ र सरकारले आफ्नो पहलकदमीमा यस्ता तालिम प्राप्त युवाहरूलाई विदेशमा रोजगारी उपलब्ध गराउँदै जाने व्यवस्था गर्नेछ । कामका लागि खाद्यान्न कार्यक्रमलाई पनि अझ व्यापक गरी सिचाई तथा अन्य निर्माणका कार्यमा प्रयोग गरी रोजगारीका अवसरहरू बढाउँदै लगिनेछ ।
- ८१ गरीबी निवारणका विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गरी लक्षित समूहको उत्थानमा सहयोग पुऱ्याउन रु.१ करोडको व्यवस्था गरेको छु ।
- ८२ बाणिज्यतर्फ निर्यात प्रवर्द्धनमा हाल देखा परेको समस्या केलाई समस्याको निदानतर्फ सरकारले उच्च प्राथमिकता दिनेछ । निर्यात प्रवर्द्धनमा तत्कालै सहयोग पुऱ्याउनका लागि रु.६ करोडको बजेट व्यवस्था गरेको छु ।
- ८३ गत तीन बर्षदेखि राष्ट्र सेवकहरूको तलबमा वृद्धि गरिएको छैन । यस अवधिमा मूल्यमा भने अत्यधिक वृद्धि हुन गएको छ । सीमित साधनको कारण जीवनयापनका लागि तत्कालै आवश्यक तलब र सुविधा वृद्धि गर्न सकिने स्थिति छैन । तापनि बहूदो महगीबाट केही हदसम्म राहत प्रदान गर्न निजामती कर्मचारी शाही सेना, प्रहरी एवं शिक्षकहरूलाई यही पौष महिना देखि नै पाउने गरी सबै श्रेणी एवं तहमा मासिक रु.३००।- का दरले महगी भत्ताको व्यवस्था गरेको छु ।
- ८४ मैले माथि प्रस्तुत गरेको आर्थिक बर्ष २०५१।५२ को साधारण र विकासका कूल व्यय अनुमान रु.४२ अरब ६९ करोड ६ लाख ११ हजारको लागि राजश्वको वर्तमान स्रोतबाट रु.२३ अरब ८५ करोड १९ लाख ८ हजार वैदेशिक अनुदानबाट रु.४ अरब ४६ करोड २४ लाख ३० हजार, वैदेशिक ऋणबाट रु.११ अरब ३३ करोड ६२ लाख ७३ हजार व्यहोरिने भई रु.३ अरब ४ करोड न्यून रहनेछ ।

सभामुख महोदय,

- ८५ म अब चालु आर्थिक बर्ष २०५१।५२ को राजश्व सम्बन्धी प्रस्ताव पेश गर्दछु ।
- ८६ यस सम्बन्धमा म सर्वप्रथम माननीय सांसदहरूलाई नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (एमाले) को चुनाव घोषणा पत्रमा उल्लेख गरिएको ने.क.पा.(एमाले) को सरकारले अपनाउने कर नीतिको स्मरण गराउन चाहन्छु । त्यस अनुसार सरकारले अवलम्बन गर्ने कर नीति निम्न उद्देश्यहरूबाट निर्देशित हुनेछ ।
१. न्यून आय भएका जनतालाई करको मारबाट जोगाउने,
  २. राजश्व परिचालनमा प्रत्यक्ष करको योगदान बढाउने,
  ३. प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष कर दुवैको दायरा फराकिलो पारी न्यून करका दरबाट अधिकतम राजश्व परिचालन गर्ने,
  ४. आधारभूत स्थानीय उद्योगहरू फुटाउन पाउने गरी अप्रत्यक्ष करका दरहरू निर्धारण गर्ने,
  ५. बचत र लगानी प्रोत्साहित हुने गरी प्रत्यक्ष करका दरहरू निर्धारण गर्ने,
  ६. कर सम्बन्धी कानून र नियमहरूको कडाई र निष्पक्षतापूर्वक कार्यान्वयन गर्ने,
  ७. राजश्व संकलन प्रक्रियालाई पारदर्शक र कम भ्रष्टाटिलो बनाउँदै यस क्षेत्रमा हुन सक्ने अनियमिततालाई समाप्त गर्ने,
  ८. कर प्रशासनलाई व्यवसायिक दक्षता विकास गर्न प्रोत्साहित गर्ने ।
- ८७ हाम्रो कर व्यवस्थामा रहेका विसंगतिहरू छोटो समयमा तथा आर्थिक बर्षको बीचमा तयार गरिएको बजेटको माध्यमबाट हटाउन सम्भव छैन । कर नीतिलाई माथि उल्लेखित दिशातर्फ डान्याउन यस बजेटमा प्रयास मात्र हुन सकेको व्यहोरा म यस सदनलाई जानकारी गराउन चाहन्छु ।
- ८८ हाम्रो देश समग्रमा गरीब र पिछडिएको भए तापनि विगत धेरै बर्षदेखि सरकारी तथा निजीक्षेत्रबाट ठूलो मात्रामा लगानी भई समाजका सीमित वर्गमा आयका स्रोतको निर्माण तथा सम्पत्ति संचय भएको छ । हाम्रो कर राजश्व अप्रत्यक्ष कर माथि अत्याधिक मात्रामा निर्भर हुनु र प्रत्यक्ष करहरूबाट नगण्य मात्रामा राजश्व परिचालन हुनु यसको ज्वलन्त उदाहरण हो । यस्तो कर नीति न्यायोचित र वैज्ञानिक नहुने हुनाले श्री ५ को सरकार विद्यमान अवैज्ञानिक कर प्रणालीमा सुधार र परिवर्तन गर्न चाहन्छ ।

८९ नेपालले हालसम्म अपनाई आएको कर नीतिले देश भित्र उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको विकास र विस्तार गर्ने तर्फ सकारात्मक भूमिका खेल्न सकेको छैन । यसैले राष्ट्रिय उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायमा गरेको भार कम गर्ने तथा आयातमा केही बढी करहरू लगाउने नीतिको अवलम्बन गर्ने तर्फ मैले प्रयास गरेको छु । साथै समाजका निम्न वर्गीय जनताले उपभोग गर्ने वस्तु तथा सेवामा गरेको कम गर्ने तर्फ पनि करका दरहरूमा परिवर्तन गर्दा मैले ध्यान पुऱ्याएको छु । आगामी आर्थिक वर्षको लागि बजेट तर्जुमा गर्दा लगानी वृद्धि हुने, आय तथा रोजगारीको अवसर बढ्ने, राष्ट्रिय उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय विस्तार भै देश आत्मनिर्भरता तर्फ उन्मुख हुने र विपन्न वर्गले थप राहत पाउने गरी कर प्रणालीलाई पुनसंरचना गर्ने ढंगले गरेको प्रस्ताव गरिने कुरा म माननीय सांसदहरूलाई अवगत गराउन चाहन्छु ।

सभामुख महोदय,

९० म अब प्रत्यक्ष कर सम्बन्धी प्रस्ताव पेश गर्दछु ।

९१ आन्तरिक राजश्व परिचालनमा प्रत्यक्ष करको समानुपातिक महत्व क्रमिकरूपमा बढाउँदै लाने हाम्रो प्रतिवद्धता अनुरूप प्रत्यक्ष करको संरचनामा केही हेरफेर गरेको छु । आर्थिक वर्षको मध्ये भागमा कर प्रणालीमा हेरफेर गर्दा कानूनी, प्रशासनीक तथा सामाजिक न्यायको दृष्टिले समेत अनेकन जटिलता सृजना हुने भएकोले सकेसम्म त्यस्ता पक्षहरू संलग्न नहुने गरी कर परिवर्तनको प्रस्ताव गरेको छु । आयकरतर्फ हाल बचत निक्षेपमा आर्जन हुने रु.७००।- सम्मको ब्याज भुक्तानी गर्दा पुरै रकममा अग्रिम ब्याज कर कट्टा गर्ने गरिएको छ । यसो गर्दा साना बचत कर्ताहरूलाई मर्का परिरहेको र वाणिज्य बैकहरूलाई पनि लेखा संचालनमा बढी बोझ परिरहेकोले बचत खाताबाट ब्याज भुक्तानी गर्दा वार्षिक ब्याज रु.एक हजार सम्ममा ब्याज कर अग्रिम रूपमा कट्टा गर्नु नपर्ने व्यवस्था गरेको छु ।

९२ प्रश्न पत्र तयार गर्ने र उत्तर पुस्तिका जाँच गरे वापतको भुक्तानीमा अग्रिम आयकर कट्टी गर्ने व्यवस्था रहेकोमा अध्ययन, अध्यापन गर्ने जस्तो पवित्र पेशमा संलग्न व्यक्तिहरूले कडा मेहनत पश्चात पाउने सीमित आयमा यसरी कट्टा गर्नु न्यायोचित नभएकोले प्रश्न पत्र तयार गर्ने र उत्तर पुस्तिका जाँच गरे वापत भुक्तानी हुने रकममा अग्रिम आयकर कट्टी नगर्ने व्यवस्था गरेको छु ।

९३ नेपालका राष्ट्र भाषाहरूका फिल्म वित्तरकहरूलाई तुलनात्मक रूपमा प्रतिस्पर्धा गर्न सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले विदेशी फिल्म वित्तरकहरूलाई दिइने भुक्तानीमा ५ प्रतिशतका दरले अग्रिम आयकर कट्टी गर्दै आएकोमा सो दर वृद्धि गरी १० प्रतिशत कायम गरेको छु ।

९४ आयकर प्रणालीमा सुधार गरी राजश्व परिचालन वृद्धि गर्न कर ऐन र कर प्रशासन दुवैमा सुधार हुनु आवश्यक हुन्छ । आयकर ऐन र यस अन्तर्गतको स्वयंकर निर्धारण प्रक्रिया प्रति करदाताहरूको केही गुनासो रहेको पाइएको छ । त्यसैले स्वेच्छाले कर तिर्ने अनुकूल वातावरण सृजना गर्न करदाताहरूको गुनासो र त्यसको औचित्य समेतलाई अध्ययन र मूल्याङ्कन गर्न छिट्टै एक कार्यदल गठन गरिनेछ । त्यस कार्यदलले आयकर प्रणालीलाई सरल, पारदर्शी र वैज्ञानिक बनाउन के कस्ता सुधार र परिवर्तनहरू गर्नु पर्दछ सो बारे कर दाताहरूको समेत राय लिई सुझाव तयार गर्ने छ । त्यस अनुरूप आयकर नियमावली समेत तर्जुमा गरी आगामी बजेट मार्फत आयकर प्रणालीमा सुधार गरिनेछ । तत्काललाई हालको कर प्रणालीमा सरलीकरण गरी राजश्व संकलन गरिनेछ ।

९५ करदाता र कर कार्यालयहरू बीचको विवादको कारणले कर निर्धारण भई सकेपछि पनि कर असुल हुन नसकी राजश्व बक्यौता रकम बढ्दै गइरहेबाट एकातिर सरकारलाई राजश्व प्राप्त हुन सकिरहेको छैन भने अर्कोतिर करदाताहरू करका पुरानै फायलहरूमा अल्झिरहनु परेको छ । यो स्थितिलाई निवारण गर्नको निमित्त एक उच्चस्तरीय कर फछ्यौट आयोग गठन गरिनेछ ।

९६ आयकर तिर्ने दायित्व भएका तर हालसम्म करको दायरा भित्र नपरेका विभिन्न पेशा तथा व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिहरूको संख्या उल्लेखनीय रहेको अनुमान गरिएको छ । यस्ता व्यक्तिहरू करको दायरा भन्दा बाहिर रहँदा राजश्व परिचालनको निमित्त एकातिर अप्रत्यक्ष करहरूको बोझ बढाउनु परेको छ भने अर्कोतिर विकास खर्चको विदेशी सहायता माथिको निर्भरता बढ्दै गएको छ । यी दुवै पक्षबाट अर्थतन्त्रमा प्रतिकूल असर पर्ने भएकोले प्रत्यक्ष करको समानुपातिक महत्व बढाउँदै लगिने उद्देश्य राखिएको हो । यसको निमित्त आयकर तिर्ने दायित्व भएका तर हालसम्म करको दायरा बाहिर रहेका व्यक्तिहरूलाई करको दायरा भित्र ल्याउन प्रभावकारी प्रशासनिक कदम चालिने छ । साथै कर निर्धारण प्रकृत्यामा तदारुकता ल्याई त्यसमा हुन सक्ने अनियमितता नियन्त्रण गर्न दरो कदम चालिने छ ।

९७ आर्थिक अध्यादेश २०५१ ले लागु गरेका आयकर सम्बन्धी परिवर्तन र माथि उल्लेख यस कर अन्तर्गतका परिवर्तनका साथै प्रशासनिक कदमहरूद्वारा समेत आयकरबाट थप रु.३६ करोड ५० लाख राजश्व परिचालन हुने अनुमान गरिएको छ ।

९८ सम्पत्ती कर जस्तो गम्भिर र जटिल करको सम्बन्धमा व्यापक अध्ययन र मूल्याङ्कन नगरी हचुवा रूपमा हेरफेर गर्नु उचित नहुने भएकोले हाललाई यस करको वर्तमान स्वरूपलाई यथावत राखिएको छ ।

- ९९ मालपोततर्फ हालसम्म मालपोत दरको संरचनामा प्रगतिशीलताको मात्रा न्यून भएकोले साना र मध्यम स्तरका जग्गा धनीहरूलाई मालपोतको दरबाट मुक्ति परेको थियो । लामो समय सम्म अपरिवर्तित अवस्थामा रहेका मालपोतका दरहरू आर्थिक वर्ष २०५०/५१ मा वृद्धि गरिए यता मालपोतका दरहरूमा जटिलता र असन्तुलन आउनुका साथै जग्गा धनीहरूबाट समेत विभिन्न गुनासाहरू आई रहेका छन् । त्यसको निवारणको निमित्त मालपोतका दरहरू घटाई यी दरहरूको संरचनामा केही हेरफेर गरेको छ ।
- १०० हालसम्म तराई र पहाडी क्षेत्रमा क्रमशः डेढ विगाहा र २० रोपनी सम्म जमिन हुने एक समूह र सो भन्दा बढी जमिन हुने अर्को समूह गरी दुई समूहका आधारमा मालपोतका दरहरू कायम भएकोमा अब उप्रान्त तराईमा ३ विगाहा सम्म र पहाडमा ४० रोपनी सम्म जग्गा हुने अर्को समूह छुट्याई तराई डेढ विगाहा सम्म, ३ विगाहा सम्म र ३ विगाहा भन्दा बढी जमिन हुने जग्गा धनीहरूको ३ समूह कायम गरी त्यही अनुरूप अलग अलग दरहरू कायम गरी मालपोत दरहरूलाई प्रगतिशील बनाइएको छ । त्यसै गरी पहाडतर्फ पनि २० रोपनी सम्म, ४० रोपनी सम्म र ४० रोपनी भन्दा बढी जमिन हुने जग्गाधनीहरूको ३ समूह कायम गरी त्यही अनुरूप मालपोतका दरहरू कायम गरेको छ । यस अनुसार तराईमा डेढ विगाहा सम्मको जमिनमा अबलमा प्रति विगाहा ६ रुपैया ८० पैसा, दोयममा प्रति विगाहा ६ रुपैया, सिममा प्रति विगाहा ४ रुपैया ८० पैसा र चाहारमा प्रति विगाहा ३ रुपैया ६० पैसाको मालपोत दर कायम गरेको छ । तराई क्षेत्रमा ३ विगाहासम्मको जमिनमा अबलमा प्रति विगाहा ८ रुपैया ४० पैसा, दोयममा प्रति विगाहा ६ रुपैया ८० पैसा, सिममा ५ रुपैया र चाहारमा प्रति विगाहा ४ रुपैयाको मालपोत दर कायम गरेको छ । यसै गरी तराईमा ३ विगाहा भन्दा बढीको जमिनमा अबलमा प्रति विगाहा ७० रुपैया, दोयमा प्रति विगाहा ६२ रुपैया, सिममा प्रति विगाहा ५० रुपैया र चाहारमा प्रति विगाहा ३० रुपैयाको मालपोत दर कायम गरेको छ ।
- १०१ पहाडी क्षेत्रको खेत र धनहरको २० रोपनी सम्मको जमिनमा अबल प्रति रोपनी ५० पैसा, दोयमा प्रति रोपनी ३८ पैसा, सिममा प्रति रोपनी २५ पैसा र चाहारमा प्रति रोपनी २० पैसाको मालपोत दर कायम गरेको छ । यसै गरी खेत र धनहरको ४० रोपनी सम्मको जमिनमा अबलमा प्रति रोपनी ६२ पैसा, दोयममा प्रति रोपनी ४० पैसा, सिममा प्रति रोपनी ३७ पैसा र चाहारमा प्रति रोपनी २५ पैसाको मालपोत दर कायम गरेको छ । पहाडमा खेत धनहर ४० रोपनी भन्दा बढीको जमिनमा सिममा प्रति रोपनी ४ रुपैया ४० पैसा, दोयममा प्रति रोपनी ३ रुपैया १० पैसा, सिममा प्रति रोपनी १ रुपैया ८० पैसा र चाहारमा प्रति रोपनी १ रुपैया ८० पैसाको मालपोत दर कायम गरेको छ । त्यसै अनुरूप पहाडी क्षेत्रको पाखो भीर जमिनको मालपोत दर पनि निर्धारण गरिएको छ । यस वर्षको मालपोत चुक्ता गरी सकेको जग्गावालाहरूको बढी भुक्तानी भएको मालपोत आगामी वर्ष समायोजन गरिनेछ ।
- १०२ मालपोत तथा भूमि करबाट असूल भएको राजश्व मध्ये ५ प्रतिशत श्री ५ को सरकारको संचित कोषमा, ५५ प्रतिशत सम्बन्धीत जिल्ला विकास समितिमा र बाँकी ४० प्रतिशत सम्बन्धीत गाउँ विकास समितिमा विभाजित हुने छ । गाउँ विकास समितिमा मालपोतबाट जाने सम्पूर्ण रकम शिक्षा क्षेत्रको विकासमा खर्च गर्नुपर्नेछ ।
- १०३ नेपाल अधिराज्य भर तराई क्षेत्रमा ३ विगाहा र पहाडी क्षेत्रमा ४० रोपनी भन्दा कम जग्गा हुने प्रत्येक जग्गावालालाई बाँकी मालपोत २०५२ असार मसान्त सम्ममा चुक्ता गरेमा आर्थिक वर्ष २०४६/४७ सम्मको बक्यौता मालपोत र त्यसमा लागेको जरिवाना मिन्हा दिने व्यवस्था गरेको छ ।
- १०४ आर्थिक अध्यादेश २०५१ र माथि उल्लेख गरिएको मालपोत दर परिवर्तनबाट रु.३ करोड राजश्व कम हुन जाने अनुमान गरिएको छ ।

समाभुख महोदय,

- १०५ म अब अप्रत्यूा कर सम्बन्धी प्रस्ताव पेश गर्न अनुमति चाहन्छु । भन्सार तर्फ हालको दरबन्दी व्यवस्थाबाट आन्तरिक उत्पादन तथा आपूर्ति स्थितिमा परेको प्रतिकूल प्रभाव र दरबन्दीहरूमा रहेका असंगतिहरूलाई सचयाउने दृष्टिले मात्र केही हेरफेर गरेको छु । यस अनुरूप कच्चा पदार्थको रूपमा प्रयोग हुने मिनरल टर्पेन्टाइन आयल र अल्काई र रेजिनको पैठारीमा लाग्ने पैठारी महसूल घटाई १० प्रतिशत कायम गरेको छु । हाल वनस्पति ध्यू र तेलमा पैठारी महसूलदर फरक भएकोमा यी दुवै वस्तुको पैठारीमा २० प्रतिशतको समान महसूल दर कायम गरेको छु । स्वदेशी उद्योगहरूले आयात गर्ने मुख्य कच्चा पदार्थमा उद्योगको प्रकृति हेरी त्यसको तयारी वस्तुमा लाग्ने पैठारी महसूल भन्दा कम महसूल लाग्ने व्यवस्था मिलाएको छु ।
- १०६ स्थानीय कच्चा पदार्थ उपयोग गरी रोजगारीका अवसर समेत सृजना गर्ने स्वदेशी इटा तथा टायल उद्योगको सम्बर्धनको निमित्त इटा तथा टायलको पैठारी महसूल वृद्धि गरेको छु ।

- १०७ नेपालमा हाल धेरै लगानी भई आन्तरिक माग पूर्ति गर्ने क्षमता हासिल गरेका उद्योगहरूमा साबुन उद्योग पनि एक हो । तर आयातित साबुनहरूको आपूर्तिबाट यी उद्योगहरूको उत्पादनमा प्रतिकूल प्रभाव परेको देखिएकोले आयातित साबुन, डिटर्जेन्ट पाउण्डर र भोल साबुनमा पैठारी महसूल बृद्धि गरेको छ ।
- १०८ कृत्रिम रेशाबाट निर्मित कपडामा लाग्ने महसूल दर बढी र त्यस्तै प्रयोजनको सुती र सुती मिश्रित कपडामा लाग्ने महसूल दर कम हुन गै विसंगति उत्पन्न भइरहेको हुँदा निम्न वर्गका जनताले प्रयोग गर्ने सुतीका धोती, गम्छा, लुङ्ग, साधारण खड्दर तथा सुती मिश्रित कपडा र कृत्रिम रेशाबाट निर्मित कपडामा समान पैठारी महसूल दर कायम गरेको छ । यसबाट स्वदेशी कपडा उद्योगलाई प्रोत्साहन हुने आशा राखेको छ ।
- १०९ लोकप्रिय आधुनिक संचारको माध्यम टेलिभिजन मध्ये जनसाधारणले उपयोग गर्ने श्यामश्वेत टेलिभिजन उत्पादन गर्ने उद्योगले प्रयोग गर्ने ट्युबको पैठारीमा महसूल घटाई १० प्रतिशत कायम गरेको छ ।
- ११० कृषि तथा पशुपालन उद्योगलाई प्रोत्साहन पुऱ्याउने उद्देश्यले प्रशोधित सुकेको लसुन आयातमा ५ प्रतिशत पैठारी महसूल लगाउने प्रस्ताव गरेको छ । त्यसै गरी कुखुरापालन व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले कुखुराको फुल राख्ने क्रेटको आयातमा लागि आएको पैठारी महसूल तथा विक्रीकर दुवै खारेज गरेको छ ।
- १११ नेपाली महिलाहरूको सौभाग्यको प्रतिकको रूपमा रहेको सिन्दुर, चुरा, टिका र टिकुलीमा लागि आएको भन्सार महसूल खारेज गरेको छ ।
- ११२ स्वदेशमै विलेट उत्पादन गर्ने उद्योगले पैठारी गर्ने स्क्रयापमा लाग्ने महसूलमा ८० प्रतिशत छुट दिएको छ ।
- ११३ स्वदेशी मसी उद्योगको प्रवर्द्धनको निमित्त यस्ता उद्योगले पैठारी गर्ने ६० मिलिलिटर सममका मसीका शिशिको पैठारीमा लागि आएको पैठारी महसूल केही घटाएको छ ।
- ११४ निकासी प्रवर्द्धनलाई विशेष प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले हाल लागि आएको २ प्रतिशत निकासी सेवा शुल्कमा २५ प्रतिशत कटौती गरी १.५ प्रतिशत कायम गरेको छ । यसबाट हाम्रो प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा केही अनुकूल प्रभाव पर्ने विश्वास लिएको छ ।
- ११५ माथि उल्लेख गरे बमोजिम परिवर्तन गरिएका भन्सारका दरहरू आजैका मिति देखि लागु हुने छन् ।
- ११६ आर्थिक अध्यादेश, २०५१ बमोजिम लागु भएका भन्सारका दरहरू र माथि उल्लेखित परिवर्तनका साथै प्रशासनिक सुदृढीकरणको फलस्वरूप भन्सार स्रोतबाट थप रु.२५ करोड राजश्व परिचालन हुने अनुमान गरेको छ ।
- ११७ विक्री करतर्फ हाल आन्तरिक उत्पादनका १४ वस्तुहरूमा दुई तहमा विक्रीकर लाग्ने गरेको छ । मूल्य अभिवृद्धि गरेको रूपमा रुपान्तरित गर्ने उद्देश्यले यो दुई तहको विक्रीकर व्यवस्था लागु गरिएकोमा मूल्य अभिवृद्धि गरेको बारेमा थप अध्ययन गर्नुपर्ने भएकोले र दुई तहको विक्रीकर कार्यक्रम सँगसँगै अगाडि बढाउँदा यी दुई वीच सामन्जस्यता स्थापित गर्न कठिन हुने हुनाले दुई तहमा विक्रीकर लगाउने व्यवस्था खारेज गरेको छ । यसबाट राजश्व प्रतिकूल असर पर्न नदिन यी १४ वस्तुको सम्बन्धमा छुट्टै व्यवस्था गरेको छ ।
- ११८ हाम्रो परम्परागत घरेलु उद्योगको धरोहरको रूपमा रहेका र हाम्रो संस्कृति भल्काउने आफ्नै विशिष्ट शैलीका तामा तथा पित्तलका भाँडा बर्तन उत्पादन गर्न उद्योगहरूको सम्बर्द्धनको निमित्त यस्ता भाँडा बर्तनको आन्तरिक उत्पादनमा लागि आएको विक्रीकर खारेज गर्नुका साथै यस्ता उद्योगको निमित्त पैठारी हुने तामा र पित्तलका पाता, ढिक्का र पत्रु समेतमा लागि आएको विक्रीकर पनि खारेज गरेको छ ।
- ११९ स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित र रोजगारीका अवसरहरू सृजना गर्नुका साथै जन साधारणलाई निर्माणको सस्तो सामग्री समेत उपलब्ध गराउने ईटा तथा टायल उद्योग जस्ता आधारभूत उद्योगहरूको सम्बर्द्धन गर्न आवश्यक हुन्छ । यस्ता उत्पादनबाट सरल रूपमा राजश्व परिचालन गर्न ईटा टायल उत्पादनमा हाल लागि आएको विक्रीकर व्यवस्थामा संशोधन गरी उद्योगको उत्पादन क्षमताको आधारमा एक मुष्ट रूपमा शुल्क लगाउने व्यवस्था गरेको छ । यसबाट उद्योग तथा कर प्रशासनमा परिरेको फाइदा हटनुको साथै राजश्वमा पनि अनुकूल प्रभाव पर्ने विश्वास लिएको छ । माथि कायम गरिएका विक्रीकरका दरहरू आजैका मिति देखि लागु हुने छन् ।
- १२० आर्थिक अध्यादेश, २०५१ द्वारा लागु गरिएका र माथि उल्लेख गरेका विक्रीकरका दर सम्बन्धी परिवर्तनका साथै प्रशासनिक सुधारहरूको परिणाम स्वरूप यस करबाट थप रु.१६ करोड राजश्व परिचालन हुने अनुमान गरिएको छ ।

- १२१ माथि उल्लेखित करहरू र अन्य प्रचलित करहरूका सम्बन्धमा आर्थिक अध्यादेश, २०५१ मार्फत भएका व्यवस्थाहरू मध्ये यस बजेट मार्फत भएका परिवर्तनहरू यसै बमोजिम र बाँकी व्यवस्थाहरू पूर्ववत नै प्रभावकारी रहनेछन् ।
- १२२ माथि उल्लेखित करहरूका अतिरिक्त, सरकारी संस्थानहरू सँग लिन बाँकी रहेको साँवा, व्याज र लाँभाशको समेत हिसाब अद्यावधिक गराई असुल उपर गरी थप राजश्व संचालन गरिनेछ । साथै अधिराज्यका विभिन्न जंगल कटान गरी उपयोग नभै सडीरहेका काठको विक्री वितरणबाट समेत थप राजश्व परिचालन गरिने छ ।
- १२३ उपरोक्त बमोजिम न्यून पूर्ति गर्न कर परिवर्तन तथा प्रशासनिक सुधारबाट रु.१ अरब १४ करोड पूर्ति हुने भई बाँकी रु.१ अरब ९० करोड खूद न्यून हुन जाने अनुमानित रकम मध्ये गैर बैकिङ्ग क्षेत्रबाट रु.६० करोड, बैकिङ्ग क्षेत्रबाट रु.१ अरब ३० करोड आन्तरिक ऋण उठाई पूर्ति गरिने छ। मुद्रा प्रदायलाई वाञ्छित स्तरमा कायम राखी मूल्य तथा शोधनान्तर स्थितिमा प्राप्त गर्ने दिशामा यस स्तरको बजेट घाटाले प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने विश्वास मैले लिएको छु ।
- १२४ गत आर्थिक वर्षमा प्रत्येक मन्त्रालयलाई छुट्याइएको खर्च रकम अनुसार लक्ष्य हासिल भयो भएन त्यसको विवरण साथै पेश गरेको छु ।
- १२५ आर्थिक वर्षको मध्य भागमा सत्ता सम्हालेको ने.क.पा.(एमाले) को सरकारले चालू वर्षको बाँकी अवधिमा अवलम्बन र कार्यान्वयन गर्नको निमित्त यस बजेट मार्फत प्रस्ताव गरेको नीति तथा कार्यक्रममा पार्टीले व्यक्त गरेका सम्पूर्ण प्रतिवद्धताहरू भल्कन सकेका छैनन् । तथापि ने.क.पा.(एमाले) को सरकारले राष्ट्रोत्थानको लागि अपनाउने अल्पकालीन र दीर्घकालीन केही अवधारणाहरूको भलक यस बजेटले दिने कुरामा म विश्वस्त छु । हामी गाउँलाई राष्ट्रको सर्वाङ्गीण विकासको केन्द्र विन्दु बनाउन चाहन्छौं, समाजका विपन्न र कमजोर वर्गको उत्थानमा ध्यान केन्द्रीत गर्न चाहन्छौं, राष्ट्रिय हित सम्बर्द्धन गर्दै आर्थिक सुधारका कार्यक्रमलाई अधिकतम सदुपयोग गर्न चाहन्छौं । आन्तरिक र बाह्य स्रोतबाट परिचालन हुने साधनको अधिकतम सदुपयोग गर्न चाहन्छौं, सार्वजनिक क्षेत्रमा हुने आर्थिक अनियमितता र योजना कार्यान्वयनमा हुने ढिलाई समाप्त गर्न चाहन्छौं र समाजमा उच्च मानवीय मूल्य र मान्यता स्थापित गर्न चाहन्छौं । यिनै आदर्शहरूबाट प्रेरित भै इमान्दरितापूर्वक कार्यक्षेत्रमा जुटेमा राष्ट्रले सर्वाङ्गीण विकासको अभियानमा अग्रगति लिन सक्ने कुरामा हामी विश्वस्त छौं । राष्ट्रोत्थानको गम्भीर र चुनौतीपूर्ण कार्यमा इमान्दारितपूर्वक लाग्ने हाम्रो अठोट प्रति सबैको सहयोग र सक्रिय सहभागिता रहने छ भन्ने विश्वास छ ।

सम्मानीय सभामुख महोदय,

अन्तमा नेपालको विकासमा निरन्तर सहयोग प्रदान गर्ने मित्र राष्ट्र तथा अन्तराष्ट्रिय संघ संस्था प्रति म हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

Effu :- !

आय व्ययको विवरण

रु. हजारमा

विवरण	आ.व. ०४९।५० को यथार्थ	आ.व. ०५०।५१ को संशोधित अनुमान	आ.व. ०५१।५२ को अनुमान
कूल खर्च	३०,८९७,७९३	३४,०४२,१९०	३९,९१४,४०९
साधारण तर्फ	११,४८४,१४०	१२,५५९,७०५	१८,७६७,०१०
विकास तर्फ	१९,४१३,५७३	२१,४८२,४८५	२१,१४७,३९९
खर्च व्यहोर्ने श्रोतहरू	१८,९४१,६९८	२२,७०३,८१४	२६,८२४,५७३
राजश्व	१५,१४८,४२०	१९,०२७,९२२	२२,३८५,९४०
राजश्वको वर्तमान श्रोतबाट कर परिवर्तन तथा प्रशासनिक सुधारबाट			२१,८३५,९४०
			५५०,०००
वैदेशिक सहायता (अनुदान)	३,७९३,२७८	३,६७५,८९२	४,४३८,६३३
द्विपक्षीय	२,८३५,३०८	२,७००,०८३	३,६८८,९११
बहुपक्षीय	९५७,९७०	९७५,८०९	७४९,७२२
बचत (+) न्यून (-)	-११,९५६,०१५	-११,३३८,३७६	-१३,०८९,८३६
न्यून पूर्ति गर्ने श्रोतहरू			
विदेशी सहायता (ऋण)	६,९२०,९२६	९,५१८,३७६	११,१८९,८३६
द्विपक्षीय	१,३०७,५६४	१,५७८,४७८	२६४,८००
बहुपक्षीय	५,६१३,३६२	७,९३९,८९८	१०,९२५,०३६
आन्तरिक ऋण	१,६२०,०००	१,८२०,०००	१,९००,०००
वैकिङ्ग क्षेत्र	९२०,०००	१,०००,०००	१,०००,०००
गैर वैकिङ्ग क्षेत्र	७००,०००	८२०,०००	९००,०००
नगद मौज्जातमा परिवर्तन (- बचत)	३,४१५,०८९		

राजश्व अनुमान
आर्थिक वर्ष २०५१/५२

अनुसूची २
रु.हजारमा

संकेत संख्या	शीर्षक	वर्तमान श्रोतबाट	कर परिवर्तन र प्रशासनिक सुधारबाट	जम्मा
१.१.१.०	वैदेशिक व्यापारमा आधारित वस्तुगत कर	६,०७५,८००	१९०,०००	६,२६५,८००
१.१.१.१०	पैठारीबाट	४,८२०,८००	१९०,०००	५,०१०,८००
१.१.१.२०	समिकारक महसुल	२५०,०००		२५०,०००
१.१.१.३०	भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता	५००,०००		५००,०००
१.१.१.४०	निकासी महसुल	१०,०००		१०,०००
१.१.१.५०	निकासी सेवा शुल्क	४९०,०००		४९०,०००
१.१.१.६०	भन्सारको अन्य आय	५,०००		५,०००
१.१.२.०	वस्तु तथा सेवामा आधारित आन्तरिक वस्तुगत	७,८२७,६००	१४०,०००	७,९६७,६००
१.१.२.१०	विक्री कर	५,२००,०००	१३०,०००	५,३३०,०००
१.१.२.११	उत्पादन	१,३५५,०००	४०,०००	१,३९५,०००
१.१.२.१२	पैठारी	३,६४०,०००	९०,०००	३,७३०,०००
१.१.२.१३	विक्री वितरण	५,०००	०	५,०००
१.१.२.१४	सेवामूलक संस्था	२००,०००	०	२००,०००
१.१.२.२०	अन्तःशुल्क	१,६५४,६००	-१५,०००	१,६३९,६००
१.१.२.२१	चुरोट	७५०,०००	०	७५०,०००
१.१.२.२२	विडी	२,५००	०	२,५००
१.१.२.२३	उच्चकोटीको मदिरा	२७७,४००	०	२७७,४००
१.१.२.२४	निम्न कोटीको मदिरा	२३०,०००	०	२३०,०००
१.१.२.२५	वियर	२४४,७००	०	२४४,७००
१.१.२.२६	अन्य औद्योगिक उत्पादन	१५०,०००	-१५,०००	१३५,०००
१.१.२.३०	ठेक्का कर	३४९,५००	०	३४९,५००
१.१.२.४०	मनोरञ्जन कर	५७,५००	०	५७,५००
१.१.२.५०	सवारी साधन कर	५१,०००	३०,०००	८१,०००
१.१.२.६०	होटेल कर	२५०,०००	-५,०००	२४५,०००
१.१.२.७०	हवाई उडान कर	२६५,०००	०	२६५,०००
१.१.२.७१	आन्तरिक हवाई उडान कर	४०,०००	०	४०,०००
१.१.२.७२	वायु हवाई उडान कर	२२५,०००	०	२२५,०००
	अप्रत्यक्ष कर जम्मा	१३,९०३,४००	३३०,०००	१४,२३३,४००
१.१.३.०	आयकर	२,७७४,७००	१५०,०००	२,९२४,७००
१.१.३.१०	संस्थागत आय कर	१,१००,०००	३०,०००	१,१३०,०००
१.१.३.११	सरकारी प्रतिष्ठानहरु	६००,०००	०	६००,०००
१.१.३.१२	पब्लिक लिमिटेड कम्पनीहरु	१५०,०००	१०,०००	१६०,०००
१.१.३.१३	प्राइभेट लिमिटेड कम्पनीहरु	३५०,०००	२०,०००	३७०,०००
१.१.३.२०	व्यक्तिगत आय कर	१,५००,०००	१२०,०००	१,६२०,०००
१.१.३.२१	पारिश्रमिक	१००,०००	०	१००,०००
१.१.३.२२	उद्योग, व्यापा, पेशा तथा व्यवसाय	१,४००,०००	१२०,०००	१,५२०,०००
१.१.३.३०	घर जग्गा बहाल कर	७०,०००	०	७०,०००
१.१.३.४०	ब्याज कर	१०४,७००	०	१०४,७००
१.१.४.००	घर जग्गा तथा अन्य सम्पत्तिमा लाग्ने कर	९०२,०००	०	९०२,०००
१.१.४.१०	मालपोत	६४,०००	०	६४,०००
१.१.४.२०	भूमिकर	१३,०००	०	१३,०००

१.१.४.३०	घर जग्गा रजिष्ट्रेशन	८००,०००	०	८००,०००
१.१.४.४०	घर जग्गा कर	२५,०००	०	२५,०००
	प्रत्यक्ष कर	३,६७६,७००	१५०,०००	३,८२६,७००
	कर राजश्व जम्मा	१७,५८०,१००	४८०,०००	१८,०६०,१००
१.१.५.००	दस्तुर तथा शुल्क	४०६,०८०	०	४०६,०८०
१.१.५.१०	फर्म रजिष्ट्रेशन दस्तुर	३८,०००	०	३८,०००
१.१.५.२०	एजेन्सी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	८०	०	८०
१.१.५.३०	हात हतियार रजिष्ट्रेशन दस्तुर	३,०००	०	३,०००
१.१.५.४०	सवारी इजाजत दस्तुर	९५,०००	०	९५,०००
१.१.५.५०	निकासी पैठारी इजाजत दस्तुर	५,०००	०	५,०००
१.१.५.६०	परीक्षा दस्तुर	१५,०००	०	१५,०००
१.१.५.७०	पासपोर्ट दस्तुर	५०,०००	०	५०,०००
१.१.५.८०	पर्यटन शुल्क	१९०,०००	०	१९०,०००
१.१.५.८१	भिसा शुल्क	१००,०००	०	१००,०००
१.१.५.८२	पर्वतारोहण तथा ट्रेकिङ्ग शुल्क	८०,०००	०	८०,०००
१.१.५.८३	अन्य शुल्क	१०,०००	०	१०,०००
१.१.५.९०	अन्य प्रशासनिक दस्तुर	१०,०००	०	१०,०००
१.१.६.००	दण्ड,जरिवाना र जफत	१७८,२००	०	१७८,२००
१.१.६.१०	न्यायिक शुल्क, दण्ड जरिवाना तथा जफत	४७,५००	०	४७,५००
१.१.६.२०	प्रशासनिक दस्तुर, दण्ड जरिवाना तथा जफत	१३०,७००	०	१३०,७००
१.१.७.००	सरकारी सम्पत्त, सेवा तथा वस्तुहरुको विक्री तथा भाडाबाट प्राप्त आय	१,४५१,८००	७०,०००	१,५२१,८००
१.१.७.१०	जलश्रोत क्षेत्रको आय	९,८००	०	९,८००
१.१.७.११	पिउने पानी	७,०००	०	७,०००
१.१.७.१२	सिचाई	१,५००	०	१,५००
१.१.७.१३	विद्युत	१,३००	०	१,३००
१.१.७.२०	हलाक क्षेत्रको आय	१४०,०००	७०,०००	२१०,०००
१.१.७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय	२७,५००	०	२७,५००
१.१.७.४०	शिक्षा क्षेत्रको आय	३४,५००	०	३४,५००
१.१.७.५०	वन क्षेत्रको आय	३६५,०००	०	३६५,०००
१.१.७.६०	यातायात क्षेत्रको आय	२२५,०००	०	२२५,०००
१.१.७.७०	सरकारी क्षेत्रको अन्य आय	६५०,०००	०	६५०,०००
१.१.८.००	लाभांस	८०३,८१०	०	८०३,८१०
१.१.८.१०	वित्तीय प्रतिष्ठान	७५५,०००	०	७५५,०००
१.१.८.२०	व्यापारिक प्रतिष्ठान	५,०००	०	५,०००
१.१.८.३०	औद्योगिक प्रतिष्ठान	१,०००	०	१,०००
१.१.८.४०	सेवा मुलक प्रतिष्ठान	४०,०००	०	४०,०००
१.१.८.५०	अन्य	२,८१०	०	२,८१०
१.१.९.००	व्याज	७००,०००	०	७००,०००
१.१.९.१०	वित्तीय प्रतिष्ठान	१३०,०००	०	१३०,०००
१.१.९.२०	व्यापारिक प्रतिष्ठान	१०,०००	०	१०,०००
१.१.९.३०	औद्योगिक प्रतिष्ठान	५०,०००	०	५०,०००
१.१.९.४०	सेवा मुलक प्रतिष्ठान	५००,०००	०	५००,०००
१.१.९.५०	अन्य	१०,०००	०	१०,०००
१.१.१०.००	रोयल्टी र सरकारी सम्पत्ती विक्री	९०,९५०	०	९०,९५०
१.१.१०.१०	रोयल्टी	६५,४५०	०	६५,४५०

१.१.१०.११	खानी रोयल्टी	२,४००	०	२,४००
१.१.१०.१२	जलश्रोत सम्बन्धी रोयल्टी	५०	०	५०
१.१.१०.१३	अन्य रोयल्टी	६३,०००	०	६३,०००
१.१.१०.२०	विक्री	२५,५००	०	२५,५००
१.१.१०.२१	सरकारी घर जग्गा विक्री	१३,०००	०	१३,०००
१.१.१०.२२	सरकारी सामान विक्री	१२,०००	०	१२,०००
१.१.१०.२३	अन्य विक्री	५००	०	५००
१.१.११.००	साँवा फिर्ता	६०५,०००	०	६०५,०००
१.१.११.१०	वित्तीय प्रतिष्ठान	१००,०००	०	१००,०००
१.१.११.२०	व्यापारिक प्रतिष्ठान	४०,०००	०	४०,०००
१.१.११.३०	औद्योगिक प्रतिष्ठान	५०,०००	०	५०,०००
१.१.११.४०	सेवा मुलक प्रतिष्ठान	४००,०००	०	४००,०००
१.१.११.५०	अन्य	१५,०००	०	१५,०००
१.१.१२.००	दातव्य तथा उपहार र विविध आय	२०,०००	०	२०,०००
१.१.१२.१०	दातव्य तथा उपहार	०	०	०
१.१.१२.२०	विविध आय	२०,०००	०	२०,०००
	गैह कर राजश्व जम्मा	४,२५५,८४०	७०,०००	४,३२५,८४०
	कुल राजश्व जम्मा	२१,८३५,९४०	५५०,०००	२२,३८५,९४०

मुख्य शीर्षक	अनुदान संख्या	शीर्षक	साधारण	विकास	जम्मा
१. संवैधानिक अंगहरू	१		२२८,०००	०	२२८,०००
	१.१	श्री ५ महाराजाधिराज तथा राज परिवार	६०,४९७	०	६०,४९७
	१.२	राजपरिषद्	४,५७४	०	४,५७४
	१.३	संसद	५९,३९८	०	५९,३९८
	१.४	सर्वोच्च अदालत	१५,५७०	०	१५,५७०
	१.५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	४,८६२	०	४,८६२
	१.६	महालेखा परिक्षकको विभाग	२४,७९०	०	२४,७९०
	१.७	लोक सेवा आयोग	२६,०७९	०	२६,०७९
	१.८	निर्वाचन आयोग	२७,१४७	०	२७,१४७
	१.९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	३,८१६	०	३,८१६
	१.१०	न्याय परिषद	१,२६७	०	१,२६७
२. साधारण प्रशासन	२		२,१४३,०१६	४०,०००	२,१८३,०१६
	२.१	मन्त्रपरिषद्	११,६०७	०	११,६०७
	२.२	श्री ५ को सरकारको सचिवालय	२४५,८७९	०	२४५,८७९
	२.३	जिल्ला प्रशासन	९७,८२२	०	९७,८२२
	२.४	प्रहरी	१,५९०,०००	०	१,५९०,०००
	२.५	कारागार	८४,१०८	०	८४,१०८
	२.६	प्रशासन सुधार	१५,५०२	४०,०००	५५,५०२
	२.७	विविध	९८,०९८	०	९८,०९८
३. राजश्व प्रशासन	३		२५२,४४२	०	२५२,४४२
	३.१	मालपोत	११२,७४५	०	११२,७४५
	३.२	भन्सार	६५,७८५	०	६५,७८५
	३.३	अन्तःशुल्क	२९,८४०	०	२९,८४०
	३.४	कर	२९,५९७	०	२९,५९७
	३.५	राजश्व न्यायाधिकरण	१,५९३	०	१,५९३
	३.६	राजश्व अनुसन्धान	८,१३९	०	८,१३९
	३.७	राजश्व प्रशासन तालिम	४,७४३	०	४,७४३
४. आर्थिक प्रशासन योजना	४		९८,०८२	४२,३१३	१४०,३९५
	४.१	योजना	४,२८३	२९,७२३	३४,००६
	४.२	तथ्याङ्क	२३,५२५	१२,५९०	३६,११५
	४.३	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	७०,२७४	०	७०,२७४
५. न्याय प्रशासन	५		१७१,०५८	०	१७१,०५८
	५.१	अदालत	१७१,०५८	०	१७१,०५८
६. वैदेशिक सेवा	६		३८३,१११	०	३८३,१११
	६.१	वैदेशिक सेवा	३०९,०८०	०	३०९,०८०
	६.२	विविध	७४,०३१	०	७४,०३१
७. रक्षा	७		१,९३८,०४०	०	१,९३८,०४०
	७.१	रक्षा	१,९३०,५७६	०	१,९३०,५७६
	७.२	विविध	७,४६४	०	७,४६४
८. सामाजिक सेवाहरू	८		४,४६०,०८३	६,९४६,९७९	११,४०७,०६२
	८.१	शिक्षा	३,५४९,३७६	१,८७१,२२५	५,४२०,६०१
	८.२	स्वास्थ्य	६९८,१२८	१,३६०,६०८	२,०५८,७३६
	८.३	पाउने पानी	१०,४०७	१,६२५,२६४	१,६३५,६७१
	८.४	स्थानिय विकास	१५,१०९	१,५०७,१८०	१,५२२,२८९
	८.५	अन्य सामाजिक सेवाहरू	१८७,०६३	५८२,७०२	७६९,७६५
९. आर्थिक	९		१,५०९,६७४	१३,९७८,१०७	१५,४८७,७८१

सेवाहरु					
	९.१	कृषि	६८,५९२	२,६३८,३७७	२,७०६,९६९
	९.२	सिंचाई	११०,८२८	२,२८३,३७०	२,३९४,१९८
	९.३	भूमिसुधार	३७,११६	१,९९५	३९,१११
	९.४	नापी	५२,४१५	१८२,८२३	२३५,२३८
	९.५	बन	४३९,९१२	५०१,५६७	९४१,४७९
	९.६	उद्योग तथा खानी	१९७,१२३	३१४,४०२	५११,५२५
	क	उद्योग	०	२४३,७६६	२४३,७६६
	ख	खानी	०	७०,६३६	७०,६३६
	९.७	सञ्चार	३५३,०१२	१,०००,८००	१,३५३,८१२
	क	हुलाक	०	८००	८००
	ख	दूर संचार	०	१,०००,०००	१,०००,०००
	९.८	यातायात	२१६,५४७	३,४५७,८९७	३,६७४,४४४
	क	सडक	०	२,७५१,८००	२,७५१,८००
	ख	पुल	०	३१३,३००	३१३,३००
	ग	हवाई	०	३९२,७९७	३९२,७९७
	घ	अन्य	०	०	०
	९.९	विद्युत	०	२,७९८,१३१	२,७९८,१३१
	९.१०	अन्य आर्थिक सेवाहरु	३४,१२९	७९८,७४५	८३२,८७४
	क	पर्यटन	०	२४३,१८३	२४३,१८३
	ख	जलवायू	०	२०,७५१	२०,७५१
	ग	आपूर्ति	०	३०३,६११	३०३,६११
	घ	अन्य	०	२३१,२००	२३१,२००
१०. ऋण तथा लगानी	१०		२१,५००	०	२१,५००
	१०.१	ऋण तथा लगानी	२१,५००	०	२१,५००
११. साँवा र ब्याज भुक्तानी	११		६,२६८,२०४	०	६,२६८,२०४
	११.१	साँवा भुक्तानी	२,९२९,५९०	०	२,९२९,५९०
	११.२	ब्याज भुक्तानी	३,३३८,६१४	०	३,३३८,६१४
१२. विविध	१२		१,२९३,८००	१४०,०००	१,४३३,८००
	१२.१	विशिष्ट व्यक्ति तथा प्रतिनिधिमण्डलको भ्रमण खर्च	२०,०००		२०,०००
	१२.२	निवृत्तिभरण,भत्ता तथा उपदान	४८८,५००		४८८,५००
	१२.३	अतिथि सत्कार	२,०००		२,०००
	१२.४	आकस्मिक सहायता चन्दा तथा पुरस्कार	२००		२००
	१२.५	मुआब्जा	२०,०००		२०,०००
	१२.६	अन्य	३४५,६००		३४५,६००
	१२.७	भैपरी आउने	४१७,५००	१४०,०००	५५७,५००
		कुल जम्मा	१८,७६७,०१०	२१,१४७,३९९	३९,९१४,४०९

राजश्व असुली विवरण

रु. हजारमा

संकेत संख्या	शीर्षक	आ.व. २०४९/५० को यथार्थ	आ.व. २०५०/५१ को संशोधित अनुमान
१.१.१.०	भन्सार महसूल	३,९४४,९८६	५,३१६,३१९
१.१.१.१	पैठारीबाट	३,१७८,०५९	४,३६०,१२३
१.१.१.२	निकासीबाट	१४०,६७२	४३०,०४५
१.१.१.३	भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता	६२३,४५४	५१५,१०१
१.१.१.४	भन्सारको अन्य आय	२,८०१	११,०५०
१.१.२.०	वस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा उपभोगमा लाग्ने अन्तःशुल्क र कर	५,६८१,३१९	६,८३४,८२१
१.१.२.१	औद्योगिक उत्पादनमा अन्तःशुल्क	१,४५२,३७४	१,५१७,२१३
१.१.२.२	मदभट्टी ठेक्का रकम	४१२	१५
१.१.२.३	विक्री कर	३,४३८,१६२	४,५१७,१२७
१.१.२.४	मनोरञ्जन कर	५३,१०५	५०,६०८
१.१.२.६	होटल कर	२२३,४७४	२०६,४१५
१.१.२.७	हवाई उडान कर	२०५,६७४	२२८,६१४
१.१.२.८	ठेक्का कर	२९३,०५०	३०५,३१७
१.१.२.९	सडक पुल सम्भार कर	५,६७०	३,२००
१.१.२.९ क	अन्य कर	९,३९८	१०,३१२
१.१.३.०	मालपोत तथा रजिष्ट्रेशन	७५४,८९४	७५९,१८३
१.१.३.१	माल र मालपोत कार्यालयबाट उठाउने मालपोत	६९,३३९	५७,५०१
१.१.३.२	नगरपालिका र गाउँ विकास समितिबाट	१३	३०
१.१.३.३	घर जग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	६८५,४६४	७०१,५३०
१.१.३.४	आय टिकट दस्तुर	७८	१२२
१.१.४.०	आय, नाफा र सम्पत्ति कर	१,२८१,३१७	१,९८६,४३१
१.१.४.१	आयकर –सरकारी क्षेत्र	२५५,२६२	४८५,५०८
१.१.४.२	आयकर– अर्ध सरकारी क्षेत्र	२,६०९	१,०९०
१.१.४.३	आयकर–सार्वजनिक क्षेत्र	९,४९४	१५,१३५
१.१.४.४	आयकर – निजी क्षेत्र	८००,७५४	१,२०१,६१३
१.१.४.५	आयकर–पारिश्रमिक	५६,६७१	८५,५२१
१.१.४.६	घर जग्गा बहाल कर	२६,०५०	४३,५११
१.१.४.७	शहरी क्षेत्र घरजग्गा कर	१६,६५३	९,२०५
१.१.४.८	सवारी साधन कर	६३,३१२	४२,२८३
१.१.४.९ क	ब्याज कर	४७,३६४	९१,०५५
१.१.४.९ ख	सम्पत्ति कर	३,१४८	११,५१०
	कर राजश्व जम्मा	११,६६२,५१६	१४,८९६,७५४
१.१.५.०	दस्तुर दण्ड जरिवाना र जफत	३३३,३९५	२७१,६८१
१.१.५.१	फर्म रजिष्ट्रेशन दस्तुर	२८,४०१	३२,२५२
१.१.५.२	एजेन्सी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	१५	५०
१.१.५.३	बन्दुक, पिस्तोल रजिष्ट्रेशन दस्तुर	२,१०६	१,९६१
१.१.५.४	सावरी इजाजत दस्तुर	५०,४५६	८२,५६८
१.१.५.५	न्यायिक शुल्क, दण्ड जरिवाना तथा जफत	३०,२८१	४१,२२३
१.१.५.६	प्रशासनिक दस्तुर, दण्ड जरिवाना तथा जफत	२२२,१३६	११३,६२७
१.१.६.०	सरकारी सेवा तथा वस्तुहरुको विक्रीबाट प्राप्त आय	८८९,५३६	१,३४८,४१९
१.१.६.१	पिउने पानी महसूल	३,९३२	६,१५१
१.१.६.२	पानीपोत	१,२८५	१,३१०
१.१.६.३	विद्युत महसूल	१,८८५	१,०८५
१.१.६.४	हुलाक सेवा	९६,४९१	१२१,००६
१.१.६.५	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय	२०,४५९	२३,९१८
१.१.६.६	शिक्षा क्षेत्रको आय	२१,५५६	३०,०७७
१.१.६.७	वन क्षेत्रको आय	१८७,३३८	३३९,२१७
१.१.६.८	यातायात क्षेत्रको आय	१७४,५४०	२१९,८१५
१.१.६.९	अन्य सरकारी क्षेत्रको आय	३८२,०५०	६०५,८४०
१.१.७.०	लाभांस	७५५,५४८	८००,५१५
१.१.७.१	वित्तीय स.स्था	७५२,०१७	७५८,२०५

१.१.७.२	व्यापारिक संस्था	३	१,००९
१.१.७.३	औद्योगिक संस्था	३,०१७	६८०
१.१.७.४	सेवामूलक संस्था	५११	४०,६२१
१.१.८.०	रोयल्टी तथा सरकारी सम्पत्ति विक्री	५९,८४२	७३,७४२
१.१.८.१	खानी रोयल्टी	२,३४१	२,०२८
१.१.८.२	विद्युत रोयल्टी	१	३०
१.१.८.३	अन्य रोयल्टी	४०,९८५	४६,०१८
१.१.८.४	अन्य विक्री	१२,७६३	२२,०६७
१.१.८.८	टक्सारको अन्य आय	३,७५२	३,५९९
१.१.९.०	साँव र ब्याज	१,४३१,०६४	१,६१८,९०१
१.१.९.१	साँवा-कम्पनी र स.स्थानहरूबाट	७३५,६४६	७००,१५०
१.१.९.२	ब्याज-कम्पनी र संस्थानहरूबाट	६९४,७९३	९०५,२५०
१.१.९.३	अन्य साँवा र ब्याज	६२५	१३,५०१
१.१.९.०	विविध आय	१६,५१९	१७,९१०
१.१.९.४	विविध आय	१६,५१९	१७,९१०
	गैर कर राजश्व	३,४८५,९०४	४,१३१,१६८
	जम्मा	१५,१४८,४२०	१९,०२७,९२२

साधारण तर्फको व्यय स्थिति

रु. हजारमा

मुख्य शीर्षक	अनुदान संख्या	शीर्षक	आ.व. २०४९/५० को यथार्थ	२०५०/५१ को संशोधित अनुमान
१. सवैधानिक अंगहरू			१६९,७००	२११,०७५
	१.१	श्री ५ महाराजाधिराज तथा राजपरिवार	५३,८६१	५८,१९७
	१.२	राजपरिषद्	३,३२६	४,३४०
	१.३	संसद	४८,३०८	६५,७७४
	१.४	सर्वोच्च अदालत	१२,६३२	१४,१३३
	१.५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	३,१२३	४,१२०
	१.६	महालेखा परिक्षकको विभाग	२०,२९४	२३,४९७
	१.७	लोक सेवा आयोग	१६,६८९	१८,१०४
	१.८	निर्वाचन आयोग	७,३४६	१७,३६१
	१.९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	३,३८४	४,३४०
	१.१०	न्याय परिषद	७३७	१,२०९
२. साधारण प्रशासन			१,८१६,४७०	१,८९२,२६६
	२.१	मन्त्रिपरिषद्	८,८०८	११,२८०
	२.२	श्री ५ को सरकारका सचिवालयहरू	२३२,७७२	२०१,६६५
	२.३	जिल्ला प्रशासन	८०,३४५	८७,७३७
	२.४	प्रहरी	१,३३१,२००	१,४२९,२३३
	२.५	कारागार	७१,७८२	७३,८०९
	२.६	विविध	९१,५६३	८८,५४२
३. राजश्व प्रशासन			१९१,४२८	१९९,९२३
	३.१	मालपोत	९०,१३३	९२,४७४
	३.२	भन्सार	५५,६४२	५६,४८४
	३.३	विक्रीकर तथा अन्तःशुल्क	१५,५६३	१७,७९५
	३.४	कर	२९,४०४	३२,१६९
	३.५	राजश्व न्यायाधिकरण	६८६	१,००१
४. आर्थिक प्रशासन र योजना			६८,३७३	८६,१५९
	४.१	योजना	३,३६८	३,८०८
	४.२	तथ्यांक	४,४१६	१८,८५५
	४.३	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	६०,५८९	६३,४९६
५. न्याय प्रशासन			१४६,४१६	१५३,२३५
	५.१	अदालत	१४६,४१६	१५३,२३५
६. वैदेशिक सेवा			३१०,१३३	३२९,८२६

	६.१	वैदेशिक सेवा	२३७,०७२	२६१,९१७
	६.२	विविध	७३,०६१	६७,९०९
७. रक्षा			१,७२३,६०६	१,८०४,४६७
	७.१	रक्षा	१,७१७,२८९	१,७९६,९९५
	७.२	विविध	६,३१७	७,४७२
८. सामाजिक सेवाहरु			१,२६९,३२६	१,३४४,७२६
	८.१	शिक्षा	६८५,२२२	७१६,८४३
	८.२	स्वास्थ्य	४६०,७९५	५०३,३९६
	८.३	खानेपानी	४,३६५	४,२७९
	८.४	स्थानीय विकास	१०,११०	१०,८६८
	८.५	अन्य सामाजिक सेवाहरु	१०८,८३४	१०९,३४०
९. आर्थिक सेवाहरु			५८६,१०५	६६५,९६०
	९.१	कृषि	४५,५८१	४०,७१६
	९.२	सिंचाई	९,५५९	९,६६५
	९.३	भूमिसुधार	३१,९४७	३४,४१९
	९.४	नापी	२५,९०४	२६,२६९
	९.५	बन	२१,२१३	२५,८३४
	९.६	उद्योग तथा खानी	२४,००४	२३,६०५
	९.७	संचार	२६४,९८९	३२६,५६३
	९.८	यातायात	१४८,७८१	१६५,३५८
	९.१०	अन्य आर्थिक सेवाहरु	१४,१२७	१३,५३१
१०. ऋण तथा लगानी			२३,९९०	२१,५००
	१०.१	ऋण तथा लगानी	२३,९९०	२१,५००
११. साँवा र ब्याज भुक्तानी			४,५६०,५०६	४,८५६,८६८
	११.१	साँवा भुक्तानी	१,५९७,८७७	१,८४४,२४६
	११.२	ब्याज भुक्तानी	२,९६२,६२९	३,०१२,६२२
१२. विविध			६१८,०८७	९९३,७००
	१२.१	विशिष्ट व्यक्ति तथा प्रतिनिधि मण्डलको भ्रमण खर्च	२७,३३७	२०,०००
	१२.२	सेवा निवृत्त सुविधा	२१९,२२६	४६३,५००
	१२.३	अतिथि सत्कार	५३०	२,०००
	१२.४	आकस्मिक सहायता, चन्दा तथा पुरस्कार	४०	१०,२००
	१२.५	मुआब्जा	२,५००	२०,०००
	१२.६	अन्य	२९९,६२९	३७८,०००
	१२.७	भैपरी आउने	६८,८२५	१००,०००
		कूल जम्मा	११,४८४,१४०	१२,५५९,७०५

विकास तर्फको व्यय स्थिति

अनुसूची ६

रु. हजारमा

मुख्य शीर्षक	अनुदान संख्या	उप शीर्षक	आ.व. २०४९/५० को यथार्थ	आ.व. २०५०/५१ को संशोधित अनुमान
२. साधारण प्रशासन			२९,०४४	३६,४७०
	२.७	प्रशासन	२९,०४४	३६,४७०
४. आर्थिक योजना र प्रशासन			१८,७३२	२५,६२३
	४.१	योजना	६,६२०	१२,२९२
	४.२	तथ्याक	१२,११२	१३,३३१
८. सामाजिक सेवाहरु			७,२४५,४७६	७,३८१,११७
	८.१	शिक्षा	३,४६५,०४५	३,५९७,५९०
	८.२	स्वास्थ्य	६००,१८३	८७५,५७३
	८.३	खानेपानी	१,८२१,३६२	१,२९९,०७३
	८.४	स्थानीय विकास	६५६,१२२	९४३,४७०
	८.५	अन्य सामाजिक सेवाहरु	७०२,७६४	६६५,४११
९. आर्थिक सेवाहरु			१२,११९,४३६	१३,९१९,२७५
	९.१	कृषि	२,०७७,१५१	२,५९७,९६५
	९.२	सिंचाई	२,०१७,२८७	२,२८५,६४६
	९.३	भूमिसुधार	५,८६३	४,८७२
	९.४	नापी	१०८,३९९	१६१,६००
	९.५	बन	९२८,८१४	९१९,६५३
	९.६	उद्योग तथा खानी	१,०८५,६३६	५५८,५७५
		(क) उद्योग	०	४८२,९३४
		(ख) खानी	०	७५,६४१
	९.७	सञ्चार	४७४,७३१	७६१,९८७
		(क) हुलाक	६,५६८	१४,४८४
		(ख) दूर संचार	४६८,१६३	७४७,५०३
	९.८	यातायात	२,८४३,९६०	३,१५१,२६०
		(क) सडक	२,४९९,४५१	२,१७१,८१०
		(ख) पूल	५३,७११	२५३,१०८
		(ग) हवाई	२९०,७९८	६००,८६२
		(घ) अन्य यातायात	०	१२५,४८०
	९.९	विद्युत	२,२२९,०५४	२,९७४,५५३
	९.१०	अन्य आर्थिक सेवाहरु	३४०,५४१	५०३,१६४
		(क) वाणिज्य	३७,४०५	२१,६८३
		(ख) श्रम	१५,३३३	१४,०९५
		(ग) पर्यटन	६१,८३६	११४,४३३
		(घ) हावापानी तथा जलवायू	१९,३२०	१९,२७४
		(ङ) आपूर्ति	१५६,६४७	३२९,०००
		(च) अन्य	५०,०००	४,६७९
१२. विविध			८,८८५	१२०,०००
	१२.७	भैपरी	८,८८५	१२०,०००
		कूल जम्मा	१९,४१३,५७३	२१,४८२,४८५

Effu :- @

आय व्ययको विवरण

रु. हजारमा

विवरण	आ.ब. ०४९।५० को यथार्थ	आ.ब. ०५०।५१ को संशोधित अनुमान	आ.ब. ०५१।५२ को अनुमान
कूल खर्च	३०,८९७,७९३	३४,०४२,१९०	४२,६९०,६९१
साधारण तर्फ	११,४८४,१४०	१२,५५९,७०५	१९,७८९,८२२
विकास तर्फ	१९,४१३,५७३	२१,४८२,४८५	२२,९००,७८९
खर्च व्यहोर्ने श्रोतहरु	१८,९४१,६९८	२३,२५६,३९२	२९,४५४,३३८
राजश्व	१५,१४८,४२०	१९,५८०,५००	२४,९९१,९०८
राजश्वको वर्तमान श्रोतबाट			२३,८५१,९०८
कर परिवर्तन तथा प्रशासनिक सुधारबाट			१,१४०,०००
बैदेशिक सहायता (अनुदान)	३,७९३,२७८	३,६७५,८९२	४,४६२,४३०
द्विपक्षीय	२,८३५,३०८	२,७००,०८३	३,६८४,५१४
बहुपक्षीय	९५७,९७०	९७५,८०९	७७७,९१६
बचत (+) न्यून (-)	-११,९५६,०९५	-१०,७८५,७९८	-१३,२३६,२७३
न्यून पूर्ति गर्ने श्रोतहरु			
विदेशी सहायता (ऋण)	६,९२०,९२६	९,५१८,३७६	११,३३६,२७३
द्विपक्षीय	१,३०७,५६४	१,५७८,४७८	२९९,७८५
बहुपक्षीय	५,६१३,३६२	७,९३९,८९८	११,०३६,४८८
आन्तरिक ऋण	१,६२०,०००	१,८२०,०००	१९,०००,०००
बैकिङ्ग क्षेत्र	९२०,०००	१,०००,०००	१३,०००,०००
गैर बैकिङ्ग क्षेत्र	७००,०००	८२०,०००	६,०००,०००
नगद मौज्जातमा परिवर्तन (- बचत)	३,४१५,०८९	-४३७,९४३	

राजश्व अनुमान
आर्थिक वर्ष २०५१/५२

अनुसूची २
रु.हजारमा

संकेत संख्या	शीर्षक	वर्तमान श्रोतबाट	कर परिवर्तन र प्रशासनिक सुधारबाट	जम्मा
१.१.१.०	वैदेशिक ब्यापारमा आधारित वस्तुगत कर	६,४१५,०००	२५०,०००	६,६६५,०००
१.१.१.१०	पैठारीबाट	५,२००,०००	३००,०००	५,५००,०००
१.१.१.२०	समिकारक महसुल	५०,०००	०	५०,०००
१.१.१.३०	भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता	७५०,०००	०	७५०,०००
१.१.१.४०	निकासी महसुल	५०,०००	०	५०,०००
१.१.१.५०	निकासी सेवा शुल्क	३५०,०००	-५०,०००	३००,०००
१.१.१.६०	भन्सारको अन्य आय	१५,०००	०	१५,०००
१.१.२.०	वस्तु तथा सेवामा आधारित आन्तरिक वस्तुगत	८,५५८,०००	१८०,०००	८,७३८,०००
१.१.२.१०	विक्री कर	५,७०५,०००	१६०,०००	५,८६५,०००
१.१.२.११	उत्पादन	१,३५५,०००	४०,०००	१,३९५,०००
१.१.२.१२	पैठारी	३,७९०,०००	१२०,०००	३,९१०,०००
१.१.२.१३	विक्री वितरण	२६०,०००	०	२६०,०००
१.१.२.१४	सेवामूलक संस्था	३००,०००	०	३००,०००
१.१.२.२०	अन्तःशुल्क	१,७४७,०००	-१५,०००	१,७३२,०००
१.१.२.२१	चुरोट	७५५,०००	०	७५५,०००
१.१.२.२२	विडी	१५,०००	०	१५,०००
१.१.२.२३	उच्चकोटीको मदिरा	२७७,०००	०	२७७,०००
१.१.२.२४	निम्न कोटीको मदिरा	२२०,०००	०	२२०,०००
१.१.२.२५	वियर	३६०,०००	०	३६०,०००
१.१.२.२६	अन्य औद्योगिक उत्पादन	१२०,०००	-१५,०००	१०५,०००
१.१.२.३०	ठेक्का कर	४५०,०००	०	४५०,०००
१.१.२.४०	मनोरञ्जन कर	७०,०००	-२,५००	६७,५००
१.१.२.५०	सवारी साधन कर	५१,०००	४२,५००	९३,५००
१.१.२.६०	होटेल कर	२५०,०००	-५,०००	२४५,०००
१.१.२.७०	हवाई उडान कर	२८५,०००	०	२८५,०००
१.१.२.७१	आन्तरिक हवाई उडान कर	३७,५००	०	३७,५००
१.१.२.७२	वाह्य हवाई उडान कर	२४७,५००	०	२४७,५००
	अप्रत्यक्ष कर जम्मा	१४,९७३,०००	४३०,०००	१५,४०३,०००
१.१.३.०	आयकर	२,८९५,०००	३६५,०००	३,२६०,०००
१.१.३.१०	संस्थागत आय कर	१,०८०,०००	२३०,०००	१,३१०,०००
१.१.३.११	सरकारी प्रतिष्ठानहरु	५००,०००	०	५००,०००

१.१.३.१२	पब्लिक लिमिटेड कम्पनीहरु	२००,०००	१०,०००	२१०,०००
१.१.३.१३	प्राइभेट लिमिटेड कम्पनीहरु	३६०,०००	२२०,०००	६००,०००
१.१.३.२०	व्यक्तिगत आय कर	१,६२०,०००	१४०,०००	१,७६०,०००
१.१.३.२१	पारिश्रमिक	१५०,०००	२०,०००	१७०,०००
१.१.३.२२	उद्योग, व्यापा, पेशा तथा व्यवसाय	१,४७०,०००	१२०,०००	१,५९०,०००
१.१.३.३०	घर जग्गा बहाल कर	७०,०००	२०,०००	९०,०००
१.१.३.४०	ब्याज कर	१२५,०००	-२५,०००	१००,०००
१.१.४.००	घर जग्गा तथा अन्य सम्पत्तिमा लाग्ने कर	९५९,०००	-३०,०००	९२९,०००
१.१.४.१०	मालपोत	६४,०००	-३०,०००	३४,०००
१.१.४.२०	भूमिकर	७०,०००	०	७०,०००
१.१.४.३०	घर जग्गा रजिष्ट्रेशन	६००,०००	०	६००,०००
१.१.४.४०	घर जग्गा कर	२५,०००	०	२५,०००
	प्रत्यक्ष कर	३,६५४,०००	३३५,०००	४,१६९,०००
	कर राजश्व जम्मा	१६,६२७,०००	७६५,०००	१९,५९२,०००
१.१.५.००	दस्तुर तथा शुल्क	७१२,०००	०	७१२,०००
१.१.५.१०	फर्म रजिष्ट्रेशन दस्तुर	५०,०००	०	५०,०००
१.१.५.२०	एजेन्सी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	१,२००	०	१,२००
१.१.५.३०	हात हतियार रजिष्ट्रेशन दस्तुर	३,०००	०	३,०००
१.१.५.४०	सवारी इजाजत दस्तुर	६०,०००	०	६०,०००
१.१.५.५०	निकासी पैठारी इजाजत दस्तुर	१०,०००	०	१०,०००
१.१.५.६०	परीक्षा दस्तुर	७,५००	०	७,५००
१.१.५.७०	पासपोर्ट दस्तुर	३००,०००	०	३००,०००
१.१.५.८०	पर्यटन शुल्क	२६०,३००	०	२६०,३००
१.१.५.८१	भिसा शुल्क	१७६,६००	०	१७६,६००
१.१.५.८२	पर्वतारोहण तथा ट्रेकिङ्ग शुल्क	६०,०००	०	६०,०००
१.१.५.८३	अन्य शुल्क	३,५००	०	३,५००
१.१.५.९०	अन्य प्रशासनिक दस्तुर	२०,०००	०	२०,०००
१.१.६.००	दण्ड, जरिवाना र जफत	५७,५००	०	५७,५००
१.१.६.१०	न्यायिक शुल्क, दण्ड जरिवाना तथा जफत	४७,५००	०	४७,५००
१.१.६.२०	प्रशासनिक दस्तुर, दण्ड जरिवाना तथा जफत	१०,०००	०	१०,०००
१.१.७.००	सरकारी सम्पत्त, सेवा तथा वस्तुहरुको विक्री तथा भाडाबाट प्राप्त आय	१,३६२,५००	१९०,०००	१,१०२,५००
१.१.७.१०	जलश्रोत क्षेत्रको आय	१६,०००	९०,०००	१०६,०००
१.१.७.११	पिउने पानी	१५,०००	०	१५,०००
१.१.७.१२	सिचाई	१,५००	०	१,५००
१.१.७.१३	विद्युत	१,५००	९०,०००	९१,५००
१.१.७.२०	हुलाक क्षेत्रको आय	२००,०००	०	२००,०००
१.१.७.३०	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय	२०,०००	०	२०,०००
१.१.७.४०	शिक्षा क्षेत्रको आय	३४,५००	०	३४,५००

१.१.७.५०	बन क्षेत्रको आय	३६५,०००	१००,०००	४६५,०००
१.१.७.६०	यातायात क्षेत्रको आय	२२५,०००	०	२२५,०००
१.१.७.७०	सरकारी क्षेत्रको अन्य आय	५०,०००	०	५०,०००
१.१.८.००	लाभांस	१,०४८,८१०	६०,०००	१,१०८,८१०
१.१.८.१०	वित्तीय प्रतिष्ठान	१,०००,०००	५०,०००	१,०५०,०००
१.१.८.२०	व्यापारिक प्रतिष्ठान	५,०००	०	५,०००
१.१.८.३०	औद्युगिक प्रतिष्ठान	१,०००	०	१,०००
१.१.८.४०	सेवा मुलक प्रतिष्ठान	४०,०००	१०,०००	५०,०००
१.१.८.५०	अन्य	२,८१०	०	२,८१०
१.१.९.००	ब्याज	७००,०००	०	७००,०००
१.१.९.१०	वित्तीय प्रतिष्ठान	१३०,०००	०	१३०,०००
१.१.९.२०	व्यापारिक प्रतिष्ठान	१०,०००	०	१०,०००
१.१.९.३०	औद्युगिक प्रतिष्ठान	५०,०००	०	५०,०००
१.१.९.४०	सेवा मुलक प्रतिष्ठान	५००,०००	०	५००,०००
१.१.९.५०	अन्य	१०,०००	०	१०,०००
१.१.१०.००	रोयल्टी र सरकारी सम्पत्ती विक्री	२२४,०००	७५,०००	२९९,०००
१.१.१०.१०	रोयल्टी	७९,०००	०	७९,०००
१.१.१०.११	खानी रोयल्टी	१५,०००	०	१५,०००
१.१.१०.१२	जलश्रोत सम्बन्धी रोयल्टी	१,०००	०	१,०००
१.१.१०.१३	अन्य रोयल्टी	६३,०००	०	६३,०००
१.१.१०.२०	विक्री	१४५,०००	७५,०००	२२०,०००
१.१.१०.२१	सरकारी घर जग्गा विक्री	१००,०००	५०,०००	१५०,०००
१.१.१०.२२	सरकारी सामान विक्री	३०,०००	२०,०००	५०,०००
१.१.१०.२३	अन्य विक्री	१५,०००	५,०००	२०,०००
१.१.११.००	साँवा फिर्ता	९००,०००	०	९००,०००
१.१.११.१०	वित्तीय प्रतिष्ठान	५०,०००	०	५०,०००
१.१.११.२०	व्यापारिक प्रतिष्ठान	४०,०००	०	४०,०००
१.१.११.३०	औद्युगिक प्रतिष्ठान	४०,०००	०	४०,०००
१.१.११.४०	सेवा मुलक प्रतिष्ठान	७६०,०००	०	७६०,०००
१.१.११.५०	अन्य	१०,०००	०	१०,०००
१.१.१२.००	दातव्य तथा उपहार र विविध आय	२०,१००	०	२०,१००
१.१.१२.१०	दातव्य तथा उपहार	१००	०	१००
१.१.१२.२०	विविध आय	२०,०००	०	२०,०००
	गैह कर राजश्व जम्मा	५,०२४,९१०	३२५,०००	५,३४९,९१०
	कुल राजश्व जम्मा	२३,८५१,९१०	१,०९०,०००	२४,९४१,९१०

आर्थिक वर्ष २०५१/५२ को व्यय अनुमान

रु.हजारमा

मुख्य शीर्षक	अनुदान संख्या	शीर्षक	साधारण	विकास	जम्मा
१. संवैधानिक अंगहरु	१		२३१,५००	०	२३१,५००
	१.१	श्री ५ महाराजाधिराज तथा राज परिवार	६०,४९७	०	६०,४९७
	१.२	राजपरिषद्	४,५७४	०	४,५७४
	१.३	संसद	६३,३९८	०	६३,३९८
	१.४	सर्वोच्च अदालत	१६,०७०	०	१६,०७०
	१.५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	४,८६२	०	४,८६२
	१.६	महालेखा परिक्षकको विभाग	२३,७९०	०	२३,७९०
	१.७	लोक सेवा आयोग	२६,०७९	०	२६,०७९
	१.८	निर्वाचन आयोग	२७,१४७	०	२७,१४७
	१.९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	३,८१६	०	३,८१६
	१.१०	न्याय परिषद	१,२६७	०	१,२६७
२. साधारण प्रशासन	२		२,१४३,८१६	५५,२००	२,१९९,०१६
	२.१	मन्त्रिपरिषद्	११,६०७	०	११,६०७
	२.२	श्री ५ को सरकारको सचिवालय	२४६,६७९	०	२४६,६७९
	२.३	जिल्ला प्रशासन	९७,८२२	०	९७,८२२
	२.४	प्रहरी	१,५९०,०००	०	१,५९०,०००
	२.५	कारागार	८४,१०८	०	८४,१०८
	२.६	प्रशासन सुधार	१५,५०२	५५,२००	७०,७०२
	२.७	विविध	९८,०९८	०	९८,०९८
३. राजश्व प्रशासन	३		२५२,९९२	०	२५२,९९२
	३.१	मालपोत	११३,२९५	०	११३,२९५
	३.२	भन्सार	६५,७८५	०	६५,७८५
	३.३	अन्तःशुल्क	२९,८४०	०	२९,८४०
	३.४	कर	२९,५९७	०	२९,५९७
	३.५	राजश्व न्यायाधिकरण	१,५९३	०	१,५९३
	३.६	राजश्व अनुसन्धान	८,१३९	०	८,१३९
	३.७	राजश्व प्रशासन तालिम	४,७४३	०	४,७४३
४. आर्थिक प्रशासन र योजना	४		९८,९८२	५३,६१३	१५२,५९५
	४.१	योजना	४,२८३	३०,२२३	३४,५०६
	४.२	तथ्याङ्क	२३,५२५	२३,३९०	४६,९१५
	४.३	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	७१,१७४	०	७१,१७४
५. न्याय प्रशासन	५		१७१,०५८	०	१७१,०५८
	५.१	अदालत	१७१,०५८	०	१७१,०५८
६. वैदेशिक सेवा	६		३९२,४११	०	३९२,४११
	६.१	त्रैदेशिक सेवा	३१८,३८०	०	३१८,३८०
	६.२	विविध	७४,०३१	०	७४,०३१

७. रक्षा	७		१,९३८,०४०	०	१,९३८,०४०
	७.१	रक्षा	१,९३०,५७६	०	१,९३०,५७६
	७.२	विविध	७,४६४	०	७,४६४
८. सामाजिक सेवाहरु	८		४,५५४,५४५	८,१०७,९३२	१२,६६२,४७७
	८.१	शिक्षा	३,६३६,५३८	१,८९४,२६८	५,५३०,८०६
	८.२	स्वास्थ्य	७०५,४२८	१,३६४,६०८	२,०७०,०३६
	८.३	पाउने पानी	१०,४०७	१,६२५,४६४	१,६३५,८७१
	८.४	स्थानिय विकास	१५,१०९	२,६३५,८९०	२,६५०,९९९
	८.५	अन्य सामाजिक सेवाहरु	१८७,०६३	५८७,७०२	७७४,७६५
९. आर्थिक सेवाहरु	९		१,५०१,९७४	१४,३९४,०४४	१५,८९६,०१८
	९.१	कृषि	६८,५९२	२,७७४,५५०	२,८४३,१४२
	९.२	सिंचाई	११०,८२८	२,३१६,४९०	२,४२७,३१८
	९.३	भूमिसुधार	३७,११६	१,९९५	३९,१११
	९.४	नापी	५२,४१५	१८२,८२३	२३५,२३८
	९.५	बन	४३२,२१२	४८४,५६७	९१६,७७९
	९.६	उद्योग तथा खानी	१९७,१२३	३५०,४०२	५४७,५२५
	९.७	सञ्चार	३५३,०१२	१,०००,८००	१,३५३,८१२
	९.८	यातायात	२१६,५४७	३,५३४,८९७	३,७५१,४४४
	९.९	विद्युत	०	२,८७२,९३१	२,८७२,९३१
	९.१	अन्य आर्थिक सेवाहरु	३४,१२९	८७४,५८९	९०८,७१८
१०. ऋण तथा लगानी	१०		२१,५००	०	२१,५००
	१०.१	ऋण तथा लगानी	२१,५००	०	२१,५००
११. साँवा र ब्याज भुक्तानी	११		६,२६८,२०४	०	६,२६८,२०४
	११.१	साँवा भुक्तानी	२,९२९,५९०	०	२,९२९,५९०
	११.२	ब्याज भुक्तानी	३,३३८,६१४	०	३,३३८,६१४
१२. विविध	१२		२,२१४,८००	२९०,०००	२,५०४,८००
	१२.१	विशिष्ट व्यक्ति तथा प्रतिनिधिमण्डलको भ्रमण खर्च	६०,०००		६०,०००
	१२.२	निवृत्तिभरण,भत्ता तथा उपदान	४८८,५००		४८८,५००
	१२.३	अतिथि सत्कार	२,०००		२,०००
	१२.४	आकस्मिक सहायता चन्दा तथा पुरस्कार	२००		२००
	१२.५	मुआब्जा	२०,०००		२०,०००
	१२.६	अन्य	३४६,६००		३४६,६००
	१२.७	भैपरी आउने	१,२९७,५००	२९०,०००	१,५८७,५००
		कूल जम्मा	१९,७८९,८२२	२२,९००,७८९	४२,६९०,६११

राजश्व असुली विवरण

रु. हजारमा

संकेत संख्या	शीर्षक	आ.व. २०४९/५० को यथार्थ	आ.व. २०५०/५१ को संशोधित अनुमान
१.१.१.०	भन्सार महसूल	३,९४४,९८६	५,२५५,०४२
१.१.१.१	पैठारीबाट	३,१७८,०५९	४,३५६,०४९
१.१.१.२	निकासीबाट	१४०,६७२	४२७,००३
१.१.१.३	भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता	६२३,४५४	४६०,३९९
१.१.१.४	भन्सारको अन्य आय	२,८०१	११,५९१
१.१.२.०	वस्तु तथा सेवाको उत्पादन तथा उपभोगमा लाग्ने अन्तःशुल्क र कर	५,६८१,३१९	७,२६१,११५
१.१.२.१	औद्योगिक उत्पादनमा अन्तःशुल्क	१,४५२,३७४	१,५९२,१५४
१.१.२.२	मदभट्टी ठेक्का रकम	४१२	२८६
१.१.२.३	विक्री कर	३,४३८,१६२	४,६९३,०९२
१.१.२.४	मनोरञ्जन कर	५३,१०५	११२,१७४
१.१.२.६	होटल कर	२२३,४७४	२१८,३१३
१.१.२.७	हवाई उडान कर	२०५,६७४	२७१,५०८
१.१.२.८	ठेक्का कर	२९३,०५०	३५६,४६४
१.१.२.९	सडक पुल सम्भार कर	५,६७०	४,०७८
१.१.२.९ क	अन्य कर	९,३९८	१३,०४६
१.१.३.०	मालपोत तथा रजिष्ट्रेशन	७५४,८९४	८३३,१९५
१.१.३.१	माल र मालपोत कार्यालयबाट उठाउने मालपोत	६९,३३९	६१,००१
१.१.३.२	नगरपालिका र गाउँ विकास समितिबाट	१३	३२
१.१.३.३	घर जग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	६८५,४६४	७७१,९८४
१.१.३.४	आय टिकट दस्तुर	७८	१७८
१.१.४.०	आय, नाफा र सम्पत्ति कर	१,२८१,३१७	२,०२२,०१६
१.१.४.१	आयकर –सरकारी क्षेत्र	२५५,२६२	५३४,१४१
१.१.४.२	आयकर– अर्घ सरकारी क्षेत्र	२,६०९	२,०५७
१.१.४.३	आयकर–सार्वजनिक क्षेत्र	९,४९४	१९,७१२
१.१.४.४	आयकर – निजी क्षेत्र	८००,७५४	१,१८४,७८१
१.१.४.५	आयकर–पारिश्रमिक	५६,६७१	८३,७५८
१.१.४.६	घर जग्गा बहाल कर	२६,०५०	४२,४०३
१.१.४.७	शहरी क्षेत्र घरजग्गा कर	१६,६५३	८,४०३
१.१.४.८	सवारी साधन कर	६३,३१२	४१,४०४
१.१.४.९ क	ब्याज कर	४७,३६४	९६,६८७
१.१.४.९ ख	सम्पत्ति कर	३,१४८	८,६७०
	कर राजश्व जम्मा	११,६६२,५१६	१५,३७१,३६८
१.१.५.०	दस्तुर दण्ड जरिवाना र जफत	३३३,३९५	२४७,९८०

१.१.५.१	फर्म रजिष्ट्रेशन दस्तुर	२८,४०१	३२,५००
१.१.५.२	एजेन्सी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	१५	८९
१.१.५.३	बन्दुक, पिस्तोल रजिष्ट्रेशन दस्तुर	२,१०६	२,८९१
१.१.५.४	सावरी इजाजत दस्तुर	५०,४५६	७१,३८५
१.१.५.५	न्यायिक शुल्क, दण्ड जरिवाना तथा जफत	३०,२८१	४७,३९९
१.१.५.६	प्रशासनिक दस्तुर, दण्ड जरिवाना तथा जफत	२२२,१३६	९३,७१६
१.१.६.०	सरकारी सेवा तथा वस्तुहरुको विक्रीबाट प्राप्त आय	८८९,५३६	१,२६९,९४४
१.१.६.१	पिउने पानी महसूल	३,९३२	६,७५९
१.१.६.२	पानीपोत	१,२८५	१,३५८
१.१.६.३	विद्युत महसूल	१,८८५	१,२७८
१.१.६.४	हुलाक सेवा	९६,४९१	११२,८४९
१.१.६.५	खाद्य कृषि क्षेत्रको आय	२०,४५९	२१,११८
१.१.६.६	शिक्षा क्षेत्रको आय	२१,५५६	२३,७४१
१.१.६.७	वन क्षेत्रको आय	१८७,३३८	३४२,६२३
१.१.६.८	यातायात क्षेत्रको आय	१७४,५४०	१९१,७११
१.१.६.९	अन्य सरकारी क्षेत्रको आय	३८२,०५०	५६८,५०७
१.१.७.०	लाभांस	७५५,५४८	७७५,६५९
१.१.७.१	वित्तीय संस्था	७५२,०१७	७५५,५४६
१.१.७.२	व्यापारिक संस्था	३	५९६
१.१.७.३	औद्योगिक संस्था	३,०१७	४४८
१.१.७.४	सेवामूलक संस्था	५११	१९,०६९
१.१.८.०	रोयल्टी तथा सरकारी सम्पत्ति विक्री	५९,८४२	९०,३९१
१.१.८.१	खानी रोयल्टी	२,३४१	२,३२९
१.१.८.२	विद्युत रोयल्टी	१	१४
१.१.८.३	अन्य रोयल्टी	४०,९८५	५१,२७६
१.१.८.४	अन्य विक्री	१२,७६३	३३,१९३
१.१.८.८	टक्सारको अन्य आय	३,७५२	३,५७९
१.१.९.०	साँवा र ब्याज	१,४३१,०६४	१,८१०,९९९
१.१.९.१	साँवा-कम्पनी र संस्थानहरुबाट	७३५,६४६	६०६,१२४
१.१.९.२	ब्याज-कम्पनी र संस्थानहरुबाट	६९४,७९३	१,१९१,९११
१.१.९.३	अन्य साँवा र ब्याज	६२५	१२,९६४
१.१.९.०	विविध आय	१६,५१९	१४,१५९
१.१.९.४	विविध आय	१६,५१९	१४,१५९
	गैर कर राजश्व	३,४८५,९०४	४,२०९,१३२
	जम्मा	१५,१४८,४२०	१९,५८०,५००

साधारण तर्फको व्यय स्थिति

रु. हजारमा

मुख्य शीर्षक	अनुदान संख्या	शीर्षक	आ.व. २०४९।५० को यथार्थ	२०५०।५१ को संशोधित अनुमान
१. सवैधानिक अंगहरु			१६९,७००	२११,०७५
	१.१	श्री ५ महाराजाधिराज तथा राजपरिवार	५३,८६१	५८,१९७
	१.२	राजपरिषद्	३,३२६	४,३४०
	१.३	संसद	४८,३०८	६५,७७४
	१.४	सर्वोच्च अदालत	१२,६३२	१४,१३३
	१.५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	३,१२३	४,१२०
	१.६	महालेखा परिक्षकको विभाग	२०,२९४	२३,४९७
	१.७	लोक सेवा आयोग	१६,६८९	१८,१०४
	१.८	निर्वाचन आयाग	७,३४६	१७,३६१
	१.९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	३,३८४	४,३४०
	१.१०	न्याय परिषद	७३७	१,२०९
२. साधारण प्रशासन			१,८१६,४७०	१,८९२,२६६
	२.१	मन्त्रिपरिषद्	८,८०८	११,२८०
	२.२	श्री ५ को सरकारका सचिवालयहरु	२३२,७७२	२०१,६६५
	२.३	जिल्ला प्रशासन	८०,३४५	८७,७३७
	२.४	प्रहरी	१,३३१,२००	१,४२९,२३३
	२.५	कारागार	७१,७८२	७३,८०९
	२.६	विविध	९१,५६३	८८,५४२
३. राजश्व प्रशासन			१९१,४२८	१९९,९२३
	३.१	मालपोत	९०,१३३	९२,४७४
	३.२	भन्सार	५५,६४२	५६,४८४
	३.३	विक्रीकर तथा अन्तःशुल्क	१५,५६३	१७,७९५
	३.४	कर	२९,४०४	३२,१६९
	३.५	राजश्व न्यायाधिकरण	६८६	१,००१
४. आर्थिक प्रशासन र योजना			६८,३७३	८६,१५९
	४.१	योजना	३,३६८	३,८०८
	४.२	तथ्यांक	४,४१६	१८,८५५
	४.३	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	६०,५८९	६३,४९६
५. न्याय प्रशासन			१४६,४१६	१५३,२३५
	५.१	अदालत	१४६,४१६	१५३,२३५
६. वैदेशिक सेवा			३१०,१३३	३२९,८२६
	६.१	वैदेशिक सेवा	२३७,०७२	२६१,९१७

	६.२	विविध	७३,०६१	६७,९०९
७. रक्षा			१,७२३,६०६	१,८०४,४६७
	७.१	रक्षा	१,७१७,२८९	१,७९६,९९५
	७.२	विविध	६,३१७	७,४७२
८. सामाजिक सेवाहरु			१,२६९,३२६	१,३४४,७२६
	८.१	शिक्षा	६८५,२२२	७१६,८४३
	८.२	स्वास्थ्य	४६०,७९५	५०३,३९६
	८.३	खानेपानी	४,३६५	४,२७९
	८.४	स्थानीय विकास	१०,११०	१०,८६८
	८.५	अन्य सामाजिक सेवाहरु	१०८,८३४	१०९,३४०
९. आर्थिक सेवाहरु			५८६,१०५	६६५,९६०
	९.१	कृषि	४५,५८१	४०,७१६
	९.२	सिंचाई	९,५५९	९,६६५
	९.३	भूमिसुधार	३१,९४७	३४,४१९
	९.४	नापी	२५,९०४	२६,२६९
	९.५	वन	२१,२१३	२५,८३४
	९.६	उद्योग तथा खानी	२४,००४	२३,६०५
	९.७	संचार	२६४,९८९	३२६,५६३
	९.८	यातायात	१४८,७८१	१६५,३५८
	९.१०	अन्य आर्थिक सेवाहरु	१४,१२७	१३,५३१
१०. ऋण तथा लगानी			२३,९९०	२१,५००
	१०.१	ऋण तथा लगानी	२३,९९०	२१,५००
११. साँवा र ब्याज भुक्तानी			४,५६०,५०६	४,८५६,८६८
	११.१	साँवा भुक्तानी	१,५९७,८७७	१,८४४,२४६
	११.२	ब्याज भुक्तानी	२,९६२,६२९	३,०१२,६२२
१२. विविध			६१८,०८७	९९३,७००
	१२.१	विशिष्ट व्यक्ति तथा प्रतिनिधि मण्डलको भ्रमण खर्च	२७,३३७	२०,०००
	१२.२	सेवा निवृत्त सुविधा	२१९,२२६	४६३,५००
	१२.३	अतिथि सत्कार	५३०	२,०००
	१२.४	आकस्मिक सहायता, चन्दा तथा पुरस्कार	४०	१०,२००
	१२.५	मुआब्जा	२,५००	२०,०००
	१२.६	अन्य	२९९,६२९	३७८,०००
	१२.७	भैपरी आउने	६८,८२५	१००,०००
		कूल जम्मा	११,४८४,१४०	१२,५५९,७०५

विकास तर्फको व्यय स्थिति

रु.हजारमा

मुख्य शीर्षक	अनुदान संख्या	उप शीर्षक	आ.व. २०४१/१० को यथार्थ	आ.व. २०५०/५१ को संशोधित अनुमान
२. साधारण प्रशासन			२९,०४४	३६,४७०
	२.७	प्रशासन	२९,०४४	३६,४७०
४. आर्थिक योजना र प्रशासन			१८,७३२	२५,६२३
	४.१	योजना	६,६२०	१२,२९२
	४.२	तथ्याक	१२,११२	१३,३३१
८. सामाजिक सेवाहरु			७,२४५,४७६	७,३८१,११७
	८.१	शिक्षा	३,४६५,०४५	३,५९७,५९०
	८.२	स्वास्थ्य	६००,१८३	८७५,५७३
	८.३	खानेपानी	१,८२१,३६२	१,२९९,०७३
	८.४	स्थानीय विकास	६५६,१२२	९४३,४७०
	८.५	अन्य सामाजिक सेवाहरु	७०२,७६४	६६५,४११
९. आर्थिक सेवाहरु			१२,१११,४३६	१३,९१९,२७५
	९.१	कृषि	२,०७७,१५१	२,५९७,९६५
	९.२	सिंचाई	२,०१७,२८७	२,२८५,६४६
	९.३	भूमिसुधार	५,८६३	४,८७२
	९.४	नापी	१०८,३९९	१६१,६००
	९.५	बन	९२८,८१४	९१९,६५३
	९.६	उद्योग तथा खानी	१,०८५,६३६	५५८,५७५
		(क) उद्योग	०	४८२,९३४
		(ख) खानी	०	७५,६४१
	९.७	सञ्चार	४७४,७३१	७६१,९८७
		(क) हुलाक	६,५६८	१४,४८४
		(ख) दूर संचार	४६८,१६३	७४७,५०३
	९.८	यातायात	२,८४३,९६०	३,१५१,२६०
		(क) सडक	२,४९९,४५१	२,१७१,८१०
		(ख) पुल	५३,७११	२५३,१०८
		(ग) हवाई	२९०,७९८	६००,८६२
		(घ) अन्य यातायात	०	१२५,४८०
	९.९	विद्युत	२,२२९,०५४	२,९७४,५५३
	९.१०	अन्य आर्थिक सेवाहरु	३४०,५४१	५०३,१६४
		(क) वाणिज्य	३७,४०५	२१,६८३
		(ख) श्रम	१५,३३३	१४,०९५
		(ग) पर्यटन	६१,८३६	११४,४३३
		(घ) हावापानी तथा जलवायू	१९,३२०	१९,२७४
		(ङ) आपूर्ति	१५६,६४७	३२९,०००
		(च) अन्य	५०,०००	४,६७९
१२. विविध			८,८८५	१२०,०००
	१२.७	भैपरी	८,८८५	१२०,०००
		कूल जम्मा	१९,४१३,५७३	२१,४८२,४८५